

PROCESGIDS

STAATSE RAAD VAN VLAANDEREN TE MIDDELBURG

M.-CH. LE BAILLY

Staatse Raad van Vlaanderen te Middelburg

Procesgidsen

1. Staatse Raad van Brabant
2. Hof van Friesland
3. De Etstoel van Drenthe
4. Hoofdmannenkamer, sinds 1749
Hoge Justitiekamer van Stad en Lande van Groningen
5. Hoge Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland
6. Staatse Raad van Vlaanderen te Middelburg

De totstandkoming van deze serie 'Procesgidsen' wordt begeleid door een commissie, ingesteld door het bestuur van de STICHTING TOT UITGAAF DER BRONNEN VAN HET OUD-VADERLANDSE RECHT (STICHTING OVR).

Van deze Begeleidingscommissie maken deel uit dr. P. Brood, mr. T.J.M. Kolfschoten en prof.mr. C.H. van Rhee.

PROCESGIDS

STAATSE RAAD VAN VLAANDEREN TE MIDDELBURG (1599-1795)

De hoofdlijnen van het procederen in civiele zaken
voor de Staatse Raad van Vlaanderen
zowel in eerste instantie als in hoger beroep

M.-CH. LE BAILLY

Hilversum
Verloren
2007

Deze uitgave werd mogelijk gemaakt dankzij financiële steun van
de Kattendijke/Drucker Stichting, het Zeeuws Archief
en het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen.

Afbeelding op het omslag:
Afgietsel van een zegel van de Raad van Vlaanderen.
Verzameling Zegels Hattinga Kist nr. 6.

ISBN 978-90-6550-968-0

©2007 Stichting OVR en
Uitgeverij Verloren, Postbus 1741, 1200 BS Hilversum, www.verloren.nl

Typografie Rombus, Hilversum
Opmaak AlfaGrafica, Hilversum
Drukwerk Wilco, Amersfoort
Brochage Van Strien, Dordrecht

No part of this publication may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

INHOUDSOPGAVE

Woord vooraf	7
1 De rechterlijke organisatie in Staats Vlaanderen	9
2 Samenstelling en organisatie van de Staatse Raad van Vlaanderen	13
3 Instructies van de Staatse Raad van Vlaanderen	17
4 Competentie van de Staatse Raad van Vlaanderen	19
4.1 Civiele zaken	20
4.2 Criminele rechtspraak	21
4.3 Middelen van herstel en gunsten	22
4.4 Vrijwillige rechtspraak	23
5 Procesgang voor de Staatse Raad van Vlaanderen	24
5.1 Rolprocedure	24
5.2 Procedure voor commissarissen	31
5.3 Procedure in hoger beroep	32
6 Schema's van de civiele procesgangen	34
6.1 Rolprocedure in eerste aanleg	34
6.2 Rolprocedure in hoger beroep	36
7 De zaak Van Hierschot-Canisius: voorbeeld van een proces in eerste en laatste aanleg	39
7.1 Inleiding tot het proces	39
7.2 Het instellen van het proces in eerste aanleg	41
7.3 Eis en verweer	43
7.4 Replik en dupliek	44
7.5 Appointment dispositief	45
7.6 Fournieren onder inventaris	46
7.7 Fournieren van stukken onder amptiatie	50
7.8 Excurs: rekest van Philippus Christoffel van Hierschot	53
7.9 Memoriën van rechte	58
7.10 Rapport door de raadsheer-rapporteur	59

7.11	Het lezen der stukken	61
7.12	Resolutie in de zaak Van Hierschot tegen Canisius	61
7.13	Interlocutoir vonnis	65
7.14	Het eindvonnis	67
7.15	Epiloog	68
8	De zaak Huget-Orgent & De Leij: voorbeeld van een proces in hoger beroep	70
8.1	Voorgeschiedenis en korte samenvatting van het proces	70
8.2	Het instellen van het proces in reformatie	71
8.3	Conclusie van eis	72
8.4	Conclusie van antwoord van gedaagden	74
8.5	Replik en dupliek	75
8.6	Antwoord van geïnthimeerde	76
8.7	Appointement dispositief	78
8.8	Fourneren onder inventaris	79
8.9	Presentatie van reformante	79
8.10	Acceptatie van de presentatie van acquiescement en van desistement van de eis van reformante door gedaagden	81
8.11	Rapport door de raadsheer-rapporteur	81
8.12	Lezing der processtukken	82
8.13	Deliberatie	82
8.14	Eindvonnis van de Raad van Vlaanderen	84
8.15	Pronuntiatio van het eindvonnis	85
9	Archief en toegangen	86
10	Eigentijdse bronnen en literatuur	89
11	Verantwoording illustraties	90
12	Glossarium	91
13	Vaak voorkomende afkortingen in de originele stukken	96

WOORD VOORAF

De Stichting Oud-vaderlandse recht (OVR) heeft enige jaren geleden het initiatief genomen tot de uitgave van een serie procesgidsen, bedoeld voor gebruikers van de archieven van provinciale gerechtshoven in de periode vóór 1811. In deze gidsen wordt, in beknopte vorm, aan de hand van enkele rechtszaken, inzicht gegeven in de procesgang in civiele zaken. In civiele of burgerlijke zaken ging het om geschillen tussen twee partijen, dus niet om strafbare feiten.

Inmiddels zijn vijf gidsen verschenen: Staatse Raad van Brabant, Hof van Friesland, Etstoel van Drenthe, Hoofdmannenkamer, later Hoge Justitiekamer van Groningen, en de Hoge Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland.

De procesgidsen beschrijven de rechtsgang in de tijd dat elk gewest nog zijn eigen recht had. Men zou de toenmalige Republiek der Verenigde Nederlanden kunnen vergelijken met het huidige Europa. Nu heeft ook elk land in de Europese Gemeenschap nog zijn eigen grondwet en rechtssystemen, maar er wordt wel gestreefd naar uniformering van het recht. Het Europese Gerechtshof speelt daarbij een belangrijke rol.

In de Republiek had de Hoge Raad een dergelijke rol moeten spelen. Deze was bedoeld als opvolger van de Grote Raad van Mechelen, althans voor de noordelijke Nederlanden, en had een supragewestelijke rechter moeten worden. De positie is echter altijd wat onduidelijk gebleven. De meeste gerechtshoven zijn voortgekomen uit landsheerlijke raden, die de koning moesten adviseren over politieke zaken en tegelijk een rechtsprekende functie hadden. Het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland is daarvan een goed voorbeeld.

Hoe anders was het ten zuiden van de Schelde. Van 1599 tot 1795 was de Staatse Raad van Vlaanderen het gerechtshof voor het gebied dat tegenwoordig Zeeuws-Vlaanderen heet. Het bestond uit het Vrije van Sluis en de Vier Ambachten (Hulst, Axel, Asseneder en Boekhoute). De rest van Zeeland viel onder de rechtsmacht van het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland, waarin ook enkele Zeeuwse raadsheeren zaten.

De Staatse Raad van Vlaanderen te Middelburg diende als hof van beroep voor die delen van Vlaanderen die aan het einde van de zestiende eeuw aan het gezag van de Raad van Vlaanderen te Gent waren onttrokken. De Staatse Raad van Vlaanderen oordeelde echter niet in het laatste ressort. Zoals men vroeger van (civiele) vonnissen van de Raad van Vlaanderen te Gent bij de Grote Raad of Parlement van Mechelen in beroep kon gaan, zo kon men nu appelleren bij de Hoge Raad van Holland,

Zeeland en West-Friesland. Overigens bleef dit zo tot 1676, toen de beroepsmogelijkheid werd toebedeeld aan de Staatse Raad van Brabant.

Deze procesgids beschrijft in hoofdlijnen hoe men voor de Staatse Raad van Vlaanderen procedeerde in civiele zaken, zowel in eerste instantie als in appel.

Dank is verschuldigd aan de auteur, dr. Marie-Charlotte Le Bailly. Zij is historica en promoveerde op de geschiedenis van het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland. Zij was de aangewezen persoon voor de samenstelling van deze gids. Dank ook aan het Zeeuws Archief, vooral drs. Albert Meijer die de concepttekst kritisch doorlas. Financiële steun ontvingen wij van de Kattendijke/Drucker Stichting, het Zeeuws Archief en het Koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen.

Namens de Begeleidingscommissie,
dr. Paul Brood

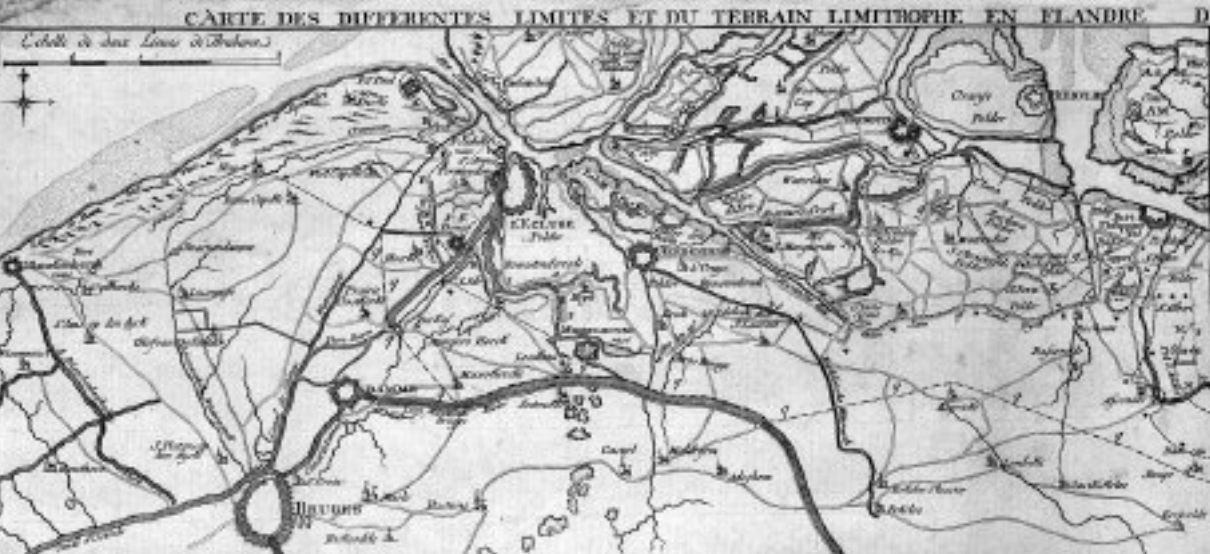
1 DE RECHTERLIJKE ORGANISATIE IN STAATS VLAANDEREN

Traditioneel wordt de Unie van Utrecht van 23 januari 1579 gezien als het beginpunt van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden.¹ Het unieverdrag voorzag in de behoefte van de deelnemende provincies om hun gezamenlijke belangen in de strijd tegen Spanje te behartigen. De voormalige generaliteitsgedachte kwam terug in de oprichtingsakte van de Staten-Generaal die in 1587 een vaste samenstelling kreeg en waarin de deelnemende provincies recht van sessie hadden. Toch kregen niet alle delen van de nieuwe Republiek dit recht, met name de recent veroverde en nog te veroveren gebieden. Deze (later genaamde) generaliteitslanden, namelijk Staats-Vlaanderen, Staats-Brabant, Staats-Limburg en Westerwolde, vielen direct onder het gezag van de Staten-Generaal en kregen uiteindelijk nooit een stem in de vergadering van de Staten-Generaal.

Hoewel deze generaliteitslanden het in bestuurlijke zin zelf niet voor het zeggen hadden, dwong de behoefte aan een regionaal hof van beroep de Staten-Generaal om ook in deze gebieden regionale gerechtshoven in te stellen. Zo besloten zij op 26 september 1591 tot de oprichting van de Raad en Leenhof van Brabant en Landen van Overmaze (zetelend te 's-Gravenhage), die in de veroverde Brabantse gebieden de rechterlijke functie overnam van de Raad van Brabant te Brussel, waar deze voorheen onder ressorteerden. Acht jaar later, op 6 november 1599, volgde de formele oprichting van de Raad en het Leenhof van Vlaanderen te Middelburg, ook wel Staatse Raad van Vlaanderen genoemd. Samen werden het Leenhof en de Raad ook wel Hof van Vlaanderen genoemd. De Staatse Raad van Vlaanderen diende als gerechtshof en hof van beroep voor die delen van Vlaanderen die na verovering door de Generaliteit ontrokken waren aan de rechtsmacht van de Raad van Vlaanderen te Gent.

Het territorium van Staats-Vlaanderen kwam in zijn uiteindelijke vorm (rond 1645) grotendeels overeen met het huidige Zeeuws Vlaanderen en bestond uit het Vrije van Sluis en de Vier Ambachten (Hulst, Axel, Asseneder en Boekhout) (zie afbeelding 1). Vanwege zijn strategische ligging op de grens tussen de Noordelijke en

¹ Dit hoofdstuk steunt vooral op Meerkamp van Embden, *De archieven van de rechtbanken, weeskamers en notarissen die over het tegenwoordige grondgebied der provincie Zeeland gefungeerd hebben, Zeeuwsch-Vlaanderen, 1447-1796* (Middelburg 1919) passim; A.M.J. de Kraker, 'De overgang van Axel, een herwaardering van de gebeurtenissen tussen 1565 en 1590', in: *Zeeuws Tijdschrift* 5 (1986) 161-171; L.M. Hollestelle en A.C. Tramper, *Rijksarchief in Zeeland. Inventaris Rekenkamer B: Rekeningen en andere stukken ingebracht door de rentmeesters in het Committimus 1585-1794* (Middelburg 1992) 7-10; en L. Zoodsma, 'De Raad en het Leenhof van Vlaanderen te Middelburg (1599-1795). Een eerste verkenning', in: B.C.M. Jacobs en P.L. Nève (ed.), *Hoven en banken in Noord en Zuid. Derde Colloquium Raad van Brabant, Tilburg, 30 en 31 januari 1994* [Brabantse Rechtshistorische Reeks 7] (Assen 1994) 27-37.

Afb. 1 Kopergravure van Staats-Vlaanderen (ca. 1718) en haar verschillende grenzen, getiteld 'Carte des différentes limites et du terrain limitrophe en Flandre'.

de Zuidelijke Nederlanden was Staats-Vlaanderen tijdens de tweede helft van de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw voortdurend onderwerp van strijd tussen de Prinsgezinde en de Spaanse troepen. Hierdoor heeft het gebied nogal ingrijpende grenswijzigingen ondergaan. Bovendien ondervond het landschap belangrijke veranderingen als gevolg van de oorlogsvoering. Niet alleen waren er talrijke (bewuste) inundaties maar vonden er ook regelmatig brandschattingen plaats.² Krachtens de Akte van Committimus van 13 augustus 1588 stelde de Raad van State de tot dan toe herwonnen gebieden, namelijk Terneuzen, Axel, Biervliet en de forten Lillo en Liefkenshoek, onder het gezag van de Gecommitteerde Raden van Zeeland. Dit gebied werd voortaan Committimus-Vlaanderen genoemd. Samen met de Vlaamse streken die de Generaliteit hierna definitief in handen kreeg, heette het Staats-Vlaanderen. Zo veroverde zij vanaf 1604 onder andere de steden Sluis, Aardenburg, Oostburg en IJzendijke. Pas in 1633 kreeg de Generaliteit Philippine in handen, in 1644 Sas van Gent en in 1645 het ambacht Hulst. Hoewel Spanje bij de Vrede van Münster van 30 januari 1648³ reeds het bezit van de door de Generaliteit verworven gebieden erkende, werden de grenzen van Staats-Vlaanderen pas definitief vastgesteld met het Traktaat van 20 september 1664.⁴

Behalve de oprichting van de Staatse Raad van Vlaanderen onderging de rechter-

2 Over de inundaties: M.K.E. Gottschalk, *Historische geografie van Westelijk Zeeuws-Vlaanderen*, II, Van het begin der 15e eeuw tot de inundaties tijdens de Tachtig-jarige Oorlog (Assen 1958) 213-222; en A.M.J. de Kraker, *Landschap uit balans. De invloed van de natuur, de economie en de politiek op de ontwikkeling van het landschap in de Vier Ambachten en het Land van Saefvinghe tussen 1488 en 1609* (Utrecht 1997) 129-145. Over het brandschatten van Vlaanderen verscheen recentelijk een uitgebreid artikel: A.M.J. de Kraker, 'Een staatse strategie in een "uitgestorven" land. Organisatie en ten uitvoerlegging van de brandschat in Vlaanderen, 1585-1604', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 121:1 (2006) 3-34.

3 Cornelis Cau e.a. (ed.), *Groot Placaet-boeck vervattende de placaten, ordonnantien ende edicten van de Hoogh Mogende Heeren Staten Generael der Verenighde Nederlanden, ende van de Ed. Groot Mog. Heeren Staten van Hollandt ende West-Frieslandt, mitgaders van de Ed. Mog. Heeren Staten van Zeelandt*, 10 dln. ('s-Gravenhage/Amsterdam 1658-1797) dl. I, kol. 79.

4 *Groot Placaet-boeck*, dl. III, kol. 313.

lijke organisatie in Staats-Vlaanderen weinig veranderingen na de Akte van Committimus. De plaatselijke jurisdicties, zowel de steden als de ambachtelijkheden (ook wel kasselrijen genoemd), bleven gehandhaafd en functioneerden vrijwel op dezelfde wijze als voorheen. Het enige verschil was dat de rechtsinstellingen niet meer in de naam van de landsheer ageerden, maar in die van de Generaliteit. Ook bleef na de Akte van Committimus het onderscheid tussen hoge en lage jurisdicties bestaan. Lage heerlijkheden waren alleen bevoegd om civiele zaken en lichte delicten in behandeling te nemen, terwijl de hoge jurisdicties tevens halsmisdrijven mochten berechten en kapitale straffen mochten opleggen. Wanneer een lagere rechtbank niet bevoegd was om kennis te nemen van een bepaalde zaak, was het de hogere rechtsinstantie waaronder de lagere instantie ressorteerde die de zaak in behandeling nam. De hoge rechtbanken fungeerden bovendien als hof van beroep tegen vonnissen van lagere gerechten die onder hen ressorteerden. Zo konden bijvoorbeeld de inwoners van de lagere heerlijkheden van Middelburg in Vlaanderen, Watervliet, Waterland, Breskens en Nieuwvliet hoger beroep instellen tegen schepenvonnissen bij het college van wet van het Land van het Vrije dat in 1584 door de Raad van State was ingesteld. Overigens bezaten behalve het Vrije van Sluis ook de Vier Ambachten en de meeste steden in Staats-Vlaanderen de hogere rechtsmacht. Her en der bestonden nog enkele losse hoge heerlijkheden, maar over het algemeen waren de kleinere plaatsen lage heerlijkheden. Net als in de vijftiende en zestiende eeuw bleven slechts enige specifieke gevallen voorbehouden aan de hoogste rechter, in casu de Raad van Vlaanderen, zoals bezitsvorderingen en misdaden tegen baljuws of ambtenaren van de Generaliteit.

Van oudsher kon men in Vlaanderen in beroep gaan tegen schepenvonnissen bij de Raad van Vlaanderen te Gent. Hoewel inwoners van de ambachtsgebieden in Staats-Vlaanderen na hun aanwinst door de Generaliteit formeel niet meer gebruik konden maken van deze appelmogelijkheid, bleef de behoefte aan een algemeen hof van beroep sterk aanwezig. Om die reden besloten de Staten-Generaal in 1599 om de Staatse Raad van Vlaanderen te Middelburg op te richten, die als hof van beroep zou dienen voor die delen van Vlaanderen die aan het gezag van de Raad van Vlaanderen te Gent waren onttrokken. Het is overigens niet geheel duidelijk waarom de Staatse Raad van Vlaanderen zijn zetel kreeg te Middelburg in plaats van Den Haag waar de Staatse Raad van Brabant zetelde.

In tegenstelling tot de Staatse Raad van Brabant oordeelde de Staatse Raad van Vlaanderen niet in het laatste ressort. De Staatse Raad van Brabant was namelijk net als zijn voorganger in Brussel soeverein gebleven, wat betekende dat men niet in beroep kon gaan van zijn vonnissen.⁵ Vonnissen van de Staatse Raad van Vlaanderen kon men dus wel in beroep trekken, in overeenstemming met het van oudsher gebruikelijke beroep van (civiele) vonnissen van de Raad van Vlaanderen te Gent bij de Grote Raad of Parlement van Mechelen. Aangezien de inwoners van de aangewonnen gebieden in Staats-Vlaanderen zich formeel niet meer tot de Grote Raad van Me-

⁵ Men kon alleen de Raad van Brabant verzoeken om een gewezen vonnis te herzien (revisie); zie E.J.M.F.C. Broers en B.C.M. Jacobs, *Procesgids Staatse Raad van Brabant* (Hilversum 2000) 11.

chelen konden wenden, besloten de Staten-Generaal bij de oprichting van de Staatse Raad van Vlaanderen dat van zijn vonnissen (in civiele zaken) kon worden geappelleerd bij de Hoge Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland die in 1582 was opgericht als de noordelijke vervanger van de Grote Raad voor de gewesten Holland en Zeeland. Tevens mocht men volgens de Instructie van 1661 appelleren bij de Staten-Generaal. In 1676 onttrokken de Staten-Generaal echter de berechting van zaken uit Staats-Vlaanderen aan de competentie van de Hoge Raad; beroepen van vonnissen van de Staatse Raad van Vlaanderen zouden voortaan door de Staatse Raad van Brabant worden behandeld. De aanleiding tot dit besluit was een geschil tussen de Hoge Raad en de Staten-Generaal in verband met een erfrechtelijke procedure die in eerste aanleg voor de Staatse Raad van Vlaanderen had gediend. Bij zijn oordeelsvorming had de Hoge Raad die de zaak in appel behandelde namelijk geweigerd rekening te houden met het standpunt van de Staten-Generaal.⁶

De Raad van Vlaanderen is onlosmakelijk verbonden met het Leenhof van Vlaanderen. Het Leenhof van Vlaanderen werd in 1615 ingesteld. Het fungeerde als hof van beroep in leenzaken die in eerste instantie behandeld waren door het Leenhof van het Vrije van Sluis en trad op als leenhof voor alle overige gebieden in Staats-Vlaanderen die niet onder het Vrije van Sluis ressorteerden. De leden van de Raad van Vlaanderen waren tevens mannen in het Leenhof; één van hen, meestal de Eerst Presiderende, was tevens superintendent van de lenen. Daarnaast traden verschillende functionarissen van de Raad van Vlaanderen ook op namens het Leenhof, zoals de griffier, de advocaat-fiscaal en de deurwaarders. Overigens kreeg het Leenhof in 1688 een eigen griffier. Bij het Leenhof sprak men recht in leenzaken volgens het Vlaamse leenrecht. De neerslag van die rechtspraak vindt men terug in een apart archieffonds, het Archief van het Leenhof van Vlaanderen.⁷

⁶ De kwestie wordt uitvoerig uit de doeken gedaan door J.Th. de Smidt, 'Het gemoet van een rechter', in: Th.E.A. Bosman e.a. (ed.), *Brabants recht dat is ... Opstellen aangeboden aan prof.mr. J.P.A. Coopmans ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar Nederlandse rechtsgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit Brabant (Assen/Maastricht 1990)* 271-274.

⁷ Zeeuws Archief (ZA), Rechterlijke Archieven Zeeuws-Vlaanderen (RAZVI), Archief van het Leenhof van Vlaanderen, inv.nrs. 317 t/m 327.

2 SAMENSTELLING EN ORGANISATIE VAN DE STAATSE RAAD VAN VLAANDEREN

Bij zijn oprichting in 1599 werd het aantal gewone (*ordinaris*) raadsheren bij de Raad van Vlaanderen op zes gesteld, waarvan er één tevens als voorzitter of Eerst Presiderende fungeerde.¹ Aangezien de dagelijkse activiteit van de Raad van Vlaanderen eerder toe- dan afnam, werd er in november 1612 een zevende *ordinaris* raadsheer toegevoegd, en in 1617 een achtste. In de loop van de zeventiende eeuw groeide dit aantal verder uit tot negen raadsheren, zoals in de Instructie van 1661 werd vastgelegd. Naast de *ordinaris* raadsheren trad regelmatig ook een zogenaamde extra-*ordinaris* (ook wel extra-numerair) raadsheer op die geen wedde ontving. Veel raadsheren begonnen hun carrière bij de Raad van Vlaanderen als extra-*ordinaris* raadsheer; wanneer er een vacature openviel, werden zij vervolgens tot *ordinaris* raadsheer benoemd. In 1689 werd besloten om het (totaal) aantal raadsheren weer terug te brengen tot negen; de eerste openvallende plaats in de Raad zou worden opgeheven. Het aantal raadsheren bleef hierna tot de opheffing van de Raad van Vlaanderen in 1795 ongewijzigd negen, inclusief de extra-*ordinaris* raadsheer.

Net zoals de Leden van de Staten en Gecommitteerde Raden van Zeeland, werden de raadsheren van de Raad van Vlaanderen aangesproken als ‘Edele Mogende Heeren’. De Instructie van 1661 stelde een aantal belangrijke voorwaarden aan het ambt van raadsheer, die vooral gericht waren op onpartijdige rechtspraak. Niet alleen moesten de raadsheren een titel in de rechten (*licentiaat* of *doctorstitel*) bezitten, maar zij mochten ook geen nevenfuncties bekleden of verwant zijn met elkaar. Deze laatste bepaling was vooral bedoeld om eventuele voorkeursbehandelingen bij de benoeming van de raadsheren te voorkomen. Bovendien moest een raadsheer die verwant was (tot in de zesde graad) aan een van de partijen in een proces zich onthouden van berechting van dat proces. Ook mochten de raadsheren geen giften ontvangen. In 1715 werd voorts bepaald dat de raadsheren hun vaste woonplaats in Middelburg diende te hebben.

In principe was de Eerst Presiderende de raadsheer die het langst in de Raad van Vlaanderen zat, al kwam het een enkele keer voor dat de Staten-Generaal die functie aan een andere rechter toewezen. Zijn taak bestond er vooral uit de vergaderingen van de Raad voor te zitten en erop toe te zien dat alles volgens de regels verliep. Hij verdeelde de processen onder de raadsheren die erover moesten rapporteren. Daar-

¹ Dit hoofdstuk is vooral gebaseerd op Zoodma, ‘De Raad en het Leenhof van Vlaanderen te Middelburg’, 29-30; de *Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden, behelzende eene beschrijving van Staats-Vlaanderen* (Amsterdam 1751) 3-5 en 11-12; en de Instructie van 1661, die is uitgegeven in *Groot Placaet-boeck*, dl. II, kol. 2701-2760.

Afb. 2 't Hof van Zeeland in Middelburg, in het complex van de voormalig Onze Lieve Vrouwe Abdij. De versierde poort rechts leidde tot de vertrekken van de Raad en het Leenhof van Vlaanderen.

naast was de Eerst Presiderende ook zegelbewaarder en vaak ook Superintendent van het Leenhof van Vlaanderen.

Behalve de voorzitter van de Raad en de raadsheren waren nog enkele andere functionarissen werkzaam bij de Raad van Vlaanderen: de advocaat-fiscaal, de griffier, enige klerken en suppoosten, de rentmeester (of ontvanger) van de exploiten en de deurwaarders.

De advocaat-fiscaal fungeerde als openbare aanklager. In tegenstelling tot andere hooggerechtshoven, zoals de Hoge Raad van Holland en Zeeland, het Hof van Holland en de Staatse Raad van Brabant, was er geen procureur-generaal die deze functie naast de advocaat-fiscaal waarnam. Bij de Raad van Vlaanderen was het dus alleen de advocaat-fiscaal die optrad namens de overheid, haar rechten verdedigde en alle inbreuken tegen 'de Justitie, Rechten ende Hoogheyt vande Hooge Overigheyt, mitsgaders de Domeynen, Privilegien ende gherechtigheden des Landts ende Graefschaps van Vlaenderen' moest vervolgen.² Bovendien waren zijn mogelijkheden om op te treden beperkt. Hij mocht namelijk alleen een geding aanspannen met toestemming van de Raad van Vlaanderen of van de Staten-Generaal. Trad hij op

² Instructie van 1661, art. 72.

Afb. 3 Caspar Jacob van Citters (1759-1801), raadsheer van de Raad van Vlaanderen, gecommiteerde raad van Zeeland en bewindhebber van de West-Indische Compagnie, origineel miniatuur door A. van Strij, ca. 1800.

zonder toestemming, dan liep hij bij eventueel verlies van het proces het risico om persoonlijk de kosten ervan te moeten dragen. Wel mocht hij op zijn verzoek aanwezig zijn bij vergaderingen van de Raad, behalve bij de beraadslagingen over een zaak die hij zelf had aangespannen. De zaken van de advocaat-fiscaal hadden voorrang op de rol, zij werden als eerste behandeld.

De griffier was niet alleen verantwoordelijk voor de verslaglegging van hetgeen tijdens de vergaderingen van de Raad van Vlaanderen was besproken, maar hij moest ook zorg dragen voor de administratieve afwikkeling van de procedures die vóór de Raad gevoerd werden. Dat betekent dat hij de nodige documenten, stukken, en allerlei soorten akten opstelde die partijen nodig hadden tijdens het voeren van de processen. De Instructie van 1661 voorzag daarom in een uitgebreide lijst met het salaris dat de griffier voor diverse type aktes en prestaties mocht ontvangen (art. 102 t/m 151). Daarnaast had de griffier ook een belangrijke conserverende taak: hij moest enerzijds de verschillende registers van de Raad bijhouden en bewaren, en anderzijds moest hij er op toezien dat de stukken van procespartijen op behoorlijke wijze waren gefourneerd onder inventaris (zie hoofdstuk 5) en in proceszakken ter griffie werden bewaard. De griffier werd bijgestaan in zijn werk door de eerste klerk, ook wel gezworen klerk genoemd, en een aantal lagere klerken en suppoosten.³

De voornaamste taak van de rentmeester (of ontvanger) van de exploiten was het

³ De Raad van Vlaanderen vaardigde een reeks korte ordonnanties uit in de jaren 1662-1668 over de taakverdeling tussen de griffier, klerken en suppoosten, en over hun salaris. Art. 152 van de Instructie van 1661 had namelijk aanleiding gegeven tot een geschil over de verdeling van het salaris van de verschillende beambten die de griffier bijstonden in zijn werk. Zie de ordonnanties van 21.09.1662, 24.03.1663, 06.03.1664, 04.11.1666, 17.11.1666 en 04.05.1668 in ZA, RAZVI, Archief van de Raad van Vlaanderen (ARV), inv.nr. 158.

innen van de boetes die de Raad van Vlaanderen had opgelegd en van alle kosten die partijen volgens de taxatie van de Raad hadden gemaakt tijdens het voeren van processen. Hij moest een rekening bijhouden van al deze financiële transacties en hiervan verantwoording afleggen voor de Generaliteitsrekenkamer in Den Haag. De Instructie van 1661 schreef verder voor dat de ontvanger van de exploiten, net als de raadsheren, woonplaats diende te houden waar de Raad van Vlaanderen resideerde – in Middelburg dus –, zodat hij op elk gewenst moment beschikbaar kon zijn. Voor de inning van de boetes werd de rentmeester zonodig bijgestaan door een deurwaarder. Bij de Raad van Vlaanderen waren in totaal vijf deurwaarders werkzaam, waarvan er twee in Middelburg verbleven. De overige drie resideerden in Staats-Vlaanderen, namelijk in Sluis, Sas van Gent en Hulst.⁴

De Instructie van 1661 wijdde ook veel artikelen (art. 153 t/m 203) aan de advocaten en procureurs van partijen. Zij waren degenen die de procespartijen in rechte vertegenwoordigden vóór de Raad van Vlaanderen. Ofschoon zij formeel niet in dienst waren van de Raad van Vlaanderen, mochten zij alleen optreden vóór de Raad als zij officieel waren beëdigd. In hun eed moesten zij de Raad onder andere beloven dat ze zich aan een aantal gedragsregels zouden houden tijdens het presenteren van processen vóór de Raad en het opstellen van stukken. Zowel de procureurs als de advocaten moesten aan een aantal opleidings- en ervaringsseisen voldoen om toegelaten te worden tot de eed; de advocaten moesten bovendien een meesterstitel in de rechten bezitten. De taakverdeling tussen procureurs en advocaten was gelijk aan die bij de meeste hoggerichtshoven in de Nederlanden. De advocaat was de eigenlijke raadsman en pleiter in processen. Als rechtsgeleerde adviseerde hij zijn cliënten, voerde de pleidooien vóór de Raad en stelden de schrifturen op. De procureur daarentegen was in feite de administrateur van de zaak. Hij nam de rol waar, zorgde voor de vereiste proceshandelingen, maakte de inventaris en fourneerde de processtukken.⁵ Hoewel de procureurs en advocaten formeel niet verbonden waren aan de Raad van Vlaanderen schreef de Instructie van 1661 (art. 168 t/m 200) voor hoeveel salaris zij voor iedere afzonderlijk prestatie of rechtshandeling mochten vragen aan de partijen die zij in rechte vertegenwoordigden.

4 Hoewel de Instructie van 1661 een tiental artikelen (art. 203-213) wijdde aan de taken van de deurwaarders, bleken deze in de praktijk niet te volstaan, want op 5 november 1676 werd een zeer uitvoerige ordonnantie (van 42 artikelen) gepubliceerd betreffende de deurwaarders van de Raad, zie ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 158.

5 De taakverdeling tussen procureurs en advocaten werd bovendien vastgelegd in de Instructie van 1661 (art. 156 t/m 165). Hierin stond ook duidelijk hoe de schrifturen geredigeerd dienden te worden.

3 INSTRUCTIES VAN DE STAATSE RAAD VAN VLAANDEREN

In tegenstelling tot de Staatse Raad van Brabant waar men zoveel mogelijk de regelingen overnam van de Raad van Brabant die in Brussel zetelde,¹ werkte de Staatse Raad van Vlaanderen aanvankelijk volgens de Instructie van de Hoge Raad van Holland en Zeeland van 1582.² Op 10 december 1616 vaardigde de Staten-Generaal een Ordonnantie van tien artikelen uit voor de Staatse Raad van Vlaanderen³ waarin kort zijn competentie werd uiteengezet en voorts werd bepaald dat deze Raad voortaan recht zou spreken volgens de Instructie die keizer Karel V op 9 mei 1522 (met de aanvullingen van 1531 en 1533)⁴ had gegeven aan de Raad van Vlaanderen in Gent. Het is echter pas bijna een halve eeuw later dat de Staten-Generaal een nieuwe Instructie uitvaardigde die speciaal voor de Staatse Raad van Vlaanderen gold. Deze Instructie van 15 oktober 1661⁵ kwam echter niet letterlijk in de plaats van de vorige instructies, dat wil zeggen dat de oude instructies hun geldigheid behielden voor zover zij niet in tegenspraak waren met de Instructie van 1661.

De Instructie van 1661 bestaat uit maar liefst 393 artikelen, onderverdeeld in 27 hoofdstukken ('capittels'). Het eerste hoofdstuk betreft algemene zaken zoals de competentie en het werkrooster van de Raad van Vlaanderen. Daarna volgen acht hoofdstukken over de taakomschrijving van de verschillende functionarissen van de Raad, zoals de raadsheer-president, raadsheer-rapporteur, commissarissen, de advocaat-fiscaal, de rentmeester van de exploiten en de griffier. Hoofdstuk 10 handelt over de procureurs en advocaten. De hoofdstukken over de griffier en de procureurs en advocaten bevatten tevens talloze artikelen waarin de kosten van verschillende soorten akten en rechtshandelingen werden vastgesteld. Hetzelfde geldt voor hoofdstukken 11 en 12 over 'requesten, mandementen, provisien van justitie, ende het exploicteren van dien'. Vervolgens komen specifieke procedures aan bod, zoals bezitsacties (cap. 13: 'Van maintenue ende van complainte') en processen in hoger beroep (cap. 14: 'Van appellen ende reformatiën van vonnissen gewesen by subalterne

1 Tegenwoordige Staat, 14-15.

2 De Instructie van de Hoge Raad is uitgegeven in het *Groot Placaet-boeck*, dl. V, kol. 790-836. Voor een nadere uitleg van de procedure bij de Hoge Raad zie M.-Ch. Le Bailly en Chr.M.O. Verhas, *Procesgids Hoge Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland (1582-1795)* (Hilversum 2006).

3 *Groot Placaet-boeck*, dl. II, kol. 1213-1218.

4 *Ibidem*, kol. 949-984.

5 *Ibidem*, kol. 2701-2760.

rechters aan dese Rade, mitsgaders van anticipatie'). Vanaf hoofdstuk 15 worden de verschillende rechtsmiddelen en bijzondere procedurele handelingen besproken, zoals de verstekregeling, verweermiddelen, rekestes, etc. Logischerwijze eindigt de Instructie van 1661 met twee hoofdstukken over de tenuitvoerlegging van vonnissen en de taxatie van proceskosten.

Wie meer te weten wil komen over het intern functioneren van de Raad van Vlaanderen kan ook te rade gaan in de notulen waarin behalve resoluties in verband met processen ook interne besluiten werden opgetekend. Gelukkig is het niet nodig om alle notulenregisters door te nemen om de (interne) besluiten van de Raad van Vlaanderen met betrekking tot de procedure op te sporen, aangezien de griffier vanaf mei 1612 een apart register bijhield waarin hij dit soort resoluties overnam uit de notulen. Dit register draagt de volgende titel: 'Resolutien genomen bij die van den Rade provinciael over Vlaendren en Notulen van voorvallende saken, genomen ende voorgevallen tzedert de maent van mej 1612'.⁶ Op enkele langere ordonnanties na betreffen deze allemaal korte instructies die tijdens de beraadslagingen van de Raad werden uitgevaardigd in verband met de procedure of met specifieke taken van het personeel van de Raad. In de praktijk bleek namelijk zo nu en dan dat men zich niet altijd aan de bepalingen van de grote Instructies hield, of dat aanpassing van specifieke artikelen nodig was. Dit register bevat dan ook geen kopie van de grote Instructie van 1661, maar 83 interne besluiten uit de periode 1612-1791, die vaak achteraf openbaar werden afgekondigd (*gepubliceerd*). Bijna tweederde van deze ordonnanties dateert van na de Instructie van 1661. Bijna een kwart van de instructies uit dit register handelt over het functioneren van de procureurs en advocaten en het pleiten vóór de Raad. Ongeveer evenveel ordonnanties betreffen financiële aangelegenheden zoals het innen van rapportgelden of speciegelden, het ontvangen van de exploiten en het functioneren van de deurwaarders. Eén vijfde van de instructies gaat over het opstellen en fourneren van stukken en schrifturen. De rest van de ordonnanties betreft vooral het houden van de rol en specifieke taken van het personeel van de Raad van Vlaanderen, zoals de advocaat-fiscaal, de griffier, de klerken en de suppoosten.

6 ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 158.

4 COMPETENTIE VAN DE STAATSE RAAD VAN VLAANDEREN

Het eerste document dat de competentie van de Raad van Vlaanderen nauwkeurig omschreef, was de korte Instructie van 1616. In de oprichtingsakte van 1599 werd eigenlijk niet veel meer vermeld dan de namen van de raadsheren die in de nieuwe Raad zouden aantreden. Bij de totstandkoming van de Instructie van 1616 hadden burgemeesters en schepenen van het Land van het Vrije van Sluis erop gestaan dat de competentie van de Staatse Raad van Vlaanderen dezelfde zou blijven als die van de Raad van Vlaanderen te Gent, in het bijzonder dat het gerecht van het Vrije zijn uitzonderingspositie zou behouden in het berechten van een aantal specifieke aangelegenheden, zoals erfrechtelijke geschillen en dijkzaken. Inderdaad omvatten de zeven artikelen van de Instructie van 1616 met betrekking tot de competentie van de Raad van Vlaanderen een negatieve omschrijving van zijn competentie ten opzichte van het Vrije van Sluis. Daarnaast behield het gerecht van het Vrije het recht om renvooi (verwijzing) te verzoeken van zaken (die zijn ingezetenen betroffen) die in eerste aanleg (in rau actie) diende voor de Raad van Vlaanderen.

De bevoegdheden van de Raad van Vlaanderen werden opnieuw in detail beschreven in artikel 7 t/m 15 van de Instructie van 1661. Van deze laatste vinden we een goede samenvatting in de *Tegenwoordige Staat der Vereenigde Nederlanden, behelzende eene beschrijving van Staats-Vlaanderen*:

‘Tot de kennis van deezen Raad staan, behalven de zaaken, welke voor den zelve[n] bij Beroep (Appel), Hervorming (Reformatie) en Herleiding (Reductie), of Beroep van de Uitspraak van Keurregters of goede Mannen, gebragt worden, ook in de eerste plaats alle geschillen over de Hoogheid, Heerlykheid, Regten en Domeinen van Staats Vlaanderen, en alle zaaken van Weduwen, Weezen, en Elendigen, die eerst by den Raad klagtig vallen. Ook oordeelt hy, in de eerste plaats, over het wangedrag der Bedienden van de Regeering, en over de verschillen tusschen de Vlaamsche Steden. De Raad neemt ook kennis van Zaaken van Bezit of Materie Possessoir, zaaken komende *ex Lege Diffamari*, of om Actie te institueeren: Ook van de gevallen waar in het Regtsgebied van den Raad by partyen uitdruklyk geprorogeerd is, en voorts van alle zaaken, die volgens oud gebruik tot kennis van den Raad zyn staande. Zaaken van Namptissement of Betaaling by voorraad, boven de vier Ponden Vlaams bedragende, worden ook, in de eerste plaats, voor den Raad van Vlaanderen gebragt. Hy oordeelt over het Namptissement, doch de zaak zelve wordt aan de Uitspraak van den gewoonlyken Regter gelaaten. De Raad mag geene Brieven van Beslag verleen, tegen den Persoon of Goederen eenes Inwooners van Vlaanderen, ten ware hy voorvlugtig was, of verdagt van de Vlucht te willen neemen. Daarentegen verleent de Raad Brieven van Herstelling van onbehoorlyke Verbintenissen (*Request Civil*), Brieven van Boedelafstand (*Cessie*), van Beneficie van Inventaris en diergelyke gunsten meer; met wyzing (*committimus*) nogtans tot

den daglykschen Regter, onder wiens Regtsgebied de zaak of Persoon behoort. Geene zaaken, de Dyken betreffende, mogen in de eerste plaats, voor den Raad van Vlaanderen gebracht worden. Over Lyfstraffelyke zaaken, waar in voorkoming (*præventie*) plaats heeft, en ook by eenige andere gelegenheden vonnist de Raad ook in de eerste plaatse. De Ingezeten van Staats Vlaanderen, in *Rauwe Actie* of in de eerste plaats, voor den Raad van Vlaanderen in regten betrokken, mogen herzending (*Renvoi*) van het geding en kennisneeming in de eerste plaats voor Burgemeesters en Schepenen 's Lands van de Vryen te Sluis verzoeken.¹

De rechtsgeleerde Johannes van der Linden (1756-1835) die aan het einde van de achttiende eeuw een *Verhandeling over de judicieele practijcq* schreef, waarin hij alle gerechtshoven 'in Holland gebruikelijk' behandelde, nam (een deel van) deze samenvatting letterlijk over in zijn beschrijving van het 'achtste generaliteitscollege', zoals hij de Staatse Raad van Vlaanderen noemde.²

Uit bovenstaande samenvatting kunnen we dus drie categorieën van rechtspraak afleiden: 1) civiele zaken; 2) middelen van herstel en gunsten; en 3) criminele rechtspraak. Een vierde categorie die in deze samenvatting niet werd vermeld, maar zeker tot de competentie van de Raad van Vlaanderen behoorde was de vrijwillige rechtspraak. Laten we deze categorieën nader beschouwen.

4.1 Civiele zaken

Volgens de Instructie van 1661 mocht de Raad van Vlaanderen kennis nemen van de volgende civiele zaken:

- geschillen die te maken hadden met de 'Hoogheyt, Heerlicheyt, Rechten ende Domeyne vande Landen van Vlaenderen', ofwel alle kwesties waarin rechten of belangen van de soeverein in Staats-Vlaanderen in het geding waren;
- acties of vorderingen door geprivilegieerde personen, ofwel personen die het voorrecht hadden om in eerste aanleg te procederen voor de Raad van Vlaanderen, zoals gerechtsofficieren, functionarissen van de Raad, weduwen, wezen en 'miserabele personen';³
- geschillen over het bezit van roerende en onroerende goederen ('materie possessor');;
- zaken in verband met belediging of laster ('*ex lege diffamari*');;
- competentiegeschillen tussen lagere rechters;
- conflicten en geschillen tussen steden;
- zaken van *namptissement* (tot zekerheid storten van de gevorderde som) of *provisioele* (voorlopige) betaling, waarvan de som meer dan vier pond Vlaams bedroeg;

¹ Tegenwoordige Staat, 5-6.

² J. van der Linden, *Verhandeling over de judicieele practijcq of form van procederen voor de hoven van justitie in Holland gebruikelijk, voor eenige jaaren door een voornaam en kundig practijzn bij wege van een 'Korte schets' zaamgesteld. Vervolg in den jaare 1781 in 't licht gegeven en nu geheel overzien, verbeterd en uitgebreid* (Leiden 1794-1798) dl. I.

³ Overigens mochten weduwen, wezen en 'miserabele personen' alleen onder bepaalde voorwaarden een vordering instellen bij de Raad: de vordering moest meer dan vijftien pond Vlaams bedragen wanneer beide partijen in dezelfde woonplaats resideerden, of meer dan vier pond Vlaams wanneer de partijen onder verschillende gerechten ressorteerden; zie art. 8 en 9 van de Instructie van 1661.

- verder alle zaken die van oudsher tot de competentie van de Raad van Vlaanderen behoren.

In de Instructie van 1661 worden ook uitdrukkelijk een aantal zaken vermeld waarvan de Raad van Vlaanderen *geen* kennis mocht nemen in *eerste instantie*:

- dijkzaken, zowel *petitoire* (betreffende de eigendom) als *possessoire* (betreffende het bezit), die de Raad werd geacht te *renvooieren* (verwijzen) naar de gewone rechter;
- zaken betreffende rechten die verpacht waren door de Raad van State, zoals belastingen, tienden en tollens; deze zaken moest de Raad van Vlaanderen verwijzen naar de Raad van State.

De Staatse Raad van Vlaanderen werd ingesteld om in Staats-Vlaanderen de jurisdictie die de Raad van Vlaanderen te Gent voorheen had gehad in de aangewonnen gebieden te vervangen. Een van de belangrijkste redenen hiertoe was de behoefte aan een hof van appel, waar men in beroep kon gaan van schepenvonnissen. In een aantal gevallen was beroep echter uitgesloten, zoals van tussenvonnissen waarvan de gevolgen niet ongedaan konden worden gemaakt in het eindvonnis ('niet reparabel ten definitive'), bezitsvorderingen, criminele zaken en kleine zaken (onder de vier pond Vlaams). Verder was in dijkzaken geen appel mogelijk, maar men kon wel reformatie van een schepenvonnis aanvragen.

Hoewel de Instructie van 1661 daar geen speciale melding van maakt, blijkt uit de praktijk dat de Raad van Vlaanderen ook dikwijls als scheidsgerecht optrad in civiele zaken. In plaats van een vordering in te stellen konden partijen de Raad verzoeken om hun geschil in redelijkheid (*arbitrage*) op te lossen. De partijen *submitteerden* (onderwierpen) zich dan aan het oordeel van de Raad, die gewoonlijk een compromis aandroeg. Het akkoord of de minnelijke schikking tussen de partijen werd vastgelegd in een arbitraal vonnis. Overigens was het ook mogelijk om tijdens een proces *arbitrage* te verzoeken. En soms, wanneer hij daartoe mogelijkheden zag, zette de Raad de partijen zelf aan om tot een minnelijke schikking te komen, zoals in het proces Van Hierschot tegen Canisius (zie hoofdstuk 7).

4.2 Criminele rechtspraak

Het onderscheid tussen civiele en criminele rechtspraak was eerder procedureel dan materieel, dat wil zeggen dat niet alle delicten per definitie volgens een criminele procedure werden berecht. Alleen de zwaarste misdaden – namelijk die feiten waar zware straffen, zoals lijfstraffen of zelfs de doodstraf op stonden – werden volgens een criminele of *extra-ordinaris* procedure beslecht. In een *extra-ordinaris* proces had de beklaagde geen recht van verweer en kon zonodig een verhoor op de pijnbank toegepast worden. Bovendien was er geen beroep mogelijk tegen een crimineel vonnis. Overigens mochten gerechtsofficieren volgens de Instructie van 1661 wel beroep instellen in criminele zaken, wanneer zij zich door het crimineel vonnis 'bezwaard' achtten (art. 246). Maar zoals gezegd waren er ook de zogenaamde civiele strafza-

ken, waarin minder zware misdaden en delicten werden berecht. In die zaken werd de gewone (ordinaris) civiele procedure gevolgd en was hoger beroep in principe mogelijk (art. 245).

De Instructie van 1661 schenkt nauwelijks aandacht aan de criminele rechtsmacht van de Raad van Vlaanderen. Toch kunnen we op grond van de praktijk zien dat de Raad van Vlaanderen onder andere bevoegd was om de volgende criminele zaken te behandelen in eerste aanleg:

- misdaden tegen ambtenaren, gerechtsofficieren of andere personen die onder bescherming (*sauvegarde*) van de Staten-Generaal stonden;
- delicten gericht tegen functionarissen van de Raad van Vlaanderen;
- ambtsmisbruik of ambtsdelicten begaan door officieren die in dienst stonden van de (plaatselijke) overheid of beëdigd waren, zoals schepenen, baljuws, deurwaarders, secretarissen en notarissen;
- verjaarde delicten en strafbare feiten die niet of onbehoorlijk waren vervolgd door lagere rechtsinstanties.

4.3 Middelen van herstel en gunsten

Behalve de civiele en de criminele rechtsmacht had de Raad van Vlaanderen ook de bevoegdheid om bepaalde gunsten ('gratiën') aan personen te verlenen, de zogenaamde middelen van herstel en gunsten. Dit waren rechtsmiddelen die voorheen tot de gratieuze rechtsmacht van de vorst hadden behoord en bij de bestuurlijke inrichting van de Republiek werden verdeeld onder de verschillende hooggerechtshoven die de Staten-Generaal vertegenwoordigden. Hoewel de Hoge Raad als vervanger van de Grote Raad van Mechelen in de gewesten Holland en Zeeland de uitzonderlijke bevoegdheid bezat om middelen van herstel en gunsten toe te kennen, gold dit echter niet voor Staats-Vlaanderen. In Staats-Vlaanderen behoorde die bevoegdheid uitsluitend toe aan de Raad van Vlaanderen.⁴ Deze middelen omvatten onder andere verzoeken tot het ongedaan maken van rechtshandelingen en de gevolgen ervan of onthefing van een verbintenis (*mandement van reliëf*), verzoeken om onder voorrecht van boedelbeschrijving een erfenis te aanvaarden (*beneficie van inventaris*), verzoeken om voorrecht van boedelafstand (*brieven van cessie*), meerderjarigheidsverklaringen, wettigingen, naturalisaties, etc. Normaal gesproken beoordeelde de Raad alleen de gegrondheid van dit soort verzoeken en droeg hij de behandeling ervan door middel van een *committimus* over aan de lokale rechtbank die in de materie was bevoegd.

4 Instructie van 1661, art. 14.

4.4 Vrijwillige rechtspraak

De Raad van Vlaanderen trad niet alleen op als rechter in geschillen op tegenspraak, maar kon ook een rol hebben als 'vrijwillige rechter'. In zo'n geval verzochten partijen de Raad om een overeenkomst die zij onderling, zonder tussenkomst van een rechter, hadden gesloten, officieel te af te kondigen (*decerner*) door middel van een *akte van willige condemnatie*. Als partijen zelf tot de oplossing van een geschil waren gekomen, konden zij hun akkoord vastleggen in een notariële akte. Hiermee wendden zij zich vervolgens tot de Raad die hen 'veroordeelde' (*condemneerde*) tot het naleven van de overeenkomst. Partijen konden de Raad bijvoorbeeld ook als vrijwillige rechter aanzoeken om het bekrachtigen van een contract of een testament, de benoeming van een curator in een faillissement of het aanstellen van een voogd over een minderjarige. In het archief van de Raad van Vlaanderen zijn aparte registers waarin transportakten en akten van willige condemnaties werden geregistreerd.⁵

5 ZA, RAZVI, ARV, inv.nrs. 117 t/m 131.

5 PROCESGANG VOOR DE STAATSE RAAD VAN VLAANDEREN

In dit hoofdstuk zal de nadruk liggen op de civiele (rol)procedure zoals die werd vastgelegd in de Instructie van 1661. Zoals bleek in hoofdstuk 3 volgde de Raad van Vlaanderen tot 1616 dezelfde procedure als de Hoge Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland, zoals vastgelegd in de Instructie voor de Hoge Raad van 1582.¹ Op verzoek van het gerecht van het Land van het Vrije van Sluis hadden de Staten-Generaal echter in 1616 bepaald dat de Staatse Raad van Vlaanderen dezelfde competentie zou behouden als voorheen de Raad van Vlaanderen te Gent bezat in Staats-Vlaanderen en dat men bovendien de Vlaamse stijl van procederen zou volgen, zoals men van oudsher gewend was in Staats-Vlaanderen. Tot 1661 werden daarom bij de Staatse Raad van Vlaanderen de Ordonnanties van 1521 (met ampliaties van 1531 en 1533) van de Raad van Vlaanderen te Gent toegepast met betrekking tot de civiele procedure.² Een belangrijk verschil tussen de procedures bij de Hoge Raad en bij de Raad van Vlaanderen te Gent, en tevens een van hoofdredenen voor eerder genoemd verzoek, was gelegen in de verstekregeling. In Gent hanteerde men namelijk een soepelere regeling die de partijen meer tijd gaf om zich te presenteren.³

5.1 Rolprocedure

De meest gangbare procedure bij de Raad van Vlaanderen was de rolprocedure. Deze werd toegepast zowel voor zaken in eerste aanleg ('bij rau actie') als voor beroepszaken die voor de Raad dienden. De rol was eigenlijk niets meer dan een lijst met zaken die tijdens een raadszitting behandeld werden. Per toerbeurt werden om de twee maanden twee raadsheren-commissarissen aangewezen die de rol moesten waarnemen. Volgens het gebruik moesten de procureurs van partijen zich een dag tevoren melden bij de commissarissen ter rol om hun zaak aan te dienen voor de volgende dag op de rol en om aan te geven welke proceshandeling zij dan zouden doen. De

1 Voor een uitleg van de civiele procedure bij de Hoge Raad zie Le Bailly en Verhas, *Procesgids Hoge Raad*.

2 Over de civiele procedure bij de Raad van Vlaanderen te Gent zijn er helaas nauwelijks bruikbare publicaties. De enige recente literatuur betreft meer de instelling als zodanig, zie o.a. J. Dumolyn, *Staatsvorming en vorstelijke ambtenaren in het graafschap Vlaanderen (1419-1477)* (Antwerpen 2003); P. van Peteghem, *De Raad van Vlaanderen en staatsvorming onder Karel V (1515-1555)*. Een publiekrechtelijk onderzoek naar centralisatiestreven in de XVII Provinciën (Nijmegen 1990); J. Buntinx, *Inventaris van het Archief van de Raad van Vlaanderen*, 9 dln. (Brussel 1964-1979); J. Buntinx, *De Raad van Vlaanderen en zijn archief (1386-1795)* (Gent 1951).

3 Zie de argumentatie in de Ordonnantie van 1616, *Groot Placaet-boeck*, dl. II, kol. 1213-1218.

griffier hield alles bij in het rolregister. Deze laatste was in twee kolommen verdeeld: rechts schreef de griffier de namen van de partijen in het proces en de aangekondigde proceshandelingen; links noteerde hij na afloop van de rolzitting welke proceshandelingen daadwerkelijk waren verricht en gaf een korte samenvatting ervan (zie afbeelding 8). De rolzittingen werden iedere donderdagmiddag gehouden, indien nodig ging men de vrijdagochtend verder. Verder gold een strikte volgorde bij de behandeling van de zaken, eerst behandelde de Raad de ingekomen rekest, of verzoeken van partijen, en vervolgens ging men over tot de andere proceshandelingen.

Indienen van een rekest

Wie een geding aanhangig wilde maken bij de Raad van Vlaanderen moest eerst een rekest om mandement indienen, ofwel een verzoekschrift om een deurwaarder te machtigen om de tegenpartij te dagvaarden. Degene die een rekest indiende, heette *suppliant* of *impetrant*. In het verzoekschrift zette hij uiteen waarom hij de andere partij voor de rechter wilde roepen. De suppliant legde hierin dus uit in welke hoedanigheid hij procedeerde, op welke rechten hij aanspraak wilde maken, en waar het in de zaak om ging. Het rekest moest tevens de argumenten bevatten waarop suppliant zijn verzoek baseerde.

Nadat suppliant zijn verzoekschrift had ingediend bij de Raad van Vlaanderen, namen de commissarissen ter rol het rekest in behandeling. Zij oordeelden over de ontvankelijkheid van het verzoek, en tekenden hun beslissing door middel van een *apostille* aan in de marge van het rekest. Meestal werd het verzoek toegewezen: de apostille luidde dan ‘*fiat ut petitur*’. Wanneer de commissarissen het rekest afwezen, schreven zij ‘*nihil ut petitur*’ in de kantlijn. In dat geval mocht suppliant verzoeken om *reauditie* van zijn verzoek voor het voltallige college van raadsheren. Wanneer ook zij negatief beschikten over het rekest om mandement, kon suppliant geen nieuw verzoek meer indienen over dezelfde kwestie.

Behalve een rekest om mandement kon men tijdens een proces ook een *rekest civiel* indienen. Degene die een rekest civiel indiende, heette *rekwirant*. Degene aan wie het verzoek was gedaan noemde men de *gerekwierde*. In een rekest civiel konden partijen allerhande verzoeken indienen hangende geding. In de meeste gevallen betroffen deze rekest verzoeken om na het fourneren van de stukken alsnog nieuwe stukken te mogen inbrengen. Dit kon namelijk alleen door middel van een rekest civiel. De Instructie van 1661 schreef voor dat rekest civiel in principe aan het einde van het proces behandeld werden, tenzij de principale zaak niet voortgezet kon worden (zie art. 312).

Dagvaarding

Wanneer het verzoek om mandement van suppliant werd ingewilligd door de Raad, stelde de griffier of een van zijn secretarissen vervolgens het *mandement van dagvaarding* op. Hieraan werd vervolgens het rekest om mandement (voorzien van apostille) gehecht. Als dit geheel was gecontroleerd (*geverifieerd*) en bezegeld door de Raad, werd een deurwaarder aangewezen die de tegenpartij moest dagvaarden.

In het geval een van de partijen verstek had laten gaan (zie hieronder) werd een nieuw mandement van dagvaarding uitgeschreven. Vanaf het midden van de zeventiende eeuw gebruikte men hiervoor bovendien vaak voorgedrukte formulieren, die de griffier alleen nog van de namen van de partijen, de datum en een handtekening moest voorzien. In het archief van de Raad van Vlaanderen zijn hier vele voorbeelden van bewaard (zie afbeelding 7).

Eis

De eerste rechtshandeling die men normaal gesproken op de rol kan terugvinden is de *conclusie van eis*. Meestal legde de procureur van eiser een schriftelijke eis over, waarvan de procureur van verweerder een kopie ontving. Deze akte werd door een advocaat vervaardigd. Het was uiterst belangrijk dat hij de eis nauwkeurig opstelde en dat zij alles bevatte wat men wilde verkrijgen. De Raad kon immers alleen maar veroordelen tot hetgeen gevorderd was. Daarom bevatte de *conclusie van eis* doorgaans ook een *eis van kosten*. De *conclusie van eis* bevatte in wezen dezelfde elementen als het rekest om mandement, waar eerder was uiteengezet op grond waarvan men de tegenpartij wilde dagvaarden.

Antwoord en verweermiddelen

In principe had gedaagde veertien dagen de tijd om te antwoorden op de eis. Binnen dit termijn kon hij ook *excepties* opwerpen. Dit waren verweermiddelen waarmee hij de gegrondheid of ontvankelijkheid van de zaak betwistte. Er waren hoofdzakelijk drie soorten *excepties*:

- 1 Met behulp van de *declinatoire excepties* kon gedaagde de bevoegdheid van de rechtbank in twijfel trekken. Dit kon bijvoorbeeld het geval zijn wanneer de Raad van Vlaanderen in eerste aanleg niet bevoegd was om over de materie recht te spreken, zoals in dijkzaken. In de praktijk kwam het erop neer dat gedaagde om *renvoi* van de zaak verzocht voor de bevoegde rechter. De *declinatoire excepties* heetten ook wel *prejudiciële excepties* omdat ze een opschortende werking hadden; de hoofdzaak kon namelijk pas vervolgd worden als de Raad zich hierover had uitgesproken.
- 2 De tweede soort waren de *dilatoire excepties*, die gericht waren op het verdagen van de procedure. Gedaagde kreeg hiermee uitstel van de volgende proceshandeling, bijvoorbeeld omdat hij om een dag van beraad vroeg of de geldigheid van de procuratie van eiser betwistte.
- 3 De laatste waren de *peremptoire excepties* waarmee verweerder vernietiging van de instantie beoogde. Om de eis of het proces te verwerpen kon hij zich beroepen op verjaring, kwijschelding, een akkoord, etc. Een andere grond om een *peremptoire exceptie* in te dienen was dat de kwestie reeds door een andere rechtbank in behandeling was genomen. In ieder geval volgde na toewijzing van een *peremptoire exceptie* door de Raad van Vlaanderen altijd de vernietiging van de instantie. Nadat de eventueel opgeworpen *excepties* door de Raad van Vlaanderen waren behandeld, diende gedaagde van antwoord. Meestal nam hij een *contrarie conclusie*, waa-

rin hij stelde dat eiser geen recht had op het gevorderde. In zijn antwoord verzocht gedaagde dan ook om afwijzing van de eis ten principale. Net als eiser voegde hij bij zijn conclusie van antwoord een eis van kosten toe.

Verstekregeling

Het kon natuurlijk voorkomen dat op de gestelde rechtsdag één van beide procespartijen niet vóór de Raad verscheen. In zo'n geval gold een heldere verstekregeling. Wanneer eiser niet was verschenen, kon de procureur van gedaagde een *comparuit* verzoeken. Dit was een attest waarin stond dat gedaagde gecompareerd was om de eis te horen en daarop te antwoorden. Met deze verklaring kon gedaagde vervolgens verzoeken om ontslag van verdere rechtsvervolgning ('absolutie van de instantie' of 'oorlof van den Hove'). Alleen in zeer uitzonderlijke gevallen kon eiser het verstek (default) zuiveren (*purgeren*) en alsnog zijn eis indienen. De commissarissen ter rol verleende alleen purge van default tegen eiser, wanneer hij de redenen van zijn afwezigheid, bijvoorbeeld overmacht, voldoende kon aantonen. Een verstek was overigens alleen geldig als de zaak op de rol was aangemeld.

Wanneer op de voorziene rechtsdag niemand namens gedaagde verscheen, vroeg de procureur van eiser default. In civiele zaken in eerste aanleg konden vier defaults tegen gedaagde worden verleend. Deze werd na ieder verstek opnieuw gedagvaard, maar verloor bij ieder default het recht op specifieke verweermiddelen: na het eerste default mocht gedaagde geen declinatoire exceptie meer indienen, na het derde verloor hij het recht om dilatoire en peremptoire excepties alsook overige verweermiddelen aan te voeren. Na het derde verstek tegen verweerder mocht eiser zijn *intendit* overleggen. In dit document stelde hij dat gedaagde zijn recht op verweer had verloren en dat hij veroordeeld diende te worden tot het gevorderde. Ook gedaagde kon natuurlijk verzoeken om purge van default indien hij de redenen van zijn afwezigheid kon bewijzen. Na een zuivering kon hij opnieuw in het proces stappen.

In een aantal gevallen gold een afwijkende, kortere verstekregeling. In onder andere de volgende zaken verleende de Raad reeds na het eerste default het verzochte: wanneer iemand procureur acceptant kwam stellen, wanneer het verzoeken om brieven van cessie of beneficie van inventaris betrof, bij een oproep tot getuigen in een zaak, bij oppositie tegen de executie of uitvoering van een decreet, etc. In bezitsacties (zowel in *cas van complainte* als in *cas possessor*) en in beroepszaken konden maximaal twee defaults tegen verweerder verleend worden. In bovengenoemde gevallen verloor gedaagde dus veel eerder zijn recht van antwoord, in tegenstelling tot de gewone procedures waar vier defaults golden.

Litiscontestatie

Nadat verweerder zijn antwoord had ingediend, was het niet meer mogelijk excepties in te dienen. Deze fase in het proces, waarin de standpunten van de procespartijen bekend waren en het rechtsgeding feitelijk was aangebroken, heet de *litiscontestatie* of *gedingsbevestiging*.

Wanneer gedaagde een ‘simpele contrarie conclusie’ had genomen, dat wil zeggen dat hij de eis simpelweg had ontkend, dan moesten de procespartijen terstond (*illico*) van *replik* en *dupliek* dienen. Maar wanneer verweerder enige specifieke punten uit de presentatie van eiser bestreed, dan had hij veertien dagen de tijd om te *repliseren*. Indien eiser in zijn *replik* nieuwe elementen had aangebracht, kon gedaagde in zijn *dupliek* de inhoud hiervan weerleggen. In ingewikkelde en langere zaken konden hierna nog een *tripliek* en *quadruptiek* volgen.

Appointement dispositief

Wanneer de posities van de procespartijen duidelijk waren en de debatten op de rol waren afgesloten, was de zaak voldongen. In principe beschikte de Raad van Vlaanderen dan over alle nodige elementen om een vonnis te wijzen. Toch spraken de commissarissen ter rol op dit punt meestal nog een tussenvonnis (*interlocutoir vonnis*) uit - het *appointement dispositief* - waarin zij de procespartijen verzochten meer informatie of bewijzen aan te dragen. Het *appointement dispositief* bepaalde de verdere gang van zaken in het proces, afhankelijk van de aard van het geschil. De belangrijkste vraag hierbij was of het in het geding om bepaalde gebeurtenissen (*in feiten*) ging, of dat het geschil herleid kon worden tot zuiver juridische punten (*in rechte*). Een proces kon vanzelfsprekend ook beide elementen bevatten. De commissarissen ter rol konden dan ook drie verschillende *appointementen dispositief* uitspreken:

- 1 Wanneer het geding steunde op feiten die alleen door verweerder werden bestreden, spraken de commissarissen een *appointement te schrijven bij intendit* uit, waarin zij bevolen dat eiser de bestreden feiten moest bewijzen in geschriften. Vervolgens moest de juistheid van deze schrifturen vastgesteld (*geverifieerd*) worden door de Raad.
- 2 In het geval dat gedaagde niet alleen de feiten ontkende maar zelf ook tegengestelde feiten inbracht, moesten beide procespartijen bewijzen wat zij beweerden. Het *appointement dispositief* heette dan een *appointement in feiten contrarie*. De partijen moesten dan in schrifturen de door haar aangevoerde feiten beschrijven en de stellingen van de wederpartij ontkrachten. Deze schrifturen vormde vervolgens de basis van de enquête (zie hieronder).
- 3 Indien het geschil zich toespitste op een specifieke rechtsvraag luidde het *appointement* dat de partijen moesten *schrijven bij memoriën*. Zij moesten dan in schrifturen haar eis of positie in het proces onderbouwen met juridische argumenten.

Wanneer de partijen hadden nagevolgd wat de commissarissen ter rol in het *appointement dispositief* hadden bevolen, beschikte de Raad van Vlaanderen in principe over alle informatie om zich over de zaak te beraden. De partijen verzamelden dan alle relevante stukken in een proceszak (*fournieren onder inventaris*), deponeerden die zak bij de griffie en verzochten recht. Alleen wanneer in een proces een *appointement in feiten contrarie* was uitgesproken, volgde vóór de conclusie in rechte nog een enquête waarin de partijen moesten staven hetgeen ze hadden beweerd.

Enquete

Wanneer de commissarissen ter rol een *appointment* in feite *contrarie* hadden gewezen, volgde de *enquete* of bewijsprocedure. Aangezien de partijen tegengestelde feiten hadden ingebracht in het proces, moesten zij nu hetgeen zij beweerden, staven met bewijzen. De raadsheer-president wees daarom een raadsheer-commissaris aan die de *enquete* moest voeren. Om kosten te sparen mochten de partijen de Raad eventueel verzoeken om een lagere rechter als commissaris ter *enquete* aan te stellen. Verder kon de commissaris beschikken over een adjunct, die meestal werd aangezocht uit overige personeelsleden van de Raad, zoals de griffier, de klerken of de deurwaarders.

De *enquete* zelf ging als volgt in haar werk. De commissaris ter *enquete* riep de procespartijen op om voor hem te verschijnen en liet ze een eed afleggen. Ten behoeve van de *enquete* diende de advocaten schrifturen in waarin zij de feiten die ze hadden aangehaald in hun pleidooi artikelsgewijs uiteenzetten. Ieder artikel (of punt) mocht maar één afzonderlijk feit bevatten, en voor ieder feit mocht men maximaal tien oorkonden of getuigen als bewijs produceren, behalve in zaken waarin een regel uit het gewoonterecht moest worden bewezen. In het laatste geval gold een bijzondere procedure: niet alleen moest men meer bewijzen aandragen maar de aangehaalde gewoonterechtsregel moest ook in een speciaal getuigenonderzoek (via een zogenaamde *turbe*) worden bewezen. Nadat de partijen in aanwezigheid van de commissaris elkaars schrifturen hadden uitgewisseld, mochten zij antwoorden '*per verbum credit vel non credit*'. Zij moesten dus ten overstaan van de commissaris punt voor punt aangeven of zij het feit aanvaardden (*credit*) of verwierpen (*non credit*). De commissaris tekende dit vervolgens aan in de marge van de schrifturen. Hierna moest de commissaris de schrifturen controleren en erop toezien dat alle nodige documenten waren geproduceerd. Zonodig herschikte of groepeerde hij de afzonderlijke artikelen om de overzichtelijkheid van de *enquete* te waarborgen. Behalve uit schriftelijke bewijzen kon de *enquete* ook bestaan uit het ondervragen onder eed van getuigen of uit een onderzoek ter plaatse (*inspectie oculair*). Uiteindelijk maakte de commissaris (binnen veertien dagen) een proces verbaal op waarin hij verslag deed van de *enquete*.

Nadat alle stukken waren geproduceerd en de *enquete* was afgesloten, werd zij gepubliceerd. Dat wil zeggen dat zij opengesteld werd en dat de procespartijen inzage konden hebben in de wederzijdse producties. Zonodig konden de partijen kopieën van stukken van de tegenpartij verzoeken bij de griffie. Hierna konden de partijen dienen van *reprochen* en *salvatiën*. Met behulp van de *reprochen* kon een partij bezwaren uiten tegen bepaalde bewijsstukken of de inhoud ervan tegenspreken. De wederpartij, die de betwiste bewijzen had aangeleverd, kon zich tegen de bezwaren van zijn opponent verzetten door middel van de *salvatiën*.

Conclusie in rechte

Wanneer de zaak volledig gefourneerd was, de enquête gepubliceerd was en de partijen hun reprochen en salvatiën hadden ingediend, volgde de conclusie in rechte. De procespartijen *renunciëerden* dan van (verdere) productie en verzochten om een akte van *conclusie in rechte*. Dit betekent dat zij geen stukken meer mochten indienen en dat de zaak volledig was. De Raad van Vlaanderen kon nu een oordeel vellen in het proces. Als één van beide partijen op dit punt alsnog stukken wilde produceren kon zij dat alleen nog verzoeken door middel van een rekest civiel.

Rapport door de raadsheer-rapporteur

Wanneer het proces in staat van wijzen was gebracht en de stukken onder inventaris waren gefourneerd, kwam de zaak in handen van de raadsheer-rapporteur. De raadsheer-president had dan eerder in het proces een raadsheer aangewezen die rapport moest uitbrengen over de zaak aan de andere raadsheren ten behoeve van de *deliberatie* over het te vellen vonnis. De voornaamste taken van de raadsheer-rapporteur waren het controleren of alle stukken volgens de inventaris waren gefourneerd, het bestuderen van de stukken en het opstellen van een korte inhoudelijke samenvatting van de zaak. Bij het nazien van de proceszakken moest hij onder andere controleren of er geen stukken ontbraken en of de procuraties van de partijen geldig waren. Tijdens de deliberaties over een proces was het de raadsheer-rapporteur die als eerste aan het woord kwam, hij had immers de zaak grondig bestudeerd en kon zijn oordeel goed beargumenteren. De raadsheer-rapporteur was ook degene die het dictum (het verordenend gedeelte van de uitspraak) opstelde in het proces nadat de Raad tot een definitief vonnis was gekomen.

Behalve artikelen over de functie van de raadsheer-rapporteur waren in de Instructie van 1661 ook bepalingen opgenomen die een objectieve oordeelsvinding moesten garanderen, zoals strikte geheimhouding. Onder geen beding mocht buiten de Raad bekend worden wie de raadsheer-rapporteur in een zaak was. Indien dat wel het geval was dan benoemde de Raad onmiddellijk een andere raadsheer-rapporteur. Bovendien mocht er geen familieverband bestaan tussen de raadsheer-rapporteur en de procureurs en advocaten die in hetzelfde proces dienden.⁴

Eindvonnis

Nadat de raadsheer-rapporteur zijn rapport had gedaan aan de voltallige Raad gingen men dus over tot de *deliberatie*. De beslissing in een proces werd bij meerderheid van stemmen genomen. De beraadslagingen van de Raad van Vlaanderen waren geheim en de griffier schreef alleen de resultaten ervan op als *resolutie*.

De *deliberatie* van de Raad leidde niet altijd direct tot een definitief vonnis in het pro-

4 Instructie 1661, art. 39-40 en 43.

ces. Het kon voorkomen dat de raadsheren onderling verdeeld waren of dat zij van mening waren dat de zaak nog niet beoordeeld kon worden. In dit soort gevallen schreven de raadsheren nog extra stappen in de procedure voor door middel van een tussenvonnis. Zo konden zij bijvoorbeeld een procedure voor commissarissen voorstellen om de procespartijen tot een onderling akkoord te bewegen (zie paragraaf 5.2).

Kwam men wel tot een eindvonnis in de zaak dan beval men de rapporteur om direct het dictum uit te schrijven. Na controle van het dictum door de Raad van Vlaanderen werd het meestal enkele dagen later aan de partijen voorgelezen (*gepronuntieerd*). Vervolgens moest de griffier op basis van het dictum het *geëxtendeerde vonnis* opstellen. Hierin zetten hij behalve de eigenlijke uitspraak ook nauwkeurig de voorgeschiedenis van het proces uiteen en beschreef het verloop van de gevolgde procedure.

Taxatie van kosten

Na het pronunciëren van het eindvonnis ging de Raad van Vlaanderen over tot de raming van proceskosten (*taxatie van kosten*). Het eindvonnis bevatte tevens, wanneer de partijen bij hun conclusie ook een eis van kosten hadden gevoegd, een veroordeling van een van partijen tot het betalen van de kosten van het proces. Meestal draaide de verliezende partij op voor de kosten. Bij de taxatie van kosten werden in principe alle kosten begrepen van rechtshandelingen en processtukken. De winnende partij (*triumfant*) diende haar kostendeclaratie in en de verliezende partij kon hierop antwoorden met *diminuties* om de kosten te verminderen. Hoewel de Instructie van 1661 dit uitdrukkelijk verbood, besliste de Raad van Vlaanderen in uitzonderlijke gevallen tot een compensatie van kosten, dat wil zeggen dat elke partij haar eigen kosten zou betalen.

5.2 Procedure voor commissarissen

In bepaalde gevallen kon de Raad van Vlaanderen tijdens de behandeling van een proces beslissen dat de partijen voor een commissie moesten verschijnen ('*compartie ten fine van akkoord*'). Dit was een korte mondelinge ('*summiere*') procedure, die men toepaste wanneer specifieke punten uit een zaak uitgeklaard moesten worden, of wanneer de Raad bijvoorbeeld meende dat een minnelijke schikking mogelijk was. De commissie bestond meestal uit een daartoe door de raadsheer-president aangewezen raadsheer en een adjunct, bijvoorbeeld de griffier.

In wezen verschilde deze procedure niet veel van de gewone rolprocedure, behalve dan dat zij zich in principe achter gesloten deuren afspeelde en dat er minder mogelijkheden waren om uitstel van de rechtsdag te vragen. Voor de rest kon deze 'buitengewone' procedure op ieder moment in het proces aangewend worden, zowel direct na het indienen van een rekest als na het uitspreken van het appointment dispositief.

De Instructie schreef een aantal specifieke onderwerpen voor waarin de procedure voor commissarissen toegepast kon worden, bijvoorbeeld in familiale zaken of zaken

betreffende financiële aangelegenheden zoals afrekeningen of liquidaties, schade en interest. De procedure vóór commissarissen werd dus vooral aangewend voor dringende kwesties of zaken die beter niet in de openbaarheid behandeld konden worden.

5.3 Procedure in hoger beroep

Wie een vonnis van een lagere rechtsinstantie in beroep wilde trekken bij de Raad van Vlaanderen had de keuze uit drie verschillende voorzieningen: appel, reformatie en reductie. Het voornaamste verschil tussen appel en reformatie was dat appel een opschortende werking had, dat wil zeggen dat de tenuitvoerlegging van het vonnis dat in beroep was getrokken werd uitgesteld totdat de Raad van Vlaanderen zich over het beroep had uitgesproken. Daarom was het termijn waarbinnen men appel mocht instellen ook veel korter dan bij de reformatie: de appellant moest binnen tien dagen aangeven (*interjecteren*) dat hij het vonnis in beroep zou trekken en binnen dertig dagen het appel *releveren* (verheffen). Om zijn appel te *releveren* moest de appellant bovendien een borgsom (*cautie*) in bewaring geven (*consigneren*) bij de griffie van de Raad van Vlaanderen, een som die hij zou verbeuren als zijn appel ongegrond werd verklaard door de Raad (*boete van fol appel*). Deze laatste bepaling was vooral bedoeld om misbruik van de appelmogelijkheid, in het bijzonder van de opschortende werking ervan, tegen te gaan. Het termijn om een reformatie in te stellen was één jaar. Bovendien had de reformatie zoals gezegd geen schorsende werking. Net als bij het appel moest de reformant een borgstelling betalen, die opgevorderd kon worden als zijn beroep werd afgewezen. De boete voor een ongegronde reformatie was lager dan voor een ongegrond appel, namelijk vier pond Vlaams in plaats van acht pond. Reductie was het rechtsmiddel om in beroep te gaan tegen een arbitrale uitspraak. Hoewel partijen bij arbitrage waren overeengekomen om zich te zullen schikken in het oordeel van de scheidsrechters, kon het evenwel voorkomen dat een van de partijen niet tevreden was met de uitspraak. De ontevreden partij kon dan reductie instellen in de hoop alsnog haar gelijk te halen.

Bij het instellen van hoger beroep gold in principe de gewone rolprocedure. Wel waren er enkele belangrijke verschillen met de procedure in eerste aanleg. Behalve de tegenpartij werden middels mandement ook de rechters gedagvaard die het beroepen vonnis hadden uitgesproken, zodat zij hun uitspraak eventueel konden verdedigen. Dit dagvaarden van de rechters *a quo* heette *inthimeren*. De gedaagde was degene die bij de vorige instantie een vonnis in zijn voordeel had gekregen. Overigens kwam het zelden voor dat de rechters *a quo* daadwerkelijk voor de Raad van Vlaanderen verschenen.

Daarnaast paste men een kortere verstekregeling toe. Deze kortere verstekregeling gold overigens ook in geval van reductie. Net als bij processen in eerste aanleg werd gedaagde (*geïnthimeerde*) vrijgesteld van de instantie wanneer hij wel verschenen was op de rechtsdag (en een *comparuit* had verkregen) en de impetrant van appel of reformatie niet was komen opdagen. Wanneer de Raad van Vlaanderen gedaagde in *cas van appel* na het verkrijgen van een *comparuit* vrijstelling had verleend van de in-

stantie, kon de appellant alleen nog een *rekest* om *mandement in cas van reformatie* indienen. Zijn appel was immers ongegrond verklaard.

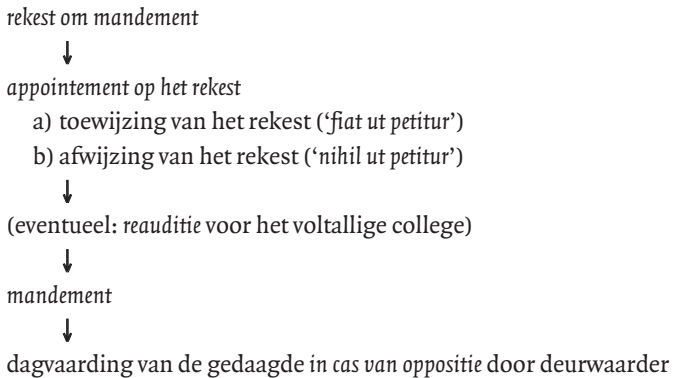
Wanneer *geïnthimeerde* echter niet in rechte was verschenen, kon impetrant van appel of reformatie default verzoeken. Geïnthimeerde werd dan op eigen kosten opnieuw gedagvaard. Bij het eerste default verleende de Raad van Vlaanderen *inhibitie*, dat wil zeggen dat zij de tenuitvoerlegging van het vonnis van de vorige instantie (het vonnis *a quo*) opschortte tot het einde van het proces in hoger beroep. Wanneer geïnthimeerde voor de tweede maal niet verscheen en impetrant een tweede default had verkregen, werd het vonnis dat in beroep was getrokken vernietigd (*geannuleerd*). Na een default had geïnthimeerde overigens veertien dagen de tijd om het verstek te purgeren en opnieuw in het proces te stappen.

Ten derde, werden de meeste processen in hoger beroep bij de Raad van Vlaanderen in principe *ex eisdem actis* beoordeeld, dat wil zeggen op basis van de processtukken die door de vorige instantie waren overgezonden. De processen bij de lagere rechtsinstanties werden namelijk doorgaans schriftelijk gevoerd. Eventueel konden de partijen nieuwe stukken inbrengen indien zij dachten dat de toevoeging van nieuwe elementen hun positie in het proces zou versterken. Zij dienden nieuwe feiten wel vóór het appointement dispositief produceren. Wilden de partijen hierna alsnog nieuwe feiten inbrengen dan kon dat net als bij procedures in eerste aanleg alleen nog door middel van een *rekest* civiel. Wanneer bij de eerdere instantie toch een mondelinge procedure was gevolgd, werd het proces in hoger beroep bij de Raad van Vlaanderen opnieuw ten gronde behandeld.

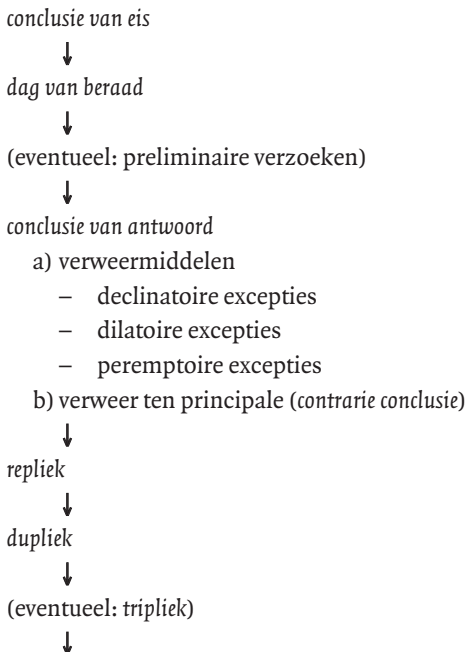
Ten laatste, kon degene die bij de lagere rechter een vonnis in zijn voordeel had verkregen *anticipatie van appel* verzoeken bij de Raad van Vlaanderen wanneer hij vermoedde dat de tegenpartij het voornemen had om het vonnis in appel te trekken of wanneer de tegenpartij het vonnis in beroep had getrokken maar het appel nog niet had gereleveerd. Dit *anticiperen* betekende dat de *anticipant* de appellant opriep te verschijnen voor de Raad op een vroegere rechtsdag dan aanvankelijk was voorzien. De impetrant van *mandement van anticipatie* dwong appellant dus om eerder zijn *grieven* (bezwaren) in te dienen en bereikte hiermee dat het proces sneller afgehandeld werd. Ook in geval van *anticipatie* werden maximaal twee defaults verleend tegen appellant. Wanneer appellant voor de tweede maal niet verscheen, werd het appel nietig (*desert*) verklaard en het vonnis van de eerdere instantie bevestigd. Appellant werd dan tevens veroordeeld tot de kosten van de instantie.

6 SCHEMA'S VAN DE CIVIELE PROCESGANGEN

6.1 Rolprocedure in eerste aanleg

a. beide partijen verschijnen op de rechtsdag

(eventueel: quadrupliek)

appointement dispositief

- a) appointement te schrijven bij intendit
verificatie schrifturen
- b) appointement in feiten contrarie
enquête
  - aanstelling raadsheer-commissaris
  - partijen produceren bewijzen (munimenten)
  - inspectie oculair
  - ondervraging getuigenpublicatie van de enquête
reprochen
salvatiën
- c) appointement te schrijven bij memoriën
indienen memoriën

fournieren van stukken onder inventaris

conclusie in rechte

rapport door raadsheer-rapporteur

deliberatie en beslissing door de Hoge Raad

eindvonnis

b. eiser verschijnt, gedaagde niet

1e default + 2e mandement

verlies van recht op declinatoire excepties

2e default + 3e mandement

verlies van recht op dilatoire excepties

3e default + 4e mandement

verlies van recht op peremptoire excepties

4e default + 5e mandement

intendit

(na purge van default mag gedaagde op elk moment weer in het proces stappen)

fournieren van stukken onder inventaris

verstekvonnis

c. eiser verschijnt niet, gedaagde wel

comparuit

ontslag van rechtsvervolging

6.2 Rolprocedure in hoger beroep

a. Vormen van hoger beroep

appel

interjectie

binnen tien dagen aangeven bij de rechter
a quo dat men in beroep gaat

reformatie

binnen één jaar instellen

inhibitie

opschorting van het vonnis van de rechter
a quo

geen opschorting van het vonnis van de rechter a quo

releveren

- binnen dertig dagen
- borgsom (cautie) van acht pond Vlaams consigneren ter griffie
- indiening rekest
- uitvoering mandement
- dagvaarding gedaagden

borgsom (cautie) van vier pond Vlaams consigneren ter griffie

b. Vervolg van de procedure

(eventueel anticipatie van appel)

rekest om mandement in cas van appel of reformatie

appointement op het rekest

- a) toewijzing van het hoger beroep ('*fiat ut petitur*')
(borgsom wordt teruggegeven)
- b) afwijzing van het hoger beroep ('*nihil ut petitur*')

(borgsom wordt opgevorderd als boete van fol appel)

mandement

- dagvaarding van de gedaagde in cas van appel of in cas van reformatie door deurwaarder
- inthimatie van de rechters a quo
- (bij appel) inhibitie van het vonnis a quo

c. beide partijen verschijnen op de rechtsdag

grieven en conclusie van eis

dag van beraad

(eventueel: preliminaire verzoeken)

conclusie van antwoord

verweer ten principale (contrarie conclusie)

repliek

dupliek

appointement dispositief

fournieren van stukken onder inventaris

conclusie in rechte

rapport door raadsheer-rapporteur

deliberatie en beslissing door de Hoge Raad

eindvonnis

d. eiser verschijnt, gedaagde niet

1e default + 2e mandement

inhibitie van het vonnis van de vorige instantie

2e default + 3e mandement

- verlies van recht op antwoord
- vernietiging (annullatie) van het vonnis van de vorige instantie

(na purge van default mag gedaagde op elk moment weer in het proces stappen)

verstekvonniss

e. eiser verschijnt niet, gedaagde wel

desert verklaring van beroep

bekrachtiging van vonnis van de vorige instantie en veroordeling van appellant/reformant tot boete van fol appel en proceskosten

7 DE ZAAK VAN HIERSCHOT-CANISIUS: VOORBEELD VAN EEN PROCES IN EERSTE EN LAATSTE AANLEG

7.1 Inleiding tot het proces

Als voorbeeld kijken we hier naar het proces in eerste en laatste aanleg tussen Philippus Christoffel van Hierschot, die in de hoedanigheid van rentmeester van de goederen van de erfgenamen van wijlen mr. Jacob Cats een eis instelde tegen mr. Willem Canisius, als rentmeester van de domeinen van de Zeeuwse graaflijkheid in Hoofdplaat in Zeeuws-Vlaanderen. Vanwege een lacune in de rolregisters komen we deze zaak voor het eerst tegen nadat verweerder zijn antwoord heeft ingediend, namelijk begin juni 1782 als Andreus Schouten, procureur van eiser, zijn repliek komt presenteren. Hoewel de exacte eis in dit proces niet bekend is, bevat deze zaak voldoende interessante kenmerken om hier als voorbeeld van een proces in eerste aanleg te dienen. Het is namelijk een redelijk langdurige zaak geweest – al met al een jaar of zeven –, enerzijds omdat tijdens de behandeling ervan de procureur van eiser overleed en aldus vervangen moest worden, en anderzijds omdat na het fourneren van de stukken nog verschillende malen nieuwe informatie en bewijsstukken werden ingebracht. Ofschoon deze zaak een langdurige en zeer uitgebreide procedure omvatte, zal hier slechts een samenvatting van de belangrijkste rechtshandelingen en stukken worden gepresenteerd. De nadruk zal daarbij liggen op de procedure en niet op de inhoudelijke kant van de zaak.

Hoewel alle aantekeningen omtrent de aanleiding van het proces ontbreken in de registers van de Raad van Vlaanderen, kunnen we de eis dus min of meer reconstrueren op basis van bijkomende informatie en verwijzingen naar eerdere rechtshandelingen in latere stukken. Het ging in deze zaak om het eigendom en het bezit van de tienden met betrekking tot een welomschreven stuk land en de daarbijbehorende dijk in Hoofdplaat.

De aanleiding voor onze zaak vindt zijn oorsprong in de inpoldering en verkaveling van de Hoofdplaat (en de zogenaamde IJzendijkse schorren) bij Breskens in de jaren zeventig van de achttiende eeuw (zie afbeelding 4). De Staten van Zeeland riepen op 5 oktober 1775 een commissie in het leven over de verdeling van de Hoofdplaatpolder en de verkoop van de afzonderlijke percelen.¹ In 1780 werden vervolgens alle kavels verkocht in overeenstemming met de voorwaarden gesteld door de Gecommitteerde Raden van Zeeland. In 1781 stelden de Staten van Zeeland bovendien Willem Canisius aan als rentmeester van de domeinen en ontvanger van de gemene

¹ ZA, Archief van de Staten van Zeeland (ASZ), inv.nr. 1930: resoluties van de commissie.

Afb. 4 'Nieuwe kaart van Staats-Vlaanderen in haare liemieten, volgens conventie van den jaare 1664, met den zuidelijken arm der Schelde en de forten tot Antwerpen, met de indijkingen der schorren van de Hoofdplaat, Kieldrecht, Rijgerbosch, Absdaal, Moncado en Canisveld, alsmeede de sas en suatiesluizen in de vaarten van Hulst en Axel en het toedammen van de vaart van Sas van Gent met de daarin gelegde sluis tot het formeeren der groote inundatie tusschen het oude fort Verboom en het Sas van Gent', kopergravure door C. van Baarsel, ca. 1786.

middelen in Hoofdplaat. Hij was in principe ook belast met de ontvangst van de tienden in Hoofdplaat. Uit de resoluties van de Staten van Zeeland van 1780 en 1781, blijkt evenwel dat de erven van wijlen mr. Jacob Cats ondertussen een proces hadden aangespannen voor de Raad van Vlaanderen waarin zij aanspraak maakten op de eigendom van de tienden in Hoofdplaat. Aangezien de kwestie de Zeeuwse graaflijkheid raakte kon zij in eerste aanleg voor de Raad van Vlaanderen gebracht worden. Hoofdplaat lag immers in het Committimus en viel formeel niet onder de jurisdictie van het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland. In de resolutie van de Gecommitteerde Raden van 26 mei 1781 lezen we dat zij desondanks besloten Willem Canisius toch met de inning van de tienden in Hoofdplaat te laten belasten ook al was de uitkomst van het proces nog niet duidelijk:

'De heer W. Schorer en secretaris van 't land, ingevolge de Raade resolutie van 4 mej laatstleeden, hebbende geëxamineerd het point van de tienden op de Hoofdplaat partage van Zeeland, naamelijk aan wien en op welke wijze dezelve over dit loopend jaar zouden behooren betaald te worden, hebben gerapporteerd, dat schoon nog niet gedecideerd is aan wien de tienden op de gem[elden] Hoofdplaat competeeren, vermits de erven van den Raadpensionaris Cats, die den eigendom daarvan pretendeeren, nog niet goedgevonden hebben te antwoorden op de afvraging hun gedaan bij reso[lutie] van deezen Raad van den 6 julij 1780, den 31 augustus daaraanvolgende bij de Heeren Staaten geapprobeerd, het eger meer dan tijd wordt, dat het goed regt van de Provincie, 't zij door een renuntiatie der gem[elden] erven 't zij door een regterlijke decisie, buiten alle contestatie worde gesteld dat derhalven zij Heeren van oordeel zijn, dat gem[elden] erven van Cats opnieuw behooren te worden geschreven om zig op den inhoud der gemelde resolutie binnen den peremptoiren tijd van drie maanden te explicceeren, of dat Hun Ed[el] Mog[enden] het daarvoor houden zullen, dat zij in het eerste lid derzelve resolutie hebben geacquiesceerd en van hunne pretensie hebben gerenuntieerd; dat inmiddels, dewijl de tijd van invordering der tienden over den oogst te velde liggende nu op handen is, Hun Ed[el] Mog[enden] om

Afb. 5 Mr. Jacob Cats (1577-1660), advocaat te Middelburg, pensionaris van Middelburg, pensionaris van Dordrecht en raadpensionaris van Holland, tekening van A. van de Venne, 1618.

te voldoen aan het verzoek der hoofdingelanden, zoo nopens de plaats waar, als de wijze waarop, de betaaling der tienden voor dit jaar zoude moeten geschieden, zouden kunnen resolveeren, dat de tienden over den oogst van het jaar 1781, in plaats van met den elfden zak van het gedorssen koolzaat ('t geen in reëlen opzigte moeilijk zoude zijn) zullen worden betaald met £ 1 V[laams] per gemet bezaaid liggende, te voldoen met het rooien van der oogst, ten comptoire van den rentmeester der domeinen te Biervliet, m[eeste]r Willem Canisius, om door denzelven te worden geseponeerd *ad opus jus habentium*; waarop zijnde gedelibereerd, is goedgevonden en verstaan het voorsz[eide] gerapporteerde te converteeren in een resolutie, en dat daarvan extract zal worden gezonden aan de heeren van de Provintiaale Rekenkamer, aan de erven van den Heer Raadpensionaris Cats, aan de hoofdingelanden van de Hoofdplaat partage van Zeeland, en aan den ontvanger Canisius, ter informatie en narigt respectuelijk.²

7.2 Het instellen van het proces in eerste aanleg

Uit het rapport van raadsheer-rapporteur Gerard François Meynders weten we dat de conclusie van eis op 11 april 1782 werd gepresenteerd door procureur Andreus

² ZA, ASZ, Resolutiën, inv.nr. 770, 26 mei 1781.

Afb. 6 Aanstellingsakte van procureur Jacob van de Kreke in plaats van de overleden Adriaan de Swarte, 1780.

Schouten. Voordat de conclusie van eis ingediend kon worden, waren vanzelfsprekend een aantal rechtshandelingen reeds uitgevoerd. Allereerst had de suppliant in de zaak, Philippus Christoffel van Hierschot, door middel van een rekest om mandement de Raad van Vlaanderen verzocht om een deurwaarder te machtigen om Willem Canisius, verweerder in de zaak, te dagvaarden. In het rekest had eiser met redenen uiteengezet waarom hij de tegenpartij voor de rechter riep. Ook al bevatte het rekest vermoedelijk een clause van simpel bevel, waarin eiser had aangegeven wat hij van de tegenpartij verwachtte, is het op dit punt duidelijk dat verweerder hieraan geen gevolg had willen geven en had geprefereerd zich voor de rechter te komen verdedigen in cas van oppositie, overeenkomstig met de uitnodiging hiertoe in de clause justificatoir. Nadat de raadsheren-commissaris positief hadden beschikt op het rekest van de suppliant had de Raad van Vlaanderen namelijk een deurwaarder gemandateerd om verweerder te dagvaarden om op een bepaalde dag – afgaande op de resolutie van de Gecommitteerde Raden van 26 mei 1781 moet dit ergens begin 1781 zijn geweest –, voor de Raad te verschijnen. Alvorens dit te kunnen doen, had verweerder, net als eiser, een procureur aangesteld om zijn belangen in de zaak te behartigen. Willem Canisius liet zich in deze zaak in rechte vertegenwoordigen door procureur Jacob van de Kreke (zie afbeelding 6).

7.3 Eis en verweer

Hoewel de eigenlijke conclusie van eis in deze zaak niet is overgeleverd, kunnen we de eis van Philippus Christoffel van Hierschot ongeveer afleiden uit latere stukken in het proces en uit de eerdergemelde resolutie van de Gecommitteerde Raden van Zeeland van 26 mei 1781. Van Hierschot zal als rentmeester van de goederen van de erfgenamen van wijlen mr. Jacob Cats de eigendom en het bezit van alle tienden – namelijk zowel de korentiende, de vlastiende als de smaltiende – behorend bij een stuk van land van één gemet³ 212 roeden⁴ en twee gemeten 246 roeden dijk (inclusief binnen- en buitenberm) in Hoofdplaat, dat onder de jurisdictie van Breskens viel, hebben opgeëist. In de eis had procureur Schouten een aantal zaken nauwgezet omschreven: de hoedanigheid waarin Van Hierschot procedeerde namens de erven Cats, de rechten (en tienden) die betwist werden en de geografische ligging van het stuk land waar het in het proces om ging. Vervolgens had hij de conclusie van eis geformuleerd en hierbij een eis van kosten gevoegd.

Uit het verdere verloop van het proces wordt duidelijk dat verweerder een contrarie conclusie had genomen en dat hij van mening was gerechtigd te zijn om namens de Zeeuwse graaflijkheid de betwiste tienden in het omschreven gebied te innen ('percipiëren'). In zijn conclusie van antwoord had verweerder bovendien het bewijsmateriaal waar suppliant zijn eis op baseerde irrelevant en niet ter zake doende genoemd.

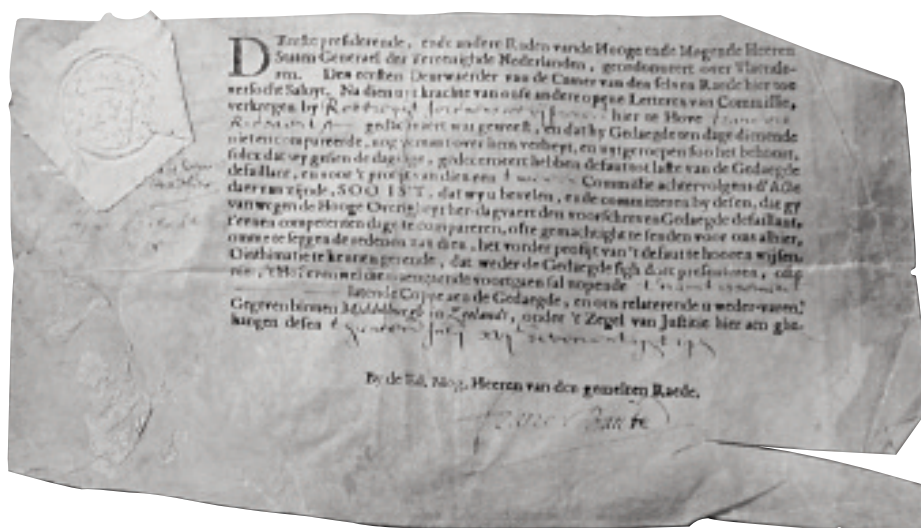
Uit het rolregister kunnen we afleiden dat verweerder een maal verstek had laten gaan – vermoedelijk na zijn conclusie van antwoord –, aangezien op 9 mei 1782 tegen hem default was uitgesproken (*gedecreteerd*). Dit betekent dat hij hiermee het recht had verloren om een declinatoire exceptie in te dienen. Wanneer een partij verstek had laten gaan, zond de Raad een deurwaarder met een nieuw mandement van dagvaarding naar die partij om haar opnieuw te dagvaarden. Zoals eerder werd vermeld, bestonden hiervoor voorgedrukte mandementen. Hoewel het mandement waarmee de deurwaarder Willem Canisius voor de tweede maal had gedagvaard niet bewaard is gebleven, kunnen we de tekst ervan reconstrueren aan de hand van andere formulieren die in het archief van de Staatse Raad van Vlaanderen zijn overgeleverd (zie afbeelding 7).

'D'Eerste presiderende, ende andere Raden vande Hooge ende Mogende Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden, geordonneert over Vlaenderen. Den eersten Deurwaerder van de Camer van den selven Raede hier toe versocht Saluyt. Na dien uyt krachte van onse andere opene Letteren van Commissie, verkregen by .....
..... hier te Hove ..... gedachvaert was geweest, en dat hy Gedagdegde ten dage dienende niet en compareerde*, nog yemant over hem verbeyt, en uytgeroepen soo het behoort, sulcx dat wy gesien de daginge, gedecerneert* hebben defaut* tot laste van de Gedaegde defaillant,⁵ en voor 't profijt van dien een ..... Commissie achter

3 Een gemet is een landmaat en komt ongeveer overeen met een halve morgen, ofwel 300 vierkante roeden.

4 Een roede was zowel een lengte- als een vlaktemaat.

5 = partij die op de gestelde rechtsdag niet is verschenen.

Afb. 7 Gedrukt formulier voor mandement van dagvaarding, voorbeeld uit 1667.

volgens d'Acte daer van zijnde, SOO IS'T, dat wy u bevelen, ende committeren by desen, dat gy van wegen de Hooge Overigheyt her-dagvaerden voorschreven Gedaegde defail-lant, t'eenen competenten dage te compareren, ofte gemachticht te senden voor ons al-hier, omme te seggen de redenen van dien, het vorder profijt van 't defaut te hooren wijsen. O inthimatie te kennen gevende, dat weder de Gedaegde sich doet presenteren, ofte niet, 't Hof even wel dien-aengaende voortgaen sal nopende ..... laten de Copee aen de Gedaeghde, en ons relaterende u weder-varen. Gegeven binnen Middelburgh in Zeelandt, onder 't Zegel van Justitie hier aen ghehangen de-sen .....

By de Ed. Mog Heeren van den gemelten Raede,
.....⁶

Op 6 juni kwam procureur Van de Kreke om zuivering (purge) van het verstek verzoe-ken. Hierna kon het proces gewoon vervolgd worden.

7.4 Replik en dupliek

'20 juni 1782

Philippus Christoffel van Hierschot, wonende in de Groede in qualiteit van rentmeester over de goederen aankomende de erfgenamen van wijlen Mr. Jacob Cats in leven ridder, Raad Pensionaris, Grootzegelbe-waarder, Stadhouder, en Registermeester van de leenen van Holland en Westvriesland etc., eischer bij r[au] a[ctie]⁷ ter eenre

6 Mandement van dagvaarding, voorbeeld uit ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 95. Termen in de originele stukken die elders uitgelegd worden of in het glossarium zijn opgenomen, zijn met een asterisk aangeduid. Afskortingen in de originele teksten zijn tussen vierkante haken opgelost.

7 = in eerste aanleg.

Op en tegen

M[eeste]r Willem Canisius, schepen en Raad der stad Goes, in qualiteit als rentmeester der domeinen van de Graaflijkheid van Zeeland, op de Hooft- of Hooge Plaat, verweerder ter andere zijde.

Omme te repliceren*.

Schouten over den eischer in zijne qualiteit zullende repliceren* zegt: niet noodig te oordelen zich voor het tegenwoordige in eene speciale rescontre⁸ van de middelen en positiven⁹ bij antwoord nedergesteld en te laten; alzoo het bewijs waarvan men aan de zijde van de originele verweerders zich zoo ignorant en agterhoudend doet voorkomen dog welke men in vorige tijden en bij andere gelegentheden genoodzaakt is geweest te erkennen ter zijner zijde geproduceert* en op zijn plaats zoo vertrouwt wort ten klaarsten zal worden gededuceert, debatteert dienvolgende die zelve middelen en positiven bij mere frivoliteit¹⁰, impertinentie en irrelevantie en vervolgens replicerende* persisteert* als bij zijn welgefundeerde conclusie van eisch voor repliek*.

Van de de Kreke verzoekt dag.

Schouten concludeert ten 14 dagen op versteken.

Van de Kreke is tevreden.’¹¹

Op 20 juni kwam Schouten zijn repliek indienen: hoewel verweerder een contrarie conclusie had genomen, bleef suppliant bij zijn conclusie van eis (‘persisteert als bij zijn welgefundeerde conclusie van eisch voor repliek’). Hierop verzocht Van de Kreke namens verweerder dag van beraad om zijn dupliek voor te bereiden. Schouten ging hiermee akkoord en de zaak werd op de rol gezet voor veertien dagen later. Op 4 juli verzocht Schouten verstek tegen verweerder, die zijn dupliek nog niet had ingeleverd. Nog eens twee weken later kwam Van de Kreke namens verweerder dupliceren: hij persisteerde bij zijn conclusie van antwoord voor dupliek.

7.5 Appointment dispositief

‘Donderdag 5 september 1782
Parthijen hinc inde¹² verzoeken
als in de praesentatie*.

’t Hof in ’t advis*.

Philippus Christoffel van Hierschot, wonende in de Groede in qualiteit van rentmeester over de goederen aankomende de erfgenamen van wijlen Mr. Jacob Cats in leven ridder, Raad Pensionaris, Grootzegelbewaarder, Stadhouder, en Registermeester van de leenen van Holland en Westvriesland etc., eischer bij r[au] a[ctie]* ter eenre

Op en tegen

M[eeste]r Willem Canisius, schepen en Raad der stad Goes, in qualiteit als rentmeester der domeinen van de

8 = ontmoeting, behandeling.

9 = positie, bewering, argument.

10 = nietigheid, onbeduidendheid.

11 Rolregister: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 29, pp. 11-12: 20.06.1782.

12 Letterlijk betekent dit: van de ene en de andere partij.

Graaflijkheid van Zeeland, op de Hoofd- of Hooge
Plaat, verweerder ter andere zijde.
Omme appointment dispositief* te begeren.¹³

De partijen hadden de conclusies uitgewisseld en het debat was in principe afgesloten. Zij verzochten de Raad van Vlaanderen daarom om het *appointment dispositief* uit te spreken, dat de verdere gang van zaken in het proces bepaalde. Het genomen *appointment dispositief* in deze zaak is helaas niet bewaard. Om onduidelijke redenen is na bovenstaande aantekening bijna negen maanden niets meer over dit proces in het rolregister genoteerd. Toch kunnen we het *appointment dispositief* reconstrueren op basis van het verdere verloop van de procedure. Ook al weten we niet precies wat verweerder in zijn antwoord had gesteld, kunnen we uit de repliek van Schouten afleiden dat hij het recht van suppliant om de tienden in Hoofdplaat te innen had bestreden. Het ging in deze zaak dus om een rechtsvraag en niet om tegengestelde feiten. Op grond daarvan kunnen we vermoeden dat de Raad van Vlaanderen in deze zaak een *appointment* te schrijven bij *memoriën* zal hebben uitgesproken. Uit het vervolg van het proces blijkt bovendien dat de partijen inderdaad na de conclusie in rechte *memoriën* van rechte inbrachten, waarin zij hun standpunt onderbouwden met juridische argumenten (zie paragraaf 7.9).

7.6 Fourneren onder inventaris

Zoals gezegd is er in ons voorbeeldproces na het *appointment dispositief* een lacune van bijna negen maanden. We komen de partijen weer tegen op het moment dat zij stukken fourneerden onder inventaris. Schouten bracht zijn stukken namens eiser in op 29 mei 1783.¹⁴ Na verschillende *prolongaties* (termijnen van uitstel) van de zaak kwam Van de Kreke zijn stukken namens verweerder inleveren op 4 september 1783.¹⁵ Twee weken later *conclueerden* partijen voor de eerste maal in causa en verzochten recht. Dit betekent dat het proces nu in staat van wijzen was en dat de Raad van Vlaanderen volgens de partijen over voldoende informatie beschikte om te oordelen in de zaak.

In de meeste (kortere) processen volgde snel na de *conclusie in rechte* de deliberatie van de Raad van Vlaanderen en de uitspraak van het vonnis. In ons voorbeeldproces zou het nog vijf jaar duren voordat de raadsheren tot een definitieve uitspraak konden komen. Enerzijds werd het proces vertraagd door het onverwacht overlijden van Andreus Schouten, de procureur van eiser, in november 1783. Hierdoor was Philippus van Hierschot genoodzaakt om een andere procureur aan te werven. Op 15 januari 1784 verscheen Pieter de Maret namens suppliant op de rolzitting om *procureur accep-*

¹³ Rolregister: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 29, p. 36: 05.09.1782.

¹⁴ *Ibidem*, p. 89: 29.05.1783.

¹⁵ *Ibidem*, p. 104: 04.09.1783.

Liesen commissie
Beraad
en
Bedeacht.

Donderdag, 15. Januari, 1784.

De Hare over den Eecker in zyn
qualiteit, alverkeerd exheredant
zyns Procurator ad lites, fundiert
zich Procurator acceptant, in plaats
h. van den overledenen Procurator
Andreas Schouten en intusschen
den Procurator Jacob Van De Kocke
als Procurator van den Verweerder
in zyne qualiteit, dat hy voornem
ment is met dezelven veert te pro
cederen volgens de laatste retroacta.

Van De Kocke over den Verweerder
in zyne qualiteit acceptant de geest
re fundiert tot het stellen van
Procurator acceptant, is vervolgens
te vreden met den Eecker in zyne
qualiteit veert te procederen volgens
de laatste retroacta.

De Hare verweert daar van acte.

1 Hof fiat acte.

Philippus Christoffel
Van Hierschot, wonende in de Groede,
in qualiteit van Rentmeester en
de geestren, aankomende de Eecker
namen van wylent Het Sasch
Cult, en leuen Ridder, Raadpen
Sienaris, Grootregelhouder, Her
beider en Regidormestier van de
Eecker van Holland en Westvrie
land te be. Eecker by H. te lous

op en te tegen.

M. Willem Canisius als
pen en Raad der Hare Grode, in
qualiteit als Rentmeester der De
minen van de Graaflykheid van
Richand, op de Kooft of Hoogeplaat,
Verweerder ter andere zyde

Omme Procurator ac
ceptant te zien Het.
lous en veert te proce
deren volgens de laatste
retroacta.

Afb. 8 Aantekening in de zaak Van Hierschot versus Canisius in het rolregister op 15 januari 1784.

tant te stellen, ofwel de officiële procedure waarbij een procureur werd gemandateerd tot het vertegenwoordigen van een partij, zoals gebruikelijk was bij de aanvang van processen. De Maret kwam aldus zijn volmacht (procuratie) voor de Raad presenteren en verzocht namens eiser te mogen optreden (zie afbeelding 8).

‘Donderdag 15 januari 1784

(...)

De Maret over den eischer in zijne qualiteit, alvorens exhiberende¹⁶ zijne procuratie* *ad litis*¹⁷, fundeert zich procureur acceptant*, in plaatse van den overledenen procureur Andreus Schouten en insinueert den prokureur Jacob van de Kreke als prokureur van den verweerder in zijne qualiteit, dat hij voornemens is met denzelven voort te procederen volgens de laatste *retroacta*.¹⁸

Van de Kreke over den verweerder in zijne qualiteit accepteert de gedane insinuatie tot het stellen van procureur acceptant* is vervolgens tevreden met den eischer in zijne qualiteit voort te procederen volgens de laatste *retroacta**.

De Maret verzoekt daarvan akte.

’t Hof fiat acte.

Philippus Christoffel van Hierschot, wonnende in de Groede in qualiteit van rentmeester over de goederen aankomende de erfgenamen van wijlen m[eeste]r Jacob Cats in leven ridder, Raadpensionaris, Grootzegelbewaarder, Stadhouder, en Registermeester van de leenen van Holland en Westvriesland etc., eischer bij r[au] a[ctie]*, ter eenre

Op en tegen

M[eeste]r Willem Canisius, schepen en Raad der stad Goes, in qualiteit als rentmeester der domeinen van de Graaflijkheid van Zeeland, op de Hooft- of Hooge Plaat, verweerder ter andere zijde.

Omme procureur acceptant* te zien stellen, en voort te procederen volgens de laatste *retroacta*.¹⁹

Nadat de volmacht van De Maret was geaccepteerd door zowel verweerder als de Raad van Vlaanderen, diende De Maret namens eiser een rekest civiel in waarin hij verzocht het proces te mogen hervatten. In de minuut-resoluties kunnen we namelijk lezen dat hij door het overlijden van procureur Andreus Schouten geen behoorlijke presentatie had kunnen doen in zijn zaak op 27 november 1783 en dat het proces daarom enige tijd stil was komen te liggen.

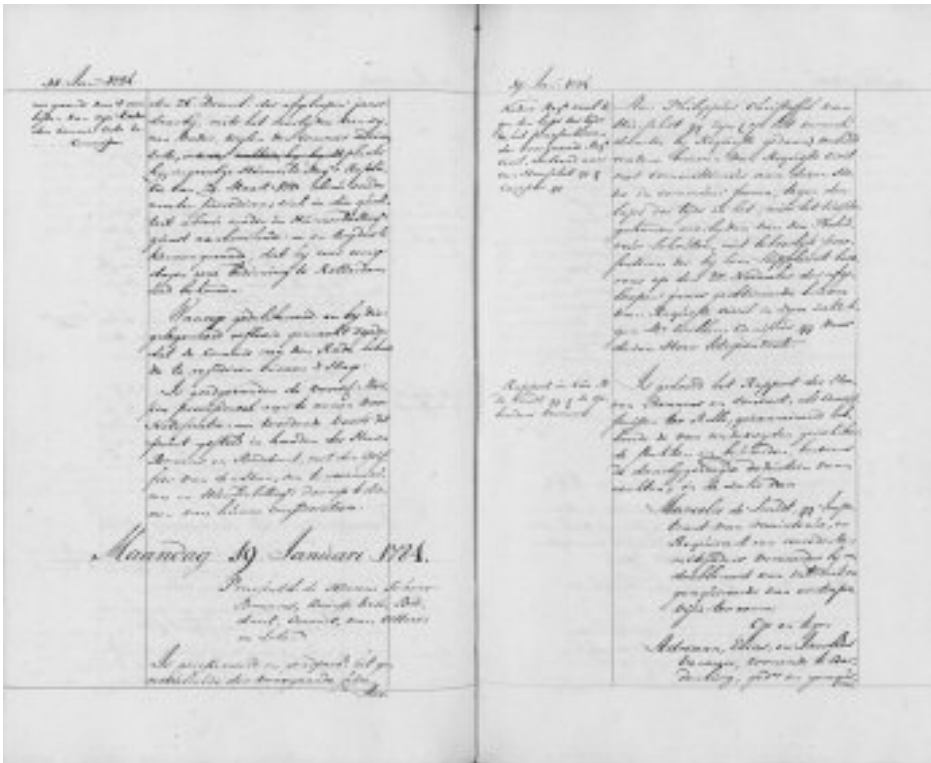
Anderzijds duurde het proces zo lang omdat partijen na de conclusie in rechte nog tot driemaal toe verzochten om te mogen *fournieren* onder *nader ampliatio*, ofwel om extra bewijzen te mogen *produceren* in de zaak.

16 = tonende.

17 Letterlijk betekent dit: tot het geding.

18 = tot een dossier gebrachte originele bescheiden of afschriften van bescheiden, die dateren van vóór de aanvang van het proces.

19 Rolregister: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 29, p. 120: 15.01.1784.

Afb. 9 Aantekening in de zaak Van Hierschot versus Canisius in de minuut-resoluties van 19 januari 1784.

‘Maandag 19 januari 1784
Presentib[us] (...)’

Nadere requeste civil* tegen den laps des tijds van het praesenteren* der voorgaande requeste civil*, verleend aan van Hierschot q[ualitate] q[ua] contra Canisius q[ualitate] q[ua].

Is geresumeerd en geadprobeerd het genotuleerde der voorgaande cessie.
Aan Philippus Christoffel van Hierschot q[ualitate] q[ua] zijn (op het verzoek daartoe bij requeste* gedaan) verleend nadere brieven van requeste civil* met committimus* aan dezen Hove in communi forma²⁰, tegen den laps des tijds in het, mits het tusschen gekomen overlijden van den proku[reur] Schouten, niet behoorlijk praesenteren* der bij hem suppliant bevo-rens op den 27 november des afgelopen jaars geob-tineerde brieven van requeste civil* in zijne zaken te-geen m[eeste]r Willem Canisius q[ualitate] q[ua] voor dezen Hove litispending^{21 22}.

20 Letterlijk: in gewone vorm.
21 = hangende.
22 Minuut-resoluties: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 154: 19.01.1784.

7.7 Fournieren van stukken onder ampliatio

Na de conclusie in rechte mochten partijen in het proces alleen nog nieuwe feiten of bewijzen indienen door middel van een rekest civiel. Hoewel in ons voorbeeldproces nog drie ampliatio's plaatsvonden, volstaat het om er één als voorbeeld te nemen. De procedure bij het fournieren onder ampliatio was namelijk telkens dezelfde en volgde de gewone procedure voor het fournieren onder inventaris, met dien verschil dat de partij die nieuwe stukken wilde inbrengen eerst een rekest civiel moest indienen waarin zij vroeg om meer stukken te mogen produceren. Net als bij de behandeling van andere rekesten volgden dan het antwoord van de wederpartij, eventueel nog een repliek en een dupliek, en bij goedkeuring van het rekest fournerden de partijen stukken onder nadere inventaris.

Als voorbeeld in ons proces nemen we hier de eerste ampliatio, ofwel het *fournissement onder tweede inventaris*. Aangezien eiser nog meer bewijzen in zijn voordeel wilde inbrengen in de zaak, diende De Maret aldus namens hem twee rekesten civiel in waarin hij verzocht om meer stukken te mogen produceren.

‘Donderdag 29 januari 1784

(...)

De Maret over den eischer en requirant* in zijne qualiteit praesenterende zijne twee onderscheidene requesten civil*, bij hem van dezen Edelen Hove geobtineerd, concludeert ter interinamente²³ van dezelve requesten civil* na der zelve form en inhoude, en dienvolgende, dat de eischer en requirant* in zijne qualiteit onder beneficium van dezelve zal worden gereleveerd van den stand van den processe, en geadmitteerd omme als nog onder nader ampliatio* of tweeden inventaris* te mogen furnieren* en employeren zoodanige stukken, acten en munimenten*, als hij eischer en requirant* in zijne qualiteit te rade worden zal, makende eisch van kosten in cas van debath.

Van de Kreke over den verweerder en gerequireerden* verzoekt dag.

De Maret consenteert den verzochten dag ten veertien dagen op versteken.

Van de Kreke is tevreden.

Philippus Christoffel van Hierschot, wonende in de Groede in qualiteit van rentmeester over de goederen aankomende de erfgenamen van wijlen m[eeste]r Jacob Cats in leven ridder, Raadpensionaris, Grootzegelbewaarder, Stadhouder, en Registermeester van de leenen van Holland en Westvriesland etc., eischer bij r[au] a[ctie]* impetrant* van requeste civil* met committimus* aan dezen Hove, ter eenre Op en tegen

M[eeste]r Willem Canisius, schepen en Raad der stad Goes, in qualiteit als rentmeester der domeynen van de Graaflijkheid van Zeeland, op de Hoofd- of Hooge Plaat, verweerder in hetzelfde cas, en nu gerequireerde* ter andere zijde.

Omme requeste civil* te praesenteren.²⁴

Aangezien eiser twee rekesten had ingediend werd hij op de rol ingeschreven als *requirant*. Daarnaast werd hij tevens *impetrant* genoemd, omdat hij naar aanleiding van

²³ = bekrachtiging, goedkeuring.

²⁴ Rolregister: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 29, pp. 121-122: 29.01.1784.

zijn tweede rekest een mandement had gekregen (het *committimus*) waarin de be-rechting van de zaak aan de Raad van Vlaanderen werd toegewezen. Zoals gebruike-lijk na het indienen van een rekest civiel mocht de gerekwireerde, verweerder dus, antwoorden op het verzoek, hetgeen hij inderdaad deed op 12 februari 1784.

‘Donderdag 12 februari 1784

(...)

Van de Kreke over den verweerder en gerequi-reerden* antwoordende op de requesten civil*, bij den eischer en requirant* van dezen Edelen Hove geobtineerd, verklaart gevoegshalve te con-senteren in een interinemente²⁵ van dezelve, mits bij den eischer werden gerefundeert de kosten van den retardemente²⁶, en *illico*²⁷ gedaan, waar-toe gemelde requeste civil* is tenderende, mits-gaders aan den gerequireerden* de faculteit ge-laten werde om dergelijke nadere productie* van stukken te mogen doen dunkt ’t hem goed, nadat alvorens aan denzelven zal zijn gegeven copie van der requirants* nader te doene productie*, eischt kosten in cas van contradictie*.

De Maret over den eischer en requirant* accep-teert het gedragene consent in den interinemen-te* van de requesten civil*, is tevreden te refunde-ren²⁸ de kosten van den retardemente*, indien daar eenigen mochten zijn gevallen, voorts *illico** te doen, waartoe eerstgemelde requeste civil* is tenderende, consenteert dat de verweerder en ge-requireerde* mede word geadmitteert in de fa-culteit hebbe om nadere productie* te doen, dunkt ’t hem goed, nadat alvorens aan hem zal zijn ter hand gesteld copien van des eischers en requirants* te doene nadere productie*.

Van de Kreke verzoekt condemnatie op de refu-sie²⁹ van kosten.

De Maret consenteert in de verzochte condemna-tie en verzoekt insgelijks.

Van de Kreke consenteert insgelijks.

’t Hof fiat* condemnatie volgens praesentatie en acceptatie van partijen.

M[eeeste]r Willem Canisius, schepen en Raad der stad Goes, in qualiteit als rentmeester der domeynen van de Graaflijkheid van Zeeland, op de Hoofd- of Hooge Plaat, verweerder in rau actie* en gerequireerde* ter eenre, op en tegen

Philippus Christoffel van Hierschot, wonende in de Groede in qualiteit als rentmeester over de goederen aankom-mende de erfgenamen van wijlen m[eeeste]r Jacob Cats in leven ridder, Raadpensionaris, Grootzegelbewaar-der, Stadhouders en Registermeester van de leenen van Holland en West-vriesland, eischer in het voorschreve cas en requirant* van de requesten ci-vil* met *committimus** aan dezen Ede-len Hove, ter andere zijde.

Omme op de requesten civil* op den 29 januari dezes jaars van wegens den eisscher en requirant* gepraesenteerd te antwoorden.³⁰

25 = goedkeuring.

26 = vertraging.

27 Letterlijk betekent dit: terstond.

28 = terugbetalen.

29 = vergoeding, terugbetaling.

30 Rolregister: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 29, pp. 125-126: 12.02.1784.

Op de rol van 12 februari lezen we dat Van de Kreke zijn goedkeuring ('consent') gaf aan de bekrachtiging ('interinement') van de rekesten van eiser, mits eiser bereid was de kosten van de vertraging ('retardement') van de procedure direct (*illico*) te betalen. Hierop gaf De Maret namens eiser aan dat hij er niets op tegen had de kosten van een eventuele vertraging te vergoeden. Daarnaast stemde hij in met de verdere productie van stukken door verweerder, mits hij daarvan kopieën zou ontvangen. Van de Kreke verzocht vervolgens dat eiser veroordeeld ('condemnatie') zou worden tot de vergoeding van de kosten ('refusie van kosten') van deze rechtshandelingen, wat De Maret zonder tegenspreken accepteerde ('consenteert in de verzochte condemnatie'). De Raad van Vlaanderen stemde toe in de veroordeling ('t Hof fiat condemnatie'). Nog op dezelfde dag fourneerde De Maret namens eiser de relevante stukken onder tweede inventaris. Hierna verzocht Van de Kreke namens verweerder acht maal uitstel van de zaak, voordat hij uiteindelijk zijn stukken fourneerde op 9 september 1784.³¹ In principe konden partijen nu opnieuw in rechte concluderen.

Tijdens de volgende rolzitting twee weken later diende De Maret echter een voorafgaand ('prealabel') verzoek in alvorens te concluderen in rechte. Hij verzocht inzage ('*exhibitio, visu en desnoods copie*') in twee eerdere berichten die vermeld werden in een gedrukt bericht dat verweerder had geproduceerd en waarvan hij vermoedde dat ze in het nadeel van verweerder waren.³² Van de Kreke verzocht hierop dag van beraad, en nadat de zaak nog enkele malen was uitgesteld, kwam hij uiteindelijk op 4 november zijn antwoord op het prealabel verzoek presenteren. Hij zette uiteen dat de bewuste berichten op zich zelf stonden en voor rekwirant enig nadeel konden inhouden met betrekking tot de materie. Aangezien het derde bericht volstond om zijn zaak te dienen ('als eeniglijk ter intentie van den verweerder diende') had verweerder het daarom niet nodig had geacht de eerste twee berichten te produceren om onnodige moeite en kosten ('tot menagement van geheel en al onnoodige moeite en kosten') te sparen. Desondanks was Van de Kreke bereid deze berichten en eventuele andere stukken te fourneren onder derde inventaris, mits eiser daarvoor de kosten zou dragen.³³ Hierop persisteerde De Maret op 16 december voor repliek bij zijn prealabel verzoek, aangezien hij zonder de twee berichten te hebben gezien niet kon oordelen of ze voor- of nadelig waren voor eiser.³⁴ Op 13 januari 1785 accepteerde Van de Kreke de repliek van rekwirant en stemde in met de nadere ampliatie onder derde inventaris, waarbij hij zich voorhield om indien nodig zelf nog stukken in te brengen ('*contra furnissement*').³⁵ Inderdaad fourneerden beide partijen onder derde inventaris: verweerder kwam zijn stukken inbrengen op 24 februari³⁶ en eiser op 8 september.³⁷ Twee weken later, op 22 september 1785, concludeerden onze procespartijen voor de tweede maal in causa en verzochten recht.

31 *Ibidem*, pp. 140-141: 09.09.1784.

32 *Ibidem*, pp. 142-143: 23.09.1784.

33 *Ibidem*, pp. 146-148: 04.11.1784.

34 *Ibidem*, pp. 150-152: 16.12.1784.

35 *Ibidem*, pp. 153-154: 13.01.1785.

36 *Ibidem*, p. 156: 24.02.1785.

37 *Ibidem*, pp. 176-177: 08.09.1785.

Maar het proces Van Hierschot tegen Canisius was hiermee nog altijd niet in staat van wijzen. Enerzijds diende Van Hierschot op 29 september een rekest in waarin hij verzocht om een *vidimus* (of ‘gevidimeerd afschrift’) te verkrijgen van een originele oorkonde uit 1269 die hij onder inventaris had geproduceerd.³⁸ Een *vidimus* was een geauthentiseerd afschrift van een oorkonde. Op 24 oktober 1785 keurde de Raad van Vlaanderen het rekest goed en gaf de griffier de opdracht om een nauwkeurig afschrift te maken van het gevraagde stuk, dat hangende het proces ter griffie moest blijven berusten.³⁹ Anderzijds diende Willem Canisius op 1 december een rekest in waarin hij verzocht om opnieuw nadere productie te mogen doen in de zaak tegen Van Hierschot.⁴⁰ Nadat de Raad zijn verzoek had ingewilligd kwam verweerder, die nu zelf rekwirant heette, zijn rekest presenteren op 15 december. Op 12 januari 1786 kwam eiser antwoorden en twee weken later diende rekwirant van repliek. Nog op dezelfde dag fourneerde verweerder zijn stukken onder amptelijke vierde inventaris.⁴¹

Hierna werd de zaak nog vele malen uitgesteld, maar op 7 september 1786 concludeerden de partijen voor de derde (en definitieve) keer in *causa* en verzochten recht.⁴² Het proces was nu werkelijk in staat van wijzen en de procespartijen konden nu haar memoriën inbrengen.

7.8 Excurs: rekest van Philippus Christoffel van Hierschot

Ondertussen had Philippus van Hierschot in december 1784 een rekest ingediend waarin hij machtiging (‘octrooi’) verzocht om de heerlijkheid Breskens en Breskenszande te verminderen met het stuk land en de bijbehorende dijk en rechten in Hoofdplaat, waar het in dit proces omging. Dit rekest wordt hierna uitgebreider besproken omdat dit het enige originele rekest (in kopie) is dat in dit proces bewaard is gebleven (zie afbeelding 10). Op die manier kan men een indruk verkrijgen van de wijze waarop een rekest werd opgesteld.

‘F. v. Linden

Bouman
1784

Aan de Edele Mogende Heeren Raden van Vlaanderen,
te Middelburg in Zeeland.

Geeft met alle eerbied te kennen Philippus Christoffel van Hierschot, balliu der stede en vrije heerlijkhede Breskens en Breskenszande.

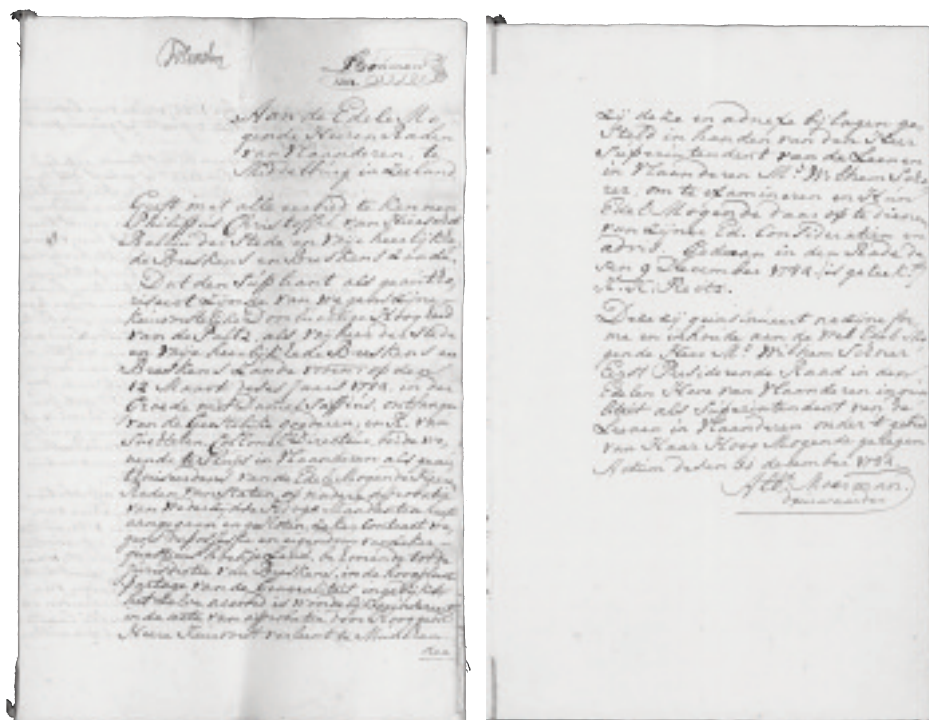
³⁸ Minuut-resoluties: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 154: 29.09.1785.

³⁹ *Ibidem*: 24.10.1785.

⁴⁰ *Ibidem*: 01.12.1785.

⁴¹ Rolregister: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 29, pp. 208-209: 15.12.1785; pp. 211-212: 12.01.1786; pp. 216-218: 26.01.1786.

⁴² *Ibidem*, p. 246: 07.09.1786.

Afb. 10 Rekest van Philippus Christoffel van Hierschot aan de Raad van Vlaanderen (eerste en laatste bladzijde).

Dat den suppliant* als geauthoriseerd zijnde van wegens zijne Keurvorstelijke Doorluchtige Hoogheid van de Paltz, als vrijheer der steden en vrije heerlijkhede Breskens en Breskenszande voorn[oemd]; op den 12 maart deses jaars 1784 in der Groede met Daniel Saffius, ontfanger van de geestelijke goederen, en R. van Suchtelen, Collonel Directeur, beide wonende te Sluijs in Vlaanderen als geauthoriseerdens van de Edele Mogende Heeren Raden van Staten, op nadere approbatie⁴³ van wederzijdse hooge mandaaten heeft aangegaan en gesloten, zeker contract wegens de possessie* en eigendom van zeker questieus⁴⁴ hoekje land, behoorende tot de jurisdictie van Breskens, in de Hoogplaat partage⁴⁵ van de Generaliteit ingedijkt, hetzelve accoord is woordelijk geinsereert⁴⁶ in de acte van approbatie* door Hooggem[elde] Heere Keurvorst verleent te München den 30 september 1784; waarvan copie authentique aan deze requeste* is geannexeert⁴⁷ sub⁴⁸ n° 1.

Dat onder anderen bij het tweede artikel van hetzelve contract is gezegt, dat den heer van Breskens, aan de Heeren Raden van Staten in vollen vrijen eigendom zal cederen⁴⁹ en overgeven een gemet twee honderd twaalf roeden lands, hem volgens het eerste artikel in de bedijkte Hoogplaat partage* van de Generaliteit, competerende midsgaders nog twee ge-

43 = goedkeuring.
 44 = betrekking hebbend op een geschil.
 45 = verdeling; erfdeel, het iemand toegewezen deel.
 46 = ingevoegd.
 47 = aangehecht.
 48 Letterlijk: onder.
 49 = afstaan.

meten tweehonderdsesenveertig roeden dijk, waaronder begrepen is den binnen barm, en een roede buitenbarm zonder meer voor hetzelfde land gelegen, en dat alles met zodanige rechten, vrijheden en praerogativen als aan den heer van Breskens zijn competerende, dog welke overgifte volgens het [zeven]de artikel geen plaats zoude hebben ofschoon de approbatie* bereids mogte ingekomen en uitgewisselt zijn, indien den heer van Breskens de permissie tot het verminderen van zijn leengoed niet mogte verkrijgen.

Dat intusschen de wederzijdse approbatien* zijn verleent te weten door den heer van Breskens op den 30 september 1784 als blijkt uit de copie authenticq van die approbatie* bereids hiervoren sub n° 1 overgelegd, waaraan den suppliant* de vrijheid neemt zig te gedragen, en door de Heeren Raden van Staten deser Vereenigde Nederlanden op den 15 november 1784, van welke laaste approbatie* ten desen mede een copie authenticq word overgelegd sub n° 2 en zijn dese wederzijdse stukken bereids op den [dertigs]ten november laastleden behoorlijk uitgewisselt.

Dat den suppliant* tegelijk met de meergemelde approbatie* van den heer van Breskens ook heeft ontvangen een speciale last en autorisatie om het land en den dijk hier voren gemeld, wel en wettelijk in volle vrijen eigendom te transporteren en over te dragen aan de Edele Mogende Heeren Raden van Staten der Vereenigde Nederlanden, ofte wel aan hoogst derzelver gequalificeerdens en dat met zodanige rechten, vrijheden en prerogativen als aan den heer van Breskens toebehooren, daaronder begrepen de geheele korenthiende, de vlastiende en de smalle thienden, hem volgens octroij* en relieff* brieven wettig competerende, dezelve procuratie* is gegeven, geteekend en gezegelt te München den 30 september 1784 en werd daarvan copie authenticq hier nevens gevoegd sub n° 3.

Dat den suppliant* volgens die procuratie* ook is gelast en geauthoriseert, om nadat de approbatie* van de Edele Mogende Heeren Raden van Staten zoude ingekomen en wederzijds uitgewisselt zijn, uit naam van hooggemelde Heere Keurvorst als heer van Breskens, ter plaatse daar het behoort en nodig wezen zal, permissie te verzoeken om het leengoed, de stede en vrije heerlijkhede Breskens en Breskenszande, releverende voor den princelijken leenhove den burgt van Brugge die gehouden word te Sluijs in Vlaanderen, en welk leenhof competeert aan de Hoog Mogende Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden te mogen verminderen van het land en de dijk met de vrijheden daaraan gehorende en hiervoren breeder omschreven. Redenen waarom den suppliant* zig keerd tot U Ed[ele] Mogende, ootmoedig verzoekende dat U Ed[ele] Mogende aan den suppliant* in zijn qualiteit gelieven te verleen brieven van octroij* om de vermindering hiervoren gemeld van de vrije heerlijkheid Breskens en Breskenszande te mogen doen en vervolgens het meergemelde land, dijk en vrijheden aan de Edele Mogende Heeren Raden van Staten deser Vereenigde Nederlanden als koopers na stijle feudaal⁵⁰ te transporteren in *communi forma**.

Onder staat: “’t welk doende etc.”

Is get[ee]kend]: “Jacobus Jaspersen Brasser”

In *margin*e staat: “’t Hoff alvorens te disponeren zij deze en adnexe bijlagen gesteld in handen van den Heer Superintendent van de leenen in Vlaanderen m[eeste]r Willem Schorer, om te examineren en Hun Edel Mogende daarop te dienen van zijner Ed[ele] consideratien en advis*. Gedaan in den Rade desen 9 december 1784.”

Is geteek[en]d]: “K.K. Reitz.”

Deze zij geïnsinueert na zijn forme en inhoude aan de Wel Edel Mogende Heer m[eeste]r Wilhem Schorer Eerst Presiderende Raad in den Edelen Hove van Vlaanderen in qualiteit

50 = volgens het leenrecht.

als Superintendent⁵¹ van de leenen in Vlaanderen onder 't gebied van Haar Hoog Mogende gelegen.

Actum⁵² desen 11 december 1784.

Alb[ertus] Moerman, deurwaarder.⁵³

Zoals gebruikelijk stelde suppliant zich in een rekest eerst voor en omschreef hij in welke hoedanigheid hij optrad. Vervolgens gaf hij aan wat de aanleiding tot zijn verzoekschrift vormde en welke rechten of aanspraken hij in de materie kon laten gelden. Zo nodig, zoals Van Hierschot deed, voegde rekwrant ook stukken in bijlage toe ('adnexa bijlagen') als bewijs voor zijn aanspraken en verwees hiernaar in de tekst van het rekest ('sub n° 1', etc.). Het rekest werd afgesloten met het dispositief, ofwel het eigenlijke verzoek van suppliant. In ons voorbeeld verzocht Van Hierschot om de heerlijkheid Breskens en Breskenszande te mogen verminderen met het betreffende land, dijk en rechten, die hij volgens het leenrecht ('na stijle feudaal') had verkocht aan de Raad van State. Vervolgens verzocht hij deze goederen aan de Raad van State als kopers te mogen transporteren in gewone vorm ('in *communi forma*') ofwel zonder bijzondere bepalingen.

In de marge of aan het einde van de originele rekesten treft men de zogenaamde apostilles aan, ofwel kanttekeningen die kort de beschikkingen van de Raad van Vlaanderen op de rekesten weergeven. In het voorbeeldrekest lezen we dat de Raad van Vlaanderen alvorens te beschikken op het verzoekschrift van Philippus van Hierschot, op 9 december 1784 opdracht gaf aan de raadsheer-president mr. Willem Schorer,⁵⁴ die tevens belast was met oppergezag over de lenen in Zeeuws-Vlaanderen, om zijn advies te geven over het rekest en de bijbehorende bijlagen.

Rekesten die door partijen waren ingediend werden tijdens de raadszittingen behandeld. Afgezien van de apostilles die op de originele rekesten werden aangebracht, vinden we aantekeningen over de behandeling van rekesten door de Raad van Vlaanderen dan ook niet terug in de rolregisters maar in de notulen van de Raad. Over onze zaak staat in de notulen van 9 december 1784 dezelfde informatie als in de apostille.

51 Letterlijk: oppertoeziener.

52 Letterlijk: gedaan.

53 Ingekomen rekesten: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 170, rekest nr. 44. Van dit rekest bestaat nog een andere originele kopie zonder de apostilles, zie *ibidem*, rekest nr. 65.

54 Mr. Willem Schorer was sinds 7 juli 1746 raadsheer van Vlaanderen; in 1765 was hij bevorderd tot president van de Raad van Vlaanderen; zie de negentiende-eeuwse lijst van leden van de Raad van Vlaanderen, 1593-1791, ZA, Verzameling Handschriften, inv.nr. 1415, nr. 87.

‘Donderdag 9 december 1784
Praes[entibus] (...)

Req[ues]t P.C. van Hierschot q[ualitate] q[ua] om octroi tot het verminderen der heerlijkheid Breskens en Breskenszande.
In handen superintend[en]t van de leenen.

Op de requeste, den Hove gepresenteerd bij of van wege Philippus Christoffel van Hierschot, als geautoriseerde van zijne doorl[uchtige] Hoogheid, den Keursvorst van de Paltz, als heer van Breskens en Breskenszande; verzoe-kende Hunner Edel Mog[en] octroi, om de gem[elde] heerlijkheid, zijnde een leen re-leverende van Hunne Hoog Mog[en] Leenhof den Burgt van Brugge, te mogen ver-minderen met het land, dijk en vrijheden bij dezelve req[uest]e breeder omschreven, door gem[elde] in zijne Hoogheid aan de Heeren Raden van State gecedeerd; en vervolgens om hetzelfde land, dijk en vrijheden te mogen transporteren naar stijle feudaal*.
Is goedgevonden, alvorens te disponeren, de-zelve requeste en adnex* bijlagen te stellen in handen van den heer superintendent van de leenen, m[eeste]r Willem Schorer, ten fine van examinatie en advis*.⁵⁵

Vier dagen later verleende de Raad van Vlaanderen aan rekwirant het verzochte oc-troi, nadat mr. Willem Schorer positief had geadviseerd (‘favorabel advis’) over zijn rekest.

‘Maandag 13 december 1784
Praes[entibus] (...)

Aan P.C. van Hierschot q[ualitate] q[ua] octroi tot het verminderen van leenen; etc.

Op het ingebrachte favorabel advis* van den Heer Superintendent van de leenen, m[eeste]r Willem Schorer, bij resolutie der voorgaande sessie gerequireerd op de requeste van P.C. van Hierschot q[ualitate] q[ua].
Is aan den suppliant in zijne qualiteit verleend het verzochte octroi⁵⁶ tot het verminderen der heerlijkheid van Breskens en Breskenszande met, mitsgaders het transporteren van, de partijen leen, bij requeste vermeldt, in commu-ni forma*.⁵⁷

55 Minuut-resoluties: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 154: 09.12.1784.

56 In de rechterkantlijn staat: ‘f10, – solv[ent] en gesdistrib[ueerd]’.

57 Minuut-resoluties: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 154: 13.12.1784.

7.9 Memoriën van rechte

Vanaf de conclusie in rechte op 7 september 1786 tot 24 juli 1788 zijn er helaas geen aantekeningen betreffende onze voorbeeldzaak opgenomen in de rolregisters. Hoe de zaak verder verliep kunnen we alleen reconstrueren op basis van de vermeldingen in de minuut-resoluties. Nu de procespartijen in rechte hadden geconcludeerd en het proces in staat van wijzen was, was het moment aangebroken dat de partijen memoriën konden inbrengen bij de Raad van Vlaanderen waarin zij hun standpunt in het proces onderbouwden met juridische argumenten (zie paragraaf 7.5).

‘Maandag 13 november 1786
Praes[entibus] als ter voorgaande sessie.
(...)

Aan de advokaten in cau[sa] Van Hierschot c[ontra] Canisius verleend prolongatie*, tot het overbrengen der memoriën* van rechten voor 3 m[aanden].

Op de requeste der wederzijdsche advokaten in de zake voor dezen Hove litispending*, tusschen P.C. van Hierschot q[ualitate] q[ua] c[ontra] m[eeste]r W. Canisius mede q[ualitate] q[ua].

Is (na deliberatie*) goedgevonden aan de supplianten* te accorderen prolongatie* van den termijn tot het overbrengen der memoriën* van rechten in de gem[elde] zaken voor den tijd van drie maanden na den 7 december eerstkomende, wanneer de gewone termijn zal wezen geëxpireerd^{58, 59}.

Nadat de procespartijen erom hadden verzocht, verleende de Raad van Vlaanderen op 13 november 1786 uitstel van drie maanden om de memoriën in te leveren, te rekenen vanaf het normale (‘gewone’) termijn dat op 7 december zou aflopen, ofwel tot 7 maart 1787. Twee weken vóór het aflopen van dit nieuwe termijn vroegen de partijen opnieuw om uitstel tot het overbrengen van de memoriën. Dit maal verleende de Raad uitstel van acht weken vanaf 7 maart 1787.⁶⁰ Op welk moment de partijen haar memoriën precies kwamen inbrengen is vanwege de lacune in het rolregister niet duidelijk. In ieder geval beschikte de Raad van Vlaanderen aan het einde van het najaar van 1787 over alle informatie om een aanvang te kunnen maken met de beraadslagingen (deliberatie) over de zaak Van Hierschot tegen Canisius.

58 = verstreken.

59 Minuut-resoluties: ZA, RAZV1, ARV, inv.nr. 154: 13.11.1786.

60 Ibidem: 26.02.1787.

7.10 Rapport door de raadsheer-rapporteur

Op 8 november 1787 besloot de Raad van Vlaanderen dat onze voorbeeldzaak, die al geruime tijd in staat van wijzen was, afgedaan kon worden. Nu alle stukken waren gefourneerd volgens de inventarissen en de memoriën van rechte waren ingediend, kon men weldra beginnen met de beraadslagingen over het eindoordeel in de zaak Van Hierschot tegen Canisius.

‘Donderdag 8 november 1787
Praes[entibus] (...)

Deliberatie* over de afdoening der zake van P.C. van Hierschot q[ualitate] q[ua] c[ontra] m[eeste]r W. Canisius q[ualitate] q[ua]

Dezelve bepaald te entameren⁶¹ met het begin van 't aanstaande jaar.

Den Heer Braams aan te schrijven, om daartoe, en het waarnemen der rolle te komen vaceren.

Na de resumtie van 't genotuleerde der voorgaande sessie,

Is door den heer Meyners, als bij indispositie van den heer Schorer, het praesidiëren waarnemende, ter vergadering voorgedragen, dat de zaak van P.C. van Hierschot q[ualitate] q[ua] c[ontra] m[eeste]r W. Canisius mede q[ualitate] q[ua] voor dezen Hove ongedecideerd hangende, reeds sedert eenen geruimen tijd in staat van wijzen was gebracht; en dus de afdoening daarvan bij de eerste bekwame gelegenheid ter hand behoorde genomen te worden. Dat het gewicht dier zaak aan de eene, en de opereusheid⁶² derzelve aan de andere zijde, noodwendig vorderde, dat het collegie van den Rade bij de deliberatiën* daarvoor, zoo veel mogelijk voltallig ware. Dat speciaal, (vermits de heer Eerstpraesiderende, als niet genoeg in zijn geheel zijnde, zich van de judicature⁶³ over die zaak had geëxcuseerd, en uit hoofde van bijzondere omstandigheden in deze, het praesidium bij de afdoening dier zaak, alleen door den heer Braams konde worden waargenomen) de praesentie van gemelden heer wierd gerequireerd.

Gevende bij heer Meyners dienvolgende in consideratie, of niet Hunne Edelmog[en]den zouden kunnen goedvinden de lecture der stukken in de meer-gem[elde] zaak te entameren* met het begin van het aanstaande jaar, wanneer ook de heer Braams tot het waarnemen der rollen (volgens de gewone toerbeurt) alhier zal moeten praesent zijn.

Waarop gedelibereerd*, en de heer Meyners voor de gedane propositie bedankt zijnde, hebben alle de Leden zich daarmede geconformeerd; zullende hiervan aan den heer Braams bij missive⁶⁴ worden kennisgegeven, tot het ontwerpen van welke de Griffier is verzocht.⁶⁵

61 = beginnen.

62 = uitgebreid, uitvoerig zijn.

63 = berechting.

64 = brief.

65 Minuut-resoluties: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 154: o8.11.1787.

Alvorens tot een eindoordeel te kunnen komen was het gebruikelijk om een raadsheer aan te wijzen die over de zaak zou rapporteren. Het was de taak van deze raadsheer-rapporteur om de stukken te controleren en een beredeneerde samenvatting van het proces te maken. Hij zette de zaak aldus uiteen voor de overige raadsheren en wees op de cruciale punten in het proces. In onze voorbeeldzaak had de Raad Gerard François Meynders, die sinds januari 1765 raadsheer van Vlaanderen was,⁶⁶ als raadsheer-rapporteur aangewezen. Na het rapporteren konden de raadsheren beginnen met lezen van de stukken.

Omdat dit een gewichtige zaak betrof, besloot men dat de Raad bij de deliberaties zoveel mogelijk voltallig aanwezig diende te zijn. Daarom stelde raadsheer-rapporteur Meynders voor dat men in januari pas zou beginnen met het lezen van de stukken, als raadsheer Cornelis Braams⁶⁷ ook aanwezig zou zijn. Hij was dan immers toch aan de beurt was om de rol waar te nemen. Aangezien de raadsheer-president, mr. Willem Schorer, wegens ziekte niet aanwezig kon zijn bij de berechting ('judicature') van de zaak, was de aanwezigheid van een extra raadsheer zeer gewenst. De Raad volgde het voorstel van Meynders en men besloot Braams een brief te zenden waarin hij werd verzocht om aan de beraadslagingen in deze zaak deel te nemen.

Toch duurde het nog bijna een half jaar voordat Meynders zijn rapport uitbracht in onze zaak en de Raad een aanvang maakte met de lezing van de stukken.

'Maandag 26 mei 1788

Praes[entibus] (...)

(...)

Rapport; en lecture der stukken in causa P.C. van Hierschot q[ualitate] q[ua] c[ontra] m[eeste]r Willem Canisius q[ualitate] q[ua].

Is gehoord het rapport van den heer Meyners, geëxamineerd hebbende het proces, ter wederzijden gefurneerd*, nu voor dezen Hove ongedecideerd hangende, tusschen

Philippus Christoffel van Hierschot, wonende in de Groede, in qualiteit van rentmeester over de goederen, aankomende de erfgenamen van wijlen m[eeste]r Jacob Cats, eischer bij r[au] a[ctie]* ter eenre;

op en tegen

M[eeste]r Willem Canisius, Raad der stad Goes, in qualiteit als rentmeester der domeinen van de Graaflijkheid van Zeeland, op de Hooge of Hoofdplaat, verweerder ter andere zijde.

Waarop de lecture der stukken is geëntameerd.^{68,69}

66 Zie de negentiende-eeuwse lijst van leden van de Raad van Vlaanderen, 1593-1791, ZA, Verzameling Handschriften, inv.nr. 1415, nr. 94.

67 Cornelis Braams was in 1762 extra-ordinaris lid van de Raad van Vlaanderen geworden; een jaar later werd hij ordinaris-raadsheer, zie de negentiende-eeuwse lijst van leden van de Raad van Vlaanderen, 1593-1791, ZA, Verzameling Handschriften, inv.nr. 1415, nr. 93.

68 In rechterkantlijn staat geschreven: '½ sessie'.

69 Minuut-resoluties: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 154: 26.05.1788.

7.11 Het lezen der stukken

Op 26 mei 1788 begon de Raad van Vlaanderen dus aan de lezing ('lecture') van de stukken en memoriën in het proces Van Hierschot tegen Canisius. De Griffier tekende bij iedere raadsvergadering in de rechterkantlijn aan hoeveel sessies hieraan werden besteed. Uiteindelijk noteerde hij een totaal van 41 volledige sessies voor de behandeling van onze zaak.⁷⁰ Het bijhouden van het aantal sessies dat aan een proces was besteed was van belang voor het bepalen van de kosten van het proces.

7.12 Resolutie in de zaak Van Hierschot tegen Canisius

Op vrijdag 18 juli 1788 sloten de raadsheren de lezing van de stukken af en bepaalden dat ze de maandag daaropvolgend een eindoordeel in de zaak zouden vellen.

'Maandag 21 juli 1788
Praesent[ibus] de Heeren Meyners, De Kokelaer,
Boursse Wils, Boddaert, Van Citters⁷¹, Loke en
Van Schoor.

Afdoening der zaak van P.C. van Hierschot q[ualitate] q[ua] c[ontra] m[eeste]r
W. Canisius q[ualitate] q[ua].

Zijn geresumeerd en geadprobeerd de notulen van den 18 dezer.

En vervolgens, in conformiteit der zelve, op heden in deliberatie* gelegd zijnde de afdoening der zaak daarbij vermeldt.

Heeft, na het gebed, de heer Meyners, als rapporteur voor deszelfs praeadvies gezegd van oordeel te zijn, dat de eisch en conclusie, door den eischer in zijne qualiteit op den 11 april 1782 ter rolle van dezen Hove gedaan en genomen behoorde te worden ontzegd; en dezelve gecondemneerd in de helft der kosten aan de zijde des verweerders in zijne qualiteit gevallen, met compensatie* der verdere kosten, om redenen.

Met welk gepraeadviseerde zich heeft geconformeerd de heer de Kokelaer.

De heer Boursse Wils heeft gezegd van oordeel te zijn, dat de eisch behoorde te worden ontzegd; de verweerder in zijne qualiteit gerechtigd verklaard tot het percipiëren* der tienden, ten processe omschreven; met condemnatie* van den eischer in de kosten van dezen processe.

⁷⁰ Ibidem: 21.07.1788.

⁷¹ Casper Jacob van Citters (1708-1792) (zie afbeelding 3) was behalve lid van de Raad van Vlaanderen tevens lid van de gecommiteerde raden van Zeeland en bewindhebber van de West-Indische Compagnie, zie de negentiende-eeuwse lijst van leden van de Raad van Vlaanderen, 1593-1791, ZA, Verzameling Handschriften, inv.nr. 1415, nr. 102.

Alvorens de sententie te pronuntiëren, een comparitie* te decerneren* ten fine van accoord.

Beide dictums* nog heden te arresteren.⁷²

De heer Boddaert heeft zich geconformeerd met den heer rapporteur, doch in consideratie gegeven, of niet, vóór de pronuntiatie, zoude kunnen worden getenteerd via *concordiae*⁷³, en dienvolgende in deze zaak alvorens gedecerneerd* eene comparitie* ten fine van accoord.⁷⁴

Met welk advis* van den heer Boddaert en daarbij gevoegde consideratie zich heeft geconformeerd de heer Van Citters.

De heer Loke heeft gezegd van contrarie opinie, en dus van oordeel te wezen, dat de eisch en conclusie behoorde te worden geadjudiceerd⁷⁵, met compensatie* van kosten; doch dat alvorens in deze zaak zoude worden gedecerneerd* eene comparitie*.

De heer Van Schoor heeft zich in alles geconformeerd met den heer rapporteur. Zijnde overzults dat sentiment met meerderheid geconcludeerd.

En is voorts, nader gedelibereerd* zijnde over den voorslag van den heer Boddaert, (nogmaals met meerderheid) goedgevonden, alvorens ten definitive pronuntiatie te doen, bij interlocutoire sententie* te ordonneren eene comparitie* ten fine van accoord, is 't doenlijk, voor de heeren Meyners en Loke, met den Griffier van den Hove.

Zijnde wijders (op het geproponeerde ter vergadering gedaan) nog goedgevonden den heere Meyners te verzoeken, om zich te willen bekwamen tot het spoedig formeren van de beide dictums*, zoo der definitive als interlocutoire sententiën*, ten einde dezelve nog heden namiddag bij den Hove ter resumptie⁷⁶ zouden kunnen worden gebracht, waartoe alsdan nader zoude worden gevaceerd. 't Gene door zijnEd[elen] is aangenomen.⁷⁷

Op maandag 21 juli 1788 kwamen de raadsheren inderdaad tot een uitspraak in deze zaak (zie afbeelding 11). De beslissing in een proces werd bij meerderheid van stemmen genomen. Volgens de gewoonte gaf de raadsheer-rapporteur als eerste zijn oor-

72 = definitief vast te stellen.

73 = minnelijke schikking.

74 In rechterkantlijn: '1 sessie'.

75 = toegewezen.

76 = herziening, c.q. goedkeuring.

77 Minuut-resoluties: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 154: 21.07.1788.

deel in de zaak, deze had immers als rapporteur in de zaak de meeste kennis van de materie. De rapporteur in onze zaak, Gerard Meynders, was van oordeel dat eiser ongelijk had en dat verweerder het recht had om de tienden waar het in onze zaak om ging te innen. De andere raadsheren, op Johannes Jacobus Loke⁷⁸ na, volgden hem in zijn oordeel. Er werd dus bij meerderheid van stemmen ('sijnde overzulks dat sentiment met meerderheid geconcludeerd') bepaald dat de eis van Philippus Cornelis van Hierschot zou worden afgewezen. Raadsheer Phoenix Isaak Boddaert⁷⁹ had bovendien voorgesteld om te pogen ('tenteren') de procespartijen tot een minnelijke schikking (een akkoord 'via concordiae') te laten komen. Zijn voorstel werd tevens bij meerderheid van stemmen aanvaard door de Raad van Vlaanderen en er werd aldus bepaald dat vóór het uitspreken ('pronuntiatio') van het definitieve vonnis de procespartijen via een tussenvonnis ('interlocutoire sententia') gemaand zouden worden te verschijnen voor een commissie van de Raad om zo mogelijk ('is 't doenlijk') tot een schikking te komen ('comparitie ten fine van accoord'). Deze commissie zou bestaan uit de raadsheren Loke en Meynders, en de Griffier. Aan het einde van de resolutie, werd zoals artikel 42 van de Instructie van 1661 voorschreef, de rapporteur opgedragen om de beide dictums in onze zaak op te stellen.

Aan de resolutie van 21 juli werd dezelfde middag nog een bepaling toegevoegd ('extensie der notulen van heden morgen'): niet alleen zou op de volgende donderdag op de rol het tussenvonnis worden uitgesproken, maar moesten de raadsheren die aan de deliberatie hadden deelgenomen ook zweren ('op den eed in den aanvang hunner amten gedaan, aangenomen en zich geëngageerd') dat zij de definitieve uitspraak zouden geheim ('secreet') houden totdat de verordende verschijning ('gedecerneerde comparitie') van de partijen om mogelijk tot een akkoord te komen geheel was afgerond.

'Eodem die⁸⁰ [21 juli 1788]

(...)

Post meridiem*; praesent[ibus] de Heeren Meyners, De Kokelaer, Boursse Wils, Boddaert, Van Citters, Loke, en Van Schoor.

P[ost] M[eridiem]⁸¹

Resumtie* der notulen van 's voormiddags; en der beide dictums van sententie* in cau[sa] Van Hierschot.

Is geresumeerd* en geadprobeerd de extensie der notulen van heden morgen; zoo wel betreft de afdoening der zaak van P.C. van Hierschot q[ualitate] q[ua] contra m[eeste]r W. Canisius, mede q[ualitate] q[ua]; gelijk mede zijn geresumeerd* en gehouden voor gearresteerd* de dictums* der sententiën, zoo interlocutoir* als definitive*, door den heer Meyners voorgebracht;

78 Die sinds 1779 extra-ordinaris raadsheer van Vlaanderen was en in 1785 ordinaris raadsheer was geworden, zie de negentiende-eeuwse lijst van leden van de Raad van Vlaanderen, 1593-1791, ZA, Verzameling Handschriften, inv.nr. 1415, nr. 103.

79 Die in 1775 extra-ordinaris raadsheer was benoemd en vanaf 1778 ordinaris raadsheer van Vlaanderen was, zie *ibidem*, nr. 100.

80 Letterlijk betekent dit: op dezelfde dag.

81 Letterlijk: 's middag.

De respective Leden engageren zich tot secretie* der gemelde decisie ten principale, vooralsnog.

zullende de eerstgem[elde] op aanstaanden donderdag, wanneer de rapportgelden zijn betaald, ter rolle worden gepronuntieerd*. ⁸²
En hebben wijders (op voorstel van den heer Meyners) de respective Leden, op den eed in den aanvang hunner amten gedaan, aangenomen en zich geëngageerd, om den inhoud der definitive sententie* te zullen secreet* houden, totdat de gedecerneerde* comparitie* geheel en al zal wezen afgeloopen, ofwel pronuntiatie* der decisie zal zijn gedaan. ⁸³

7.13 Interlocutoir vonnis

Het was bij de Raad van Vlaanderen gebruikelijk, zoals we ook kunnen lezen in de notulen van 21 juli, dat een vonnis, hetzij interlocutoir hetzij definitief, pas werd uitgesproken ('gepronuntieerd') als de rapportgelden betaald waren. In het archief van de Raad van Vlaanderen zijn enkele afzonderlijke rekeningen van de ontvanger van de rapportgelden bewaard gebleven uit de periode 1634-1654. ⁸⁴ Notities over betaalde rapportgelden, en andere proceskosten, vindt men na die periode terug in de rekeningen van de ontvanger van de exploiten. ⁸⁵ Helaas zijn er geen aantekeningen in verband met onze zaak terug te vinden in de rekeningen van de ontvanger van de exploiten.

Inderdaad lezen we in het rolregister dat op donderdag 24 juli het tussenvonniss in onze zaak werd gepronuntieerd dat op 21 juli was opgesteld door raadsheer-rapporteur Meynders. ⁸⁶ Het tussenvonniss zelf is bewaard gebleven in het sententieregister:

'P.C. van Hierschot q[ualitate] q[ua]
contra
M[eeste]r W. Canisius q[ualitate] q[ua]

In de zake, voor den Hove van Vlaanderen ongedecideerd hangende tusschen
Philippus Christoffel van Hierschot, wonende in de Groede in qualiteit als rentmeester over de goederen aankomende de erfgenamen van wijlen m[eeste]r Jacob Cats in leven ridder, Raad Pensionaris, Groot Zegelbewaarder, Stadhouder, en Registermeester van de leenen van Holland en Westvriesland etc. etc. eischer bij r[au] a[ctie]* ter eenre
Op en tegen

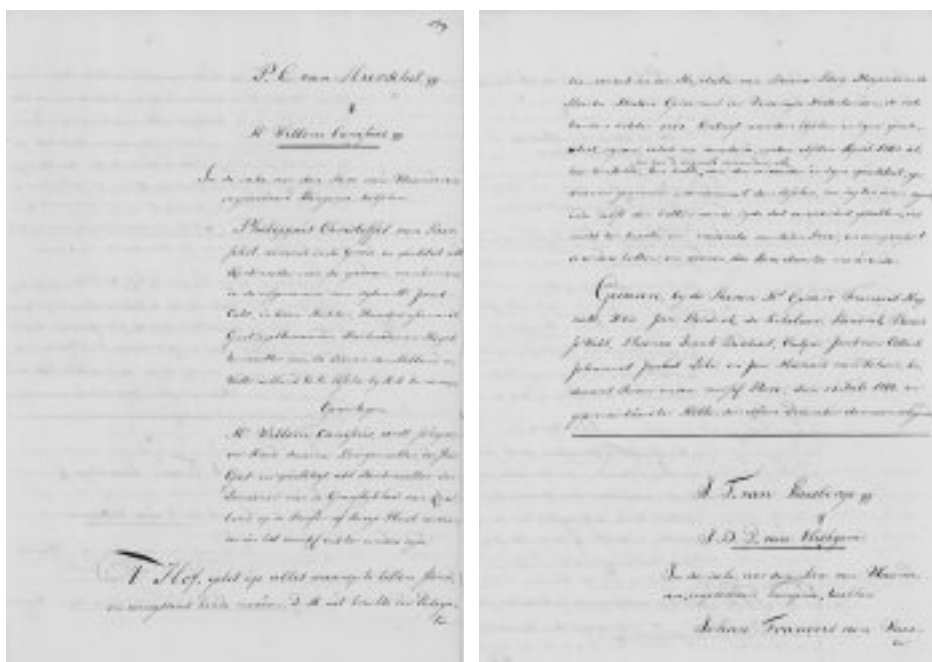
⁸² In de rechterkantlijn is genoteerd: '½ sessie (41 sessien voll[edig] gediend)'.

⁸³ Minuut-resoluties: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 154: 21.07.1788.

⁸⁴ ZA, RAZVI, ARV, inv.nrs. 180 t/m 185.

⁸⁵ Ibidem, inv.nrs. 187 t/m 214.

⁸⁶ Rolregister: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 29, pp. 330-331: 24.07.1788.

Afb. 12 Tussenvonnis van 21 juli 1788 in de zaak Van Hierschot versus Canisius.

M[ee]ste[r] Willem Canisius, eerst schepen en Raad, daarna burgermeester, der stad Goes, in qualiteit als rentmeester der domeinen van de Graaflijkheid van Zeeland, op de Hoofd- of Hoo-
gle Plaat, verweerder in 't voorsch[reve] cas, ter andere zijde.

't Hof, alvorens ten definitive recht te doen, ordonneert partijen te compareren* voor de Heeren Commissarissen M[ee]ste[r] Gerard François Meyners d[e] v[oor]z[itter] en Johannes Jacobus Loke, met den Griffier van den Hove, ten fine van accoord is 't doenlijk. Gedaan in den Rade, den 21^{en} juli 1788 en gepronuncieerd* ter rolle den 24^{en} dito daaraan-
volgende.⁸⁷

Hierna verschenen de procespartijen voor de bovengenoemde commissie om te pogen tot een schikking te komen. In het archief van de Raad van Vlaanderen is een register bewaard waarin minuten en afschriften van verklaringen van commissarissen betreffende pogingen tot minnelijke schikking tussen partijen werden bijgehouden.⁸⁸ Dit register betreft overigens voornamelijk stukken uit de zeventiende eeuw. Over onze zaak komen we hierin dan ook helaas niets tegen.

Op 11 december 1788 bracht raadsheer-rapporteur Meynders rapport uit van de comparitie van de procespartijen voor de commissie 'ten fine van accoord'. Hij meldde dat de partijen niet tot een schikking hadden kunnen komen. Daarop besloot de

87 Register van vonnissen: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 105, f° 158r-v.

88 ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 98, over de periode 1628-1792.

Raad van Vlaanderen – aangezien de comparatiekosten en rapportgelden in het proces reeds betaald waren – diezelfde middag nog het definitieve vonnis uit te spreken dat reeds op 21 juli 1788 (in het geheim) was opgesteld.

‘Donderdag 11 december 1788
Praes[entibus] (...)
(...)

Rapp[or]t comparitie* in cau[sa]
P.C. van Hierschot q[ualitate] q[ua]
c[ontra] m[eeste]r W. Canisius
q[ualitate] q[ua].
Vruchteloos afgeloopen.
De definitieve sententie alsnu ter
rolle te pronuntiëren.

De heer Meyners, met en benevens den heer Loke, en den Griffier van den Hove, gevaceerd hebbende op de comparitie*, bij Hunnered[ele] Mogenden sententie interlocutoir* van den 21 juli l[est]leden gedecerneerd* in de zake van P.C. van Hierschot q[ualitate] q[ua] c[ontra] m[eeste]r W. Canisius, mede q[ualitate] q[ua], heeft ter vergadering gerapporteerd, dat partijen, niettegenstaande aangevende devoiren⁸⁹, met elkanderen niet hebben kunnen worden geaccordeerd.⁹⁰

En is vervolgens (Heeren commissarissen voor derzelver genomene moeite en de heer Meyners voor 't gedane rapport zijnde bedankt) goedgevonden de sententie, ten definitive in voorsch[reve] zaak bereids op gem[elde] 21 juli gearresteerd*, nog heden middag (alzo de comparatiekosten en nadere rapportgelden breedters zijn voldaan) ter rolle te laten pronuntiëren*.⁹¹

De procespartijen verschenen vervolgens op de rolzitting van 11 december om de definitieve uitspraak te horen in hun zaak.⁹²

7.14 Het eindvonnis

‘P.C. van Hierschot q[ualitate] q[ua]
contra
M[eeste]r W. Canisius q[ualitate] q[ua]

In de zake, voor den Hove van Vlaanderen ongedecideerd hangende tusschen

Philippus Christoffel van Hierschot, wonende in de Groede in qualiteit als rentmeester over de goederen aankomende de erfgenamen van wijlen m[eeste]r Jacob Cats in leven ridder, Raad Pensionaris, Groot Zegelbe-

⁸⁹ = plichten.

⁹⁰ In rechterkantlijn: ‘½ sessie (s[olvent] en gedistrib[ueerd])’.

⁹¹ Minuut-resoluties: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 154: 11.12.1788.

⁹² Rolregister: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 29, p. 339: 11.12.1788.

waarder, Stadhouder, en Registermeester van de leenen van Holland en Westvriesland etc. etc. eischer bij r[au]a[ctie]* ter eenre

Op en tegen

M[eeste]r Willem Canisius, eerst schepen en Raad, daarna burgermeester, der stad Goes, in qualiteit als rentmeester der domeinen van de Graaflijkheid van Zeeland, op de Hoofd- of Hooge Plaat, verweerder in 't voorsch[reve] cas, ter andere zijde.

't Hof, gelet op alles waarop te letten stond, en eenigszins konde moveren, D.R.⁹³ uit kracht der delegatie vervat in der resolutie van hunne Hoog Mogende de Heeren Staten Generaal der Verenigde Nederlanden, *de dato* tienden october 1781, ontzegt aan den eischer in zijne qualiteit, zijne eisch en conclusie, op den elfden april 1782 alhier ter rolle, zoo van de originele verweerders, als ten coste van den verweerder in zijne qualiteit, gedaan en genomen; condemneert den eischer, zoo hij ten desen ageert, in de helft der kosten van de zijde des verweerders gevallen, ter taxatie* en moderatie van desen Hove, en compenseert* de verdere kosten om redenen, den Hove daartoe moverende.

Gedaan, bij de heren m[eeste]r Gerard François Meyners, v[oo]rz[itter], Jan Hendrik de Korkelaer, Hendrik Boursse Wils, Phoenix Izaak Boddaert, Casper Jacob van Citters, Johannes Jacobus Loke, en Jan Meinard van Schoor, ordinarij raden in den voorsch[reve] Hove, den 21 juli 1788 en geprononceerd ter rolle, den elfden december daaraanvolgende.⁹⁴

Aangezien de procespartijen niet tot een akkoord hadden kunnen komen, sprak de Raad van Vlaanderen op 11 december het dictum uit dat reeds op 21 juli 1788 was opgesteld (zie afbeelding 12). Hierin werd de eis van Philippus van Hierschot afgewezen. Hoewel verweerder een eis van kosten had gevoegd bij zijn antwoord, wees de Raad deze evenwel niet geheel toe. Eiser diende behalve zijn eigen kosten alleen de helft van de proceskosten te betalen die verweerder tot de pronuntiatie van het definitieve vonnis had gemaakt. De Raad compenseerde de kosten die hierna nog gemaakt zouden worden in de afwikkeling van het proces aan beide zijden, dat betekent dat iedere partij haar eigen kosten zou dragen en die niet op de andere partij kon verhalen.

7.15 Epiloog

In het archief van de familie Schorer dat in het Zeeuws Archief wordt bewaard, bevindt zich ook een omvangrijk dossier met processtukken en correspondentie in verband met de zaak tussen Philippus van Hierschot en Willem Canisius.⁹⁵ Hoe dit dossier in het Archief van de Familie Schorer is beland, is niet geheel duidelijk. Mogelijk heeft Willem Schorer, die als superintendent van de lenen van de Zeeuwse Graaflijkheid als adviseur in deze zaak optrad, dit dossier onder zich gehouden. In dit dossier treft men talloze interessante stukken aan die meer licht werpen op de achtergron-

93 Afkorting voor 'doet recht'.

94 Register van vonnissen: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 105, f° 159r-v.

95 ZA, Archief Familie Schorer, inv.nr. 922.

8 DE ZAAK HUGET-ORGENT & DE LEIJ: VOORBEELD VAN EEN PROCES IN HOGER BEROEP

8.1 Voorgeschiedenis en korte samenvatting van het proces

Als voorbeeld dient hier het proces tussen Jeanne Huget, impetrante in cas van reformatie tegen Hendrik Orgent en Cornelis de Leij, beide schepenen van Sas van Gent en curatoren van de boedel van wijlen haar echtgenoot Paulus Croiset, en Abraham Oosterman als geïnthimeerde.

Abraham Oosterman had in 1735 een proces in eerste aanleg ingesteld voor de schepenen van Sas van Gent tegen Paulus Croiset, vanwege achterstallige betalingen van de hypotheek op een huis in Sas van Gent. Toen deze aflossingen na 1733 waren gestaakt, zag Abraham Oosterman zich als erfgenaam van zijn vader genoodzaakt om Paulus Croiset voor het gerecht van Sas van Gent te dagen om de termijnen over de jaren 1734 en 1735 op te eisen. Op 19 maart 1736 veroordeelden de schepenen van Sas van Gent Paulus Croiset bij verstek om de verschuldigde termijnen af te lossen. Ondertussen was Paulus Croiset echter overleden en was zijn boedel onder curatele gesteld. Abraham Oosterman eiste vervolgens het aan hem gehypothekeerde huis op en stelde een eis in in cas van preferentie (voorrang) voor de schepenen van Sas van Gent zodat hij het verschuldigde bedrag uit de verkoping van de boedel van Paulus Croiset zou verkrijgen. Op 30 juli 1736 vonniste het gerecht van Sas van Gent dan ook in zijn voordeel en wees het gevraagde bedrag toe aan Abraham Oosterman.

Jeanne Huget meende echter dat zij door dit laatste vonnis was benadeeld en stelde hiertegenin een proces in cas van reformatie. Zij betoogde dat het huwelijkscontract dat zij op 3 oktober 1703 had gesloten met wijlen haar man bij de verkoping van de boedel van Paulus Croiset voorrang had op de schuldovereenkomst die deze laatste was aangegaan met de geïnthimeerde Abraham Oosterman. Bij het aangaan van dit huwelijk had zij immers een bruidschat van 350 gulden ingebracht. De reformante eiste dan ook dat de geïnthimeerde haar deze som zou terugbetalen plus een interest van drie procent sinds het instellen van het proces in cas van reformatie.

Dit proces bij de Raad van Vlaanderen verliep in eerste instantie volgens het normale patroon van eis, verweer, repliek en dupliek, waarbij reformant en geïnthimeerde steeds bij hun standpunt bleven, maar de zaak kreeg na de conclusie in rechte nog een aardige wending. Adriaan Paeijs, procureur van Jeanne Huget, wijzigde namelijk de eis in de zaak, nadat hij de stukken nog eens goed had doorgenomen. Na het examineren van de conclusie van verweer van Abraham Oosterman, was Paeijs tot de vaststelling gekomen dat Jeanne Huget zelf het een en ander niet goed had be-

grepen en dat de zaken er anders voorstonden dan zij had voorgesteld. In zijn antwoord op de eis van Jeanne Huget had Abraham Oosterman namelijk opnieuw uitgelegd hoe de schuld van haar man aan hem was ontstaan; hij had immers tijdig de eis van preferentie ingesteld voor de schepenen van Sas van Gent en de ontstane schuld had bovendien niets te maken met de eerder gemelde bruidschat. Hiermee was de kous afgedaan en procureur Paeijs veranderde aldus zijn eis. In zijn presentatie van 17 oktober 1737 verontschuldigde hij zich tegenover de geïnthimeerde dat de zaak onterecht in reformatie aanhangig was gemaakt. Zijn cliënte was immers een onnozele vrouw die de Nederlandse taal niet goed machtig was. Paeijs liet dan ook weten dat Jeanne Huget zou berusten in het vonnis van de schepenen van Sas van Gent. In zijn vonnis van 16 december 1738 wees de Raad van Vlaanderen dan ook de eis in reformatie van Jeanne Huget af en bevestigde het vonnis van 30 juli 1736 van de schepenen van Sas van Gent.

8.2 Het instellen van het proces in reformatie

Jeanne Huget startte in het voorjaar van 1737 een procedure in cas van reformatie bij de Raad van Vlaanderen tegen Hendrik Orgent en Cornelis de Leij *qualitate qua* en Abraham Oosterman als geïnthimeerde. Hoewel onze weduwe eerder een mandement in cas van reformatie bij de Raad had verkregen, komen we de zaak pas voor het eerst tegen op de rol van 2 mei 1737, toen procureur Paeijs namens haar de eis in reformatie kwam indienen. Op dat moment waren dus een aantal rechtshandelingen in de procedure reeds afgewikkeld. Hoewel de eigenlijke documenten niet bewaard zijn gebleven, betekent dit in ieder geval dat de volgende handelingen reeds waren gebeurd: beide partijen hadden een procureur aangesteld, eiseres had een rekest om mandement van reformatie ingediend, de raadsheren-commissarissen die het verzoek in behandeling hadden genomen hadden positief beschikt over het rekest, de Raad van Vlaanderen had het verzoek gehonoreerd, de griffier had vervolgens een mandement van reformatie opgesteld, en een deurwaarder had hiermee uiteindelijk de tegenpartij gedagvaard.

Hoewel de oorspronkelijke procuraties in deze zaak niet zijn overgeleverd, weten we uit overige aantekeningen in de rolregisters toch welke procureurs namens welke partij optraden. Procureur Paeijs ageerde namens onze weduwe, terwijl de geïnthimeerde Abraham Oosterman Petrus Dobbelaar als procureur had aangesteld om zijn belangen te behartigen in deze zaak. Paeijs had tevens verzocht om daging van het gerecht van Sas van Gent dat het vonnis *a quo* had uitgesproken. De gedaagden Hendrik Orgent en Cornelis de Leij, die hier als curatoren van de boedel van Paulus Croiset en schepenen van Sas van Gent *qualitate qua* optraden, hadden daarom procureur Claus gemachtigd om namens hen de zaak te vervolgen.

Afb. 14 Aantekening in het rolregister op 2 mei 1737 betreffende de zaak Huget versus Orgent & De Leij.

8.3 Conclusie van eis

‘Donderdag den 2 may 1737.

Jeanne Huget, huijsvrouw van Paulus Croiset, wonende opt Sas van Gent, als bij apointement van burgemeester en schepenen van Sas voorn[oem]t, personam standi in iudicio¹ verkregen hebbende, impetrante van mandement in cas van reformatie, met de clausule van relief* voor soo veel des noods, mitsgaders met de clausule van edicte* ter eenre, contra

burgem[eeste]rs en schepenen van 't hooge en lage Sas van Gent gedaagden, mitsgaders Hendrik Orgent en Cornelis de Leij als curateuren in den boedel van voors. Paulus Croiset, mede wonende te Sas voorn[oem]t, alsmede Abraham Oosterman, wonende binnen dese stadt Middelburg, geinthimeerde ter andere zijde.

Omme eijsch en versoeck te doen.

Paeijs over d'imp[etran]ten om redenen, en middelen bij mand[emen]te genarreerd,² en andere in tijden en wijlen nader te deduceren, is 't nood, concludeerd ten interinamente* van de clausule van relief* d'imp[etran]te bij mand[emen]te verleend, dien-

¹ Letterlijk betekent dit: persoon staande ter rechtszitting.

² = verhaald.

volgende dat deselve voor soo veel des needs, en verder of ander niet sal werden gereleveert tegens alle acten van homologatie* en acquiessement,³ die d'imp[etran]te in desen buijten vermoeden soude mogen obsteren,⁴ en voorts in reformatie eijsch doende concludeert tot nullité⁵ ofte correctie van het vonnisse van burgem[eeeste]rs en schepenen van 't hooge en lage Sas van Gent, van dato 30 julij 1736 ten desen in questie, en dat, Uwed[edele] Mog[ende] doende 'tgeen regters ter eerster instantie hadden hadden [sic] behooren gedaen te hebben, d'imp[etran]te alsnog bij sententie definitieve* van desen Ed[elen] Hove sal werden verclaerd uijt kragte van het contract van huwelijk tussen d'imp[etran]te en haer voors. man Paulus Croiset gemaaekt en gepasseert voor den notaris Henry de Vrede en sekere getuygen binnen Amsterdam op den 3 october 1703, bij mand[emen]t beschreven, te hebben regt van dote,⁶ en legael hijpoteek op de penningen bij verkopinge geprovenieerd van der imp[etran]te voors[eid] mans boedel, bij mand[emen]t breeder vermeld, en vervolgens dat de imp[etran]te voor allen anderen geen ouder of beter regt hebbende, en sulcks ook voor de geïnth[imeerd]ens in desen sal werden gepraefereerd* op de voors[eide] coop[ingen] met eene somma van driehondert en vijftig gulden over de contante penn[ingen] bij de imp[etran]ten ten voors[eide] huwelijk aengebragt, insgelijks bij mand[emen]t breeder beschreven met den interest van dien a drij pr[o]c[en]te 't sedert het enthameren⁷ deser instantie in cas van reformatie tot de volle, en effectuele betalinge toe, en dat de geïnth[imeer]dens sullen werden gecondemneerd⁸ de penn[ingen] bij haer uijt kragte van het voors[eide] vonnisse van den geregte van Sas van Gent 't sij onder cautie als anders gelegd, en genoten ter griffie van desen Ed[elen] Hove wederom te moeten consigner⁹ met den interest vandien a drij p[ro]c[en]te a tempore litis motee¹⁰ omme daer uijt bij d'imp[etran]te haer voors[eide] ten huwelijk aengebragte penningen ter somma van driehondert en vijftig gulden met den interest van dien als boven gepretendeert, gelegd en ontfangen te konnen werden en dat de geïnth[imeer]dens deselve ligtingen sullen hebben te gehengen en te gedoogen. Cum expensis (= met de kosten) ofte tot [compensatie*].

Claus over Hendrik Orgel [sic] en Corn[elis] de Leij, en Dobbelaer over Abraham Oosterman behoudens hunne exceptie* en defensie versoekt eijsch te hooren.

Paeijs versoekt exhibitie* van der geïnth[imeer]dens proc[urati]e*.

Claus exhibeerd sijne proc[urati]e*.

Dobbelaer segt sijne proc[urati]e* ter griffie van desen Hove te zijn gepass[eer]t.

Paeijs doet voorts eijsch en conclud[eer]t als in de presentatie.

Claus en Dobbelaer versoeken copie en dag.

Paeijs cons[enteer]t ten veertien dagen op versteken.

Claus en Dobbelaer sijn tevreden.

Paeijs v[er]soekt b[urgemeesters] en s[chepenen] van Sas voort geroepen te werden.

't Hoff fiat.

3 = berusting.

4 = nadelig zijn, benadelen.

5 = nietigheid.

6 = bruidschat.

7 = aanvangen.

8 = veroordeeld.

9 = in bewaring geven.

10 Betekent zoiets als: vanaf de tijd dat de zaak aan de orde was.

Paeijs alsoo de ged[aagden] zijn voorgeroepn, en niet gecompareerd of imand gemagtigt van hunner wege, versoekt het eerste default*, en voor het proffijt van dien een tweede commissie met o inthimatie* of annullatie van het betrokken vonnis.

't Hoff fiat.¹¹

Op 2 mei 1737 presenteerde procureur Paeijs aldus zijn conclusie van eis (zie afbeelding 14). Aan het mandement van reformatie had hij tevens een clause van reliëf en een clause van edicte toegevoegd. Door middel van de *clause van reliëf* kon een partij namelijk verzoeken om zich te beschermen tegen een eventueel procedureel verzuim.¹² De *clause van edicte* was een middel om onbekenden te dagen en werd meestal aangewend in zaken betreffende een nagelaten boedel wanneer niet alle schuldeisers bekend waren.¹³

In zijn conclusie van eis vroeg procureur Paeijs om reformatie van het vonnis van 30 juli 1736 dat de schepenen Sas van Gent in het voordeel van Abraham Oosterman hadden gevelde en eiste dat de reformante vanwege haar recht van bruidschat voorrang (*preferentie*) zou hebben bij de opbrengst van de boedelverkoop van wijlen haar man. Aangezien het instellen van een reformatie de tenuitvoerlegging van het vonnis van de rechters *a quo* niet opschortte, had Jeanne Huget de betwiste som van 350 gulden uit haar bruidschat aan geïnthimeerde moeten voldoen. Daarom verzocht zij dan ook dat geïnthimeerde de bewuste som plus interest in bewaring zou geven (*consigner*) ter griffie zodat zij aan haar gerestitueerd kon worden. Zoals gebruikelijk sloot procureur Paeij zijn conclusie af met een eis van kosten (*cum expensis*).

Uit de aantekeningen op de rol van 2 mei 1737 blijkt dat de procureurs van beide partijen zoals gebruikelijk was, eerst hadden verzocht om elkaars procuratie te zien (*exhibitie*). Nadat Paeijs zijn eis had gepresenteerd verzochten de procureurs Dobbehaar en Claus om een kopie van de eis en namen dag van beraad om te kunnen antwoorden op de eis. Paeijs ging hiermee akkoord en de zaak werd op de rol gesteld voor veertien dagen later. Verder verzocht hij om default tegen gedaagden die op 2 mei niet waren op komen dagen.

8.4 Conclusie van antwoord van gedaagden

Op 16 mei 1737 verschenen partijen opnieuw voor de Raad. Gedaagden, de curatoren Hendrik Orgent en Cornelis de Leij, kwamen tevens opdagen om de purge van het default van 2 mei waarom zij hadden verzocht te horen afroepen (*decreteren*). Geïnthimeerde vroeg om uitstel van veertien dagen om te kunnen antwoorden op de conclusie van eis. Procureur Paeijs ging hiermee akkoord.¹⁴ Op 30 mei 1737 kwam procureur Claus namens gedaagden de conclusie van antwoord presenteren.

¹¹ Rolregister: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 26, f° 201r-v.

¹² Le Bailly en Verhas, *Procesgids Hoge Raad van Holland*, 21.

¹³ *Ibidem*, 30.

¹⁴ Rolregister: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 26, f° 201v-203r.

‘Paeijs persisteerd* voor replicq*.
Claus voor duplicq*.
’t Hoff in ’t advijs*.

Donderdag den 30 meij 1737.
Hendrik Orgent, en Cornelis de Leij, als gewese
curateuren in den solventen boedel van Paulus
Croiset, geïnth[imeerden]s bij mand[emen]t in
cas van reformatie ter eenre,
contra
Jeanne Huget, huijsvrouw van Paulus Croiset,
voorgevende bij appointementen van borgemees-
ter, en schepenen van ’t Zas van Gendt, *personam
standi in iudicio** gekregen te hebben, imp[etran]te
van mand[emen]t in cas van reformatie met de
pretense clausule van reliff*.
Omme te antwoorden soo ten principalen als op
het versogte relieff*.
Claus over de geïnth[imeerdens] omme rede-
nen, en middelen (desnoods) nader de deduce-
ren, concludeerd tot approbatie* van het vonnis-
se van borgemeester en schepenen van ’t Zas van
Gendt van dato den 30 julij 1736 ten desen in
questie, en dat de imp[etran]te sal werden ver-
klaerd, daer bij te wesen niet beswaert, en dien-
volgende aen deselve, met relatie tot de geïnthi-
meerdens in qual[itei]t in ’t hooft deses gemelt,
haeren eijsch, en conclusie mitsgaders pretens
versoek van relieff* alhier in cas van reformatie
gedaen en genomen sal worden ontsegt, met
kosten.¹⁵

In zijn conclusie van antwoord verzocht procureur Claus om goedkeuring van het vonnis van de schepenen van Sas van Gent van 30 juli 1736. Hij concludeerde dat de Raad moest verklaren dat de reformante niet bezwaard was door dit vonnis en dat haar eis niet-ontvankelijk was. Hierbij voegde hij tevens een eis van kosten.

8.5 Replik en dupliek

In de notities op de rol van 30 mei kunnen we tevens lezen dat na het verweer van Claus, Paeijs vasthield aan zijn eis, ofwel dat hij persisterde voor repliek. Dezelfde dag persisterde Claus voor dupliek namens gedaagden, hetgeen betekende dat hij bleef bij zijn conclusie van antwoord. De Raad ging hierop in beraad (‘in ’t advijs’).

¹⁵ Ibidem, f° 203r-v.

8.6 Antwoord van geïnthimeerde

Nadat gedaagden hadden gepersisteerd voor dupliek, kwam procureur Dobbelaar namens geïnthimeerde zijn antwoord presenteren en bijbehorende bewijsstukken exhiberen op 27 juni 1737.

‘Donderdag 27 junij 1737.

Abraham Oosterman, woonende binnen dese stadt geïnthimeerde bij mand[emen]t van reformatie, op ende jegens

Jeanne Huget, huijsvrouw van Paulus Croiset, haer gequalificeerde als bij appointementen van burgemeester, en schepenen van ’t Sas van Gent, *personam standi in judicio** verkregen hebbende, *imp[etran]te* in ’t voors[eide] cas ter andere zijde.

Omme te antwoorden, en exhiberen*.

Dobbelaar over den geïnth[imeerde]ns antwoordende segt dat des geïnth[imeerde]ns vader Nicolais Oosterman ten jare 1718 aen Paulus Croiset des *imp[etran]tes* man versogt hebbende, voor eene somme van veertien hondert guldens desselfs huijs, ende erve van ouds genoemd ’s lands welvaren staende binnen Sas van Gendt, bij hem bevoren ten jaere 1708, ter somme van twee duisent een hondert guldens gekogt van m[ee]ste[r] Johan Boudewijns, thans secretaris der stadt Middelburg in Zeeland, ende uijt dien hoofde ten gemelten jare 1718 nog belast, en specialijk verbonden gebleven per reste de somme van duisent en vijftig guldens het gemelte huijs door des geïnth[imeerde]ns vader aen de voorn[oemde] Paulus Croiset op den 19 jan[uario] 1718 voor schepenen van Sas van Gend voorn[oemd], en sulks wettelijk is getransporteerd geworden, soodanig als breeder sal consteren¹⁶ bij d’origineele transportbrieff ten desen geëxhibeerd*, waerbij den gemelden Croiset ter voldoeninge van den coopprijs de jaerlijkse paeyen¹⁷ af te leggen, het voorn[oemde] huijs en erve als een speciael hypoteek heeft verbonden, ende geaffecteert.

Dat den meergen[oemde] Paulus Croiset daerop van jaer tot jaer de bedongen paeijen* betaelt hebbende, tot ende met den jaere 1733, als wanneer nog resteerde te betaelen eene somme van vijff hondert vijftig guldens (gelijk op den dors¹⁸ van den voorschreven schepenen transport, schult- en verbandbrieff staet afgeschreven, en te sien is) en ophoudende met verdere betalinge den geïnth[imeerde]n genoodsaekt was geworden den selven Croiset te convenieren, voor burgemeester en schepenen van Sas van Gend voorn[oemd] ende op den 19 maart 1736 bij verstecq condemnatie* ten sijnen laste te bekomen had tot opleg en voldoeninge van de twee paeijen* ter somma van hondert gulden vervallen den 19 jan[uario] 1734, en 1735 *cum interesse et expensis*, welke proceskosten daervan bij het voornoemde geregte waren getaxeerd, en gemodereert op eene somme van £ 19 : 3 : 4 [Vlaams].¹⁹

¹⁶ = vast komen te staan.

¹⁷ = termijnen.

¹⁸ = dorso, achterzijde.

¹⁹ In Zeeland werd in principe gerekend met ponden Vlaams, ofwel ponden van 240 groten. Een pond groten Vlaams kwam overeen met zes gulden (ofwel de voormalige Hollandse ponden van 40 groten).

Dat den geïnthimeerden vervolgens executie hebbende gederigeert op het voors[eide] hujs en erve, als sijn speciaal hipoteeq deselve hadde onderlaten soodra den boedel van den gem[elden] Croiset was gesteld onder curateele ende ter behoorlijker tijt sijnen ejsch in cas van preferentie voor den voorn[oemde] geregte heeft ingesteld, conform welken ejsch aen hem bij vonnisse in cas van praeferentie* ten desen in questie is geadjudiceerd de somma bij mand[ement] gemeld.

Sullende ten desen niet behoeven te worden ondersogt of ten hoedanig regt de imp[etran]te soude konnen beweerden te hebben uijt cragte van haer pretens contract antenuptiael,²⁰ en daeronder gestelde pretense quitantie van haere pretenselijk ten huwelijk aengebragte gelden en goederen genoeg sijnde voor den geïnth[imeerd]en dat uijt het voors[eide] detail, en bij inspectie van de ten desen geëxhibeerde* scabinale acte²¹ blijke uijt wat hoofde des geïnthimeerdens schult is ontsproten.

Mits welke, en andere redenen en middelen nader desnoods ten processe te deduceren, de voorn[oemde] procureur nomine quo supra²² afstaende de middelen bij des impetrantes mand[emen]t gelibelleerd,²³ voor soo veel deselve haere betrekking tot den geïnthimeerden in desen hebben, ten deele bij denegatie voorts impertinentie, en irrelevantie, concludeert tot sub- en obreptie* ten fine van niet ontfankelijk, ofte gefundeert, en bij ordine tot approbatie van het vonnis van burgem[eeste]rs, en schepenen van 't hoge, en lage Sas van Gendt in dato den 30 julij 1736 alhier in questie, en dat de imp[etran]te sal werden verclarend voor soo veel den geïnth[imeerd]en aengaet, daerbij te wesen niet beswaerd, en dienvolgende haeren ejs, en conclusie, soo als deselve ten laste van den geïnth[imeerd]en in desen alhier ter rolle gedaen, en genomen is sal werden ontsegt cum expensis*, ofte tot c[ompensati]e*.

Swarte voor Paeijs versoekt copie, en dagh.

Dobbelaer consenteert ten veerthien dagen op versteken.

Paeijs is tevreden.²⁴

In zijn antwoord legde de geïnthimeerde Abraham Oosterman in detail uit hoe de schuld van wijlen Paulus Croiset aan hem was ontstaan en dat dit niets te maken had met het contract van huwelijksvoorwaarden tussen Paulus Croiset en Jeanne Huget. De schuld was namelijk het gevolg van de aankoop van het huis geheten 's Lands Welvaren' door Paulus Croiset van Abraham's vader Nicolaas Oosterman. Bij de aankoop van het huis in 1708 was overeengekomen dat Paulus Croiset de koopsom van 2100 gulden in jaarlijkse termijnen zou afbetalen aan Nicolaas Oosterman. Toen bleek dat hij niet aan alle betaalverplichtingen kon voldoen, had Paulus Croiset bovendien begin 1718 het huis gehypothekeerd aan Nicolaas Oosterman voor het resterende bedrag van 1400 gulden, opnieuw af te betalen in jaarlijkse termijnen. Op 19 januari 1718 was de transportakte van deze overeenkomst gepasseerd voor de schepenen van Sas van Gent. Na het overlijden van Nicolaas Oosterman was deze schuldovereenkomst overgegaan op zijn zoon Abraham. In 1735 bleek echter opnieuw dat Paulus Croiset niet kon voldoen aan de jaarlijks gestelde betaaltermijnen, na 1733 waren de aflossingen immers gestaakt. Abraham Oosterman stelde toen een proce-

20 = contract van huwelijkse voorwaarden.

21 = schepenaakte.

22 Letterlijk betekent dit: wiens naam hierboven staat.

23 = in rechte beschreven.

24 Rolregister: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 26, f° 203v-204r.

dure in voor de schepenen van Sas van Gent om de gemiste termijnen over de jaren 1734 en 1735 op te eisen. Op 19 maart 1736 werd Paulus Croiset bij verstek veroordeeld tot de betaling van de achterstallige aflossingen. Ondertussen was Paulus Croiset echter overleden en was zijn boedel onder curatele gesteld. Abraham Oosterman liet vervolgens executie uitvoeren op het aan hem gehypothekeerde huis op en bracht een eis in cas van preferentie voor de schepenen van Sas van Gent om het verschuldigde bedrag uit de verkoping van de boedel van Paulus Croiset te kunnen terugkrijgen. Het gerecht van Sas van Gent velde op 30 juli 1736 dan ook een vonnis in zijn voordeel.

Zoals uit zijn uitleg bleek, benadrukte Abraham Oosterman het feit dat de ontstane schuld niets te maken had met het contract van huwelijksvoorwaarden tussen beide echtelieden, en dat het dan ook niet nodig was dit verder te onderzoeken. Hij claimde dat zijn eis van preferentie geheel terecht was en dat de eis van de reformante niet-ontvankelijk was, omdat zij op onwaarheden berustte (*obreptie*) en gebaseerd was op het verdraaien van de waarheid (*subreptie*).

De griffier tekende voorts aan dat procureur Swarte namens procureur Paeijs om een kopie van het antwoord van geïnthimeerde verzocht en om een dag van beraad. Dobbelaar als procureur van Abraham Oosterman ging hiermee akkoord en de zaak werd op de rol gesteld voor veertien dagen later.

8.7 Appointment dispositief

Wanneer partijen de conclusies hadden uitgewisseld en het debat op de rol was afgesloten, was dit normaal gesproken het moment waarop de commissarissen ter rol het *appointment dispositief* uitspraken, ofwel door middel van een tussenvonnis de verdere gang van zaken in het proces bepaalden. In ons voorbeeldproces is geen *appointment dispositief* overgeleverd, maar naar het zich laat uitwijzen behelsde deze zoals gebruikelijk een uitnodiging aan de partijen om de stukken, zowel de eerder overgeleverde stukken als nieuwe bewijsstukken, onder inventaris te fourneren.

'Paeijs voor d' imp[etran]te furneerd*
als in de presentatie en sustineerd dat
partie insgelijks sal doen *ad primam*²⁵
op versteken.
Paeijs voor Claus is tevreden.

(...)

Donderdag den 18 julij 1737.
Jeanne Huget imp[etran]te van mand[emen]t
van reformatie,
contra
Hendrik Orgent, en Cornelis de Leij q[ualitate]
q[ua] ged[aagde]ns.
Omme te zien furneren* van stucken onder in-
ventaris*. ²⁶

²⁵ Dit betekent zoiets als: bij de eerstvolgende zitting. In dit geval dus na het zomerreces.

²⁶ *Ibidem*, f° 204v.

‘Klaus furneert* als in de presentatie
en versoekt daarvan acte.
’t Hoff fiat acte.
Parthien concludeeren in causa en
versoeken regt.

Donderdag den 3 oktober 1737.
Hendrik Orgent, en Cornelis de Leij, scheepenen
op ’t Zas van Gent als curateuren in den insol-
venten boedel van Paulus Croiset, geïnthimeer-
dens bij mandam[en]t van reformatie,
contra
Jeanne Huget, huijsvrouw van gemelden Paulus
Croiset imp[etran]te.
Omme insgelijcx te sien furneeren* van stucken
onder inventaris*. ²⁷

8.8 Fourneren onder inventaris

Op 11 juli verscheen procureur Dobbelaar om het verstek van 27 juni tegen de reformante te horen decreteren. Een week later kwam procureur Paeijs voor de Raad om de stukken namens Jeanne Huget onder inventaris te fourneren. Dit betekent dus dat hij de proceszak van reformante met een inventaris van de hierin aanwezig stukken inleverde bij de griffie. Na de zomervakantie, op 5 september, verzocht Paeijs verstek tegen geïnthimeerde, omdat zijn procureur op 18 juli niet was verschenen. In deze fase van het proces, dat wil zeggen na het *appointement* dispositief, had een verstek nauwelijks consequenties voor de betreffende partijen, behalve verder uitstel van de behandeling van het proces, indien zij het verstek purgeerden. In september verzochten zowel Paeijs als Claus verschillende malen om uitstel van de zaak, maar op 3 oktober concludeerden zij uiteindelijk in *causa* en verzochten *recht*, nadat Claus de stukken van geïnthimeerde had gefourneerd onder inventaris.²⁸ De Raad beschikte volgens de partijen over alle informatie om een oordeel te kunnen vellen in deze zaak, het proces was nu dus in *staat van wijzen*.

8.9 Presentatie van reformante

‘Donderdag 17 oktober 1737.
Jeanne Huget impet[rant]e van mand[emen]t van
reformatie,
contra
Abraham Oosterman, geïnthimeerde.
Omme presentatie te doen.

Paaijs over d’imp[etran]te segt bij examinatie²⁹ van de conclusie van antwoorde, ende daarnemens geëxhibeerde* transportbrieff alhier ter rolle wegens den gedaagde op den 27 juni 1737 — gedaan, en afgelegd te hebben bevonden, dat het met het regt van de ged[aagd]e in desen geheel anders is gelegen dan sig had [ver]beeld, en waarvan bevorens t’eenemaal

²⁷ Ibidem, f° 208r-209r.

²⁸ Rolregister: ZA, RAZV1, ARV, inv.nr. 26, f° 204v en 208r-209r.

²⁹ = onderzoek.

onckundig is geweest, 'tgeen in desen geensints te verwonderen is, aangesien d'imp[etran]te is een onnoosele vrouw, die geen de minste kennis van saken heeft, dan dat al hetselve, bij haar man is gedaan en verrigt, waarbij nog komt dat d'impetrante de duijtsche taal t'eenemaal onmagtig is, mitsdien ook in desen een regtmatige, en geensints geaffecteerde ignorantie is hebbende, betuijgende in geval d'imp[etran]te bevorens van 't regt van den ged[aagde]n in desen soo wel was geïnformeerd geweest, sij geen de minste gedagten sou-den gehad hebben, om van het vonnis van praeferentie* van b[urgemeesters] en s[chepe-nen] van Sas van Gent, dato 30 julijk 1736 soo veel d'adjudicatie³⁰ dewelke daar bij aan den ged[aagde]n in desen is gedaan concerneerd, te komen in reformatie, aan desen Ed[elen] Hove, dat [ver]volgens om voors[eide] redenen d'impetrante te rade geworden is, om het vervolg van dese saak ten laste van den ged[aagde]n in desen t'onderlaten, dienvolgende den voors[eide] proc[ureur] in de naam als boven doende presentatie, [ver]claarde tevre-den te wesen om in het voors[eide] vonnis om preferentie* van burgem[eeste]rs en sche-penen van Sas van Gend van dato 30 julij 1736, soo veel hetselve den ged[aagde]n aangaat (en dus ongeprejudiceert het [ver]volgen van haar saak die d'imp[etran]te mede in cas van reformatie tegens Hendrik Orgent, & Cornelis de Leij q[ualitate] q[ua] ged[aagde]ns voor desen Ed[elen] Hove, als nog litispending³¹ ter sake van 't voors[eide] vonnis genootsaakt is geweest t'enthameren* daarvan wel uijtdrukkelijk protesterende bij desen) te acquies-ceren* en [ver]volgens te consenteren dat d'imp[etran]te haren eijsch, en conclusie ten laste van den ged[aagde]n en verder niet op den 2 mei 1737 hier ter rolle gedaan, en ge-nomen sal werden ontsegt, verclarende sig nopens de kosten te refereren ter dispositie van desen Ed[elen] Hove, sustinerende met die presentatie te kunnen, en te mogen volstaan, en tot verder te wesen ongehouden.³²

Nadat hij de stukken nog eens goed had doorgenomen was procureur Paeijs tot de conclusie gekomen dat de zaak er anders uitzag dan hij tot dan toe dacht, dat wil zeg-gen dat zijn cliënte de feiten anders had voorgesteld dan ze in werkelijkheid waren. Hij was niet langer overtuigd van het gelijk van Jeanne Huget en verscheen aldus op 17 oktober om een nieuwe verklaring af te leggen. Deze kwam erop neer dat hij de conclusie van eis die hij op 2 mei 1737 had gepresenteerd wijzigde. In zijn presen-tatie van 17 oktober 1737 verontschuldigde Paeijs zich tegenover de gedaagden dat Jeanne Huget de zaak onterecht in reformatie aanhangig had gemaakt. Hiermee gaf hij toe aan gedaagden dat hun conclusie van subreptie en obreptie inderdaad terecht was. Overigens voegde hij hieraan toe dat het niet verwonderlijk was zijn cliënte de feiten anders had voorgesteld, aangezien zij een onnozele vrouw was, die bovendien de Nederlandse taal niet goed machtig was. Als zij goed op de hoogte van de zaken van haar man was geweest, zou zij nooit het vonnis van preferentie van de schepenen van Sas van Gent aangevochten hebben. Paeijs liet dan ook weten dat Jeanne Huget zou berusten in het vonnis van de schepenen van Sas van Gent van 30 juli 1736 en vroeg dat de conclusie van eis die zij op 2 mei had gedaan afgewezen zou worden door de Raad.

30 = toewijzing.

31 = hangende.

32 Rolregister: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 26, f° 208r-v.

8.10 Acceptatie van de presentatie van acquiescement en van desistement van de eis van reformante door gedaagden

Op de rolzitting van 31 oktober vroeg Paeijs tevens om de afkondiging van het default tegen gedaagden, die niet op 17 oktober waren verschenen. Claus vroeg vervolgens namens gedaagden purge van het verstek en om uitstel van de zaak met twee weken.³³ Op 14 november verschenen de partijen weer ter rolzitting.

'Paaijs voor de impetrante consen-
[teer]t mede in de condemnatie* van
kosten zoo wel als ten palen, en ver-
soekt insgelijx op alles U Ed[ele]
Mog[ende] condemnatie* volgens
presentatie & acceptatie.

Dobbelaar consen[teer]t insgelijx.
't Hoff fiat condemnatie* volgens pre-
sentatie en acceptatie.

Donderdag den 14 november 1737.

Abraham Oosterman, woonende binnen deze
stadt, geïnth[imeerd]e bij mandam[en]t van re-
formatie, ter eenre

op ende jegens

Jeanne Huget, zoo zij procedeert, imp[etran]te
in't voors[eide] cas ter andere zijde.

Omme de presentatie den 17 [okto]ber laastle-
den alhier ter rolle gedaan te accepteeren.

Dobbelaar over den geïnth[imeer]den passerende de premissen van de presentatie bij ofte vanwege de imp[etran]te den 17 october deses jaars ter rolle van desen Ed[elen] Hove gedaan, accepteert die presentatie van acquiescement* in 't vonnis van dato 30 julij 1736, alhier in questie mitsgaders van desistement³⁴ van den eis, en conclusie bij de imp[etran]te den den [sic] 2 mei deses jaars ter welgem[elden] rolle in cas van reformatie gedaan en genomen, mits het zij met kosten, waartoe ook bij conclusie van antwoorde, wegens den geïnth[imeerde] expresselijk is gecontendeert, verzoekende vervolgens onder die mits op alles condemnatie* volgens presentatie, en acceptatie.³⁵

Op 14 november accepteerde procureur Dobbelaar namens geïnthimeerde de presentatie van berusting (*acquiescement*) en het afzien (*desistement*) van de eis door de reformante op voorwaarde dat zij ook de kosten van het proces zouden dragen. Paeijs stemde namens Jeanne Huget in met deze voorwaarde en verzocht veroordeling (*condemnatie*) in de kosten.

8.11 Rapport door raadsheer-rapporteur

Wanneer alle processtukken waren gefourneerd en de partijen om recht hadden verzocht, wees de president van de Raad van Vlaanderen een raadsheer-rapporteur aan. Deze had de taak om alle stukken te examineren en een samenvatting van de rechtszaak te maken. Op basis hiervan bracht hij vervolgens rapport uit voor het voltallige rechtscollege. Uit de notulen van de Raad van Vlaanderen blijkt dat in onze voor-

³³ *Ibidem*, f° 208v.

³⁴ = afzien van.

³⁵ Rolregister: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 26, f° 208v.

beeldzaak de raadsheer Herman de Keijzer was aangewezen om rapport uit te brengen. Herman de Keijzer (†15.08.1761) was een oudgediende van de Raad, hij was sinds 25 september 1702 raadsheer van Vlaanderen, en zou eind september 1750 bevorderd worden tot president van de Raad van Vlaanderen.³⁶ In de registers van de Raad is niet terug te vinden wanneer precies hij als rapporteur werd aangewezen in ons proces, maar hij bracht op 15 december 1738 zijn rapport uit voor de Raad. Waarom de zaak ruim een jaar op de plank was blijven liggen wordt niet duidelijk. In het rolregister ontbreken namelijk aantekeningen voor het jaar 1738.

8.12 Lezing der processtukken

‘Pres[ent] (...)’

Maandag 15^{en} december 1738.

Sijn geresumeert* de notulen van de vorige sessie, (...)

Heeft d[en] h[ee]r raadsheer de Keijzer rapport gedaen in de zaak van Joanna Huget vrouw van Paulus Croiset imp[etran]te van mandem[en]t van reformatie contra Hendrick Orgent en Cornelis de Leij q[ualitate] qua geïnthimeerdens, waerna met het lesen der stuckke een aanvang is genomen.³⁷

Nadat raadsheer De Keijzer zijn rapport had gedaan op 15 december, begonnen de raadsleden nog dezelfde dag de processtukken in deze zaak te lezen. Het lezen der stukken werd tevens de volgende dag vervolgd.

8.13 Deliberatie

‘Present (...)’

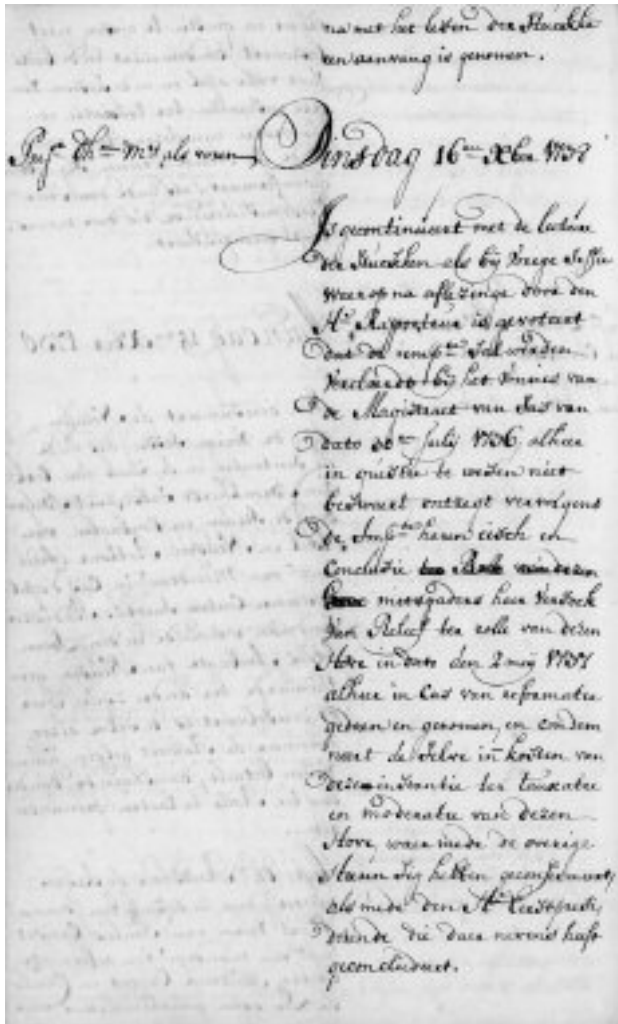
Dinsdag 16en december 1738.

Is gecontinueert met de lecture der stuckken als bij vorige sessie waerop na aflezinge door den h[ee]r rapporteur is gevoteert dat de imp[etran]te sal werden verclaerd bij het vonnis van de magistraat van Sas van dato 30en julij 1736, alhier in questie te wesen niet beswaert, ontzegt vervolgens de imp[etran]te haren eisch en conclusie ter rolle van dezen Hove mitsgaders haer versoek van reliëf* ter rolle van dezen Hove in dato den 2 meij 1737 alhier in cas van reformatie gedaen en genomen, en condemneert* deselve in kosten van deze instantie ter tauxatie* en moderatie van dezen Hove, waermede de overige

³⁶ Zie de negentiende-eeuwse lijst van leden van de Raad van Vlaanderen, 1593-1791, ZA, Verzameling Handschriften, inv.nr. 1415, nrs. 68 en 90.

³⁷ Minuut resoluties: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 148: 15.12.1738; zie ook het register van resoluties: inv.nr. 139 f° 41r-v.

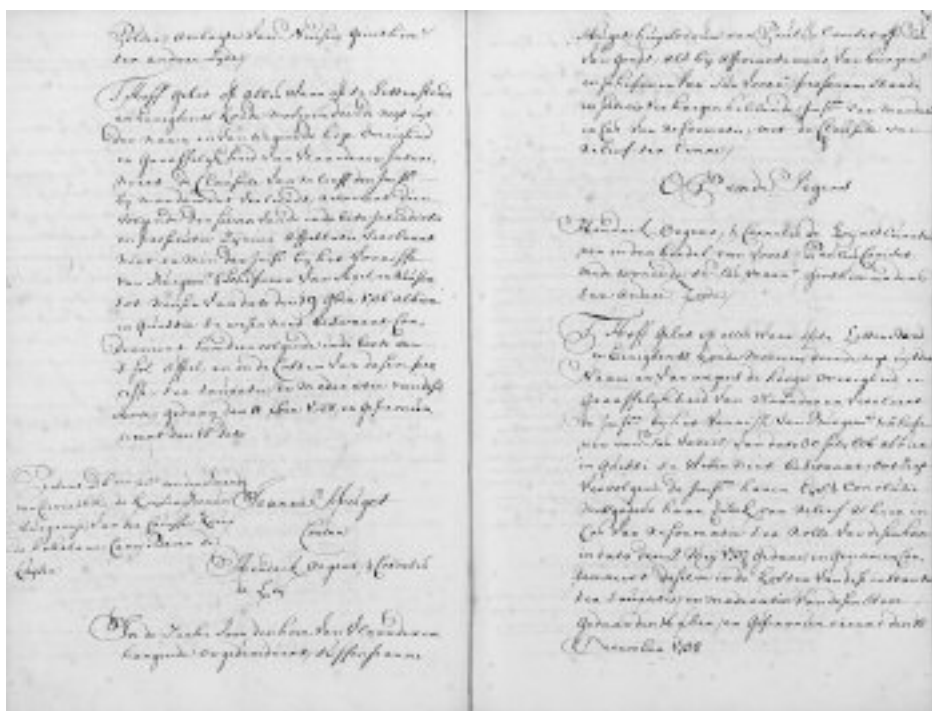
Afb. 15 Aantekening in de minuut resoluties betreffende de zaak Huget versus Or-gent & De Leij.

heeren sig hebben geconfirmeert alsmede den h[ee]r eerstpresiderende die daer nevens heeft geconcludeert.³⁸

Na het lezen van de stukken volgde de deliberatie (zie afbeelding 15), ofwel de be-raadslagingen van de raadsheren over de uitspraak in het proces. Volgens de ge-woonte sprak de raadsheer-rapporteur als eerste zijn oordeel over de zaak uit, waar-na de andere raadsheren hun mening konden geven. In dit geval waren de raadshe-ren het unaniem eens over het te vellen vonnis. Zij wezen de eis in reformatie van Jeanne Huget af en bevestigde het vonnis van 30 juli 1736 van de schepenen van Sas van Gent. Verder werd de reformante in de kosten van het proces veroordeeld.

³⁸ Minuut resoluties: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 148: 16.12.1738; zie ook het register van resoluties: inv.nr. 139 f° 41v-42r.

Afb. 16 Eindvonnis van 16 december 1738 in de zaak Huget versus Orgent & De Leij.

8.14 Eindvonnis van de Raad van Vlaanderen

'Present (...)

Jeanne Huget contra Hendrik Orgent & Cornelis de Leij.

In de zaake voor den Hove van Vlaanderen hangende ongedecideert, tussen Jeanne Huget huisvrouw van Paulus Croiset op 't Sas van Gendt, als bij appointment van burgem[eester]s en schepenen van Sas voorn[oemd], personam standi in iudicio* verkregen hebbende, imp[etran]te van mandam[en]t in cas van reformatie, met de clause van reliëf* ter eenre,

op ende jegens

Hendrik Orgent, & Cornelis de Leij als curateuren in den boedel van voors[eide] Paulus Croiset, mede wonende te Sas voorn[oem]t, geïnthimeerdens ter andere zijde.

't Hoff gelet op alles waarop te letten stond, en eensints konde moveren, doende regt uijt den naam, en van wegens de hooge overigheid en graaffelijckheid van Vlaanderen, verclaert de imp[etran]te bij het vonnisse van burgem[eester]s & schepenen van

Sas voorn[oem]t, van dato 30 juli 1736 alhier in questie te wesen niet beswaart, ontzegt vervolgens de imp[etran]te haren eijsch & conclusie mitsgaders haar [ver]soek van reliëf* alhier in cas van reformatie ter rolle van desen Hove in dato den 2 meij 1737 gedaan, en genomen, condemneert* deselve in de kosten van dese instantie ter tauxatie* en moderatie van desen Hove, gedaan den 16 [decem]ber, en gepronuncieert* den 18 december 1738.³⁹

Op 16 december deed de Raad van Vlaanderen uitspraak (zie afbeelding 16) in het proces in cas van reformatie van Jeanne Huget, eiseres, enerzijds, tegen Abraham Oosterman, geïnthimeerde, en de gedaagden Hendrik Orgent en Cornelis de Leij, anderzijds. De Raad verklaarde dat de reformante niet bezwaard was door het vonnis in cas van preferentie van het gerecht van Sas van Gent en veroordeelde haar tot het betalen van de kosten van het proces, zoals deze zouden worden vastgesteld door de Raad van Vlaanderen ('ter tauxatie en moderatie van desen Hove').

8.15 Pronuntiatie van het eindvonnis

'Present (...)

Donderdag 18^{en} december 1738.
Sijn geresumeert de notulen van den 15 en 16 dezer mitsgaders de sententie van Jeanne Huget vr[ouw] van Paulus Croiset imp[etran]te van mandem[en]t van reformatie contra Hendrick Orgent en Cornelis de Leij q[ualitate] qua geïnthimeerdens, en is op de gepresenteerde req[ues]te van haer advocaet Hunnius, geresolveert huijden deze namiddag ter rolle te laeten pronuntieren*. ⁴⁰

Het eindvonnis in een proces werd niet altijd gepronuntieerd op dezelfde dag als dat de beslissing van de Raad was vastgesteld. In ons voorbeeld werd het vonnis twee dagen later uitgesproken, namelijk op 18 december 1738. Het moment waarop een vonnis werd uitgesproken hing namelijk onder andere af van de vraag of de rapportgelden waren betaald.

³⁹ Register van vonnissen: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 105, f° 69v-70r.

⁴⁰ Minuut resoluties: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 148: 18.12.1738; zie ook het register van resoluties: inv.nr. 139 f° 42r.

9 ARCHIEF EN TOEGANGEN

Het archief van de Staatse Raad en het Leenhof van Vlaanderen te Middelburg wordt in het Zeeuws Archief in Middelburg bewaard. Deze is toegankelijk gemaakt door middel van de volgende inventaris:

A. Meerkamp van Embden, *De archieven van de rechtbanken, weeskamers en notarissen die over het tegenwoordig grondgebied der provincie Zeeland gefungeerd hebben, Zeeuwsch-Vlaanderen, 1447-1796* (Middelburg 1919).

Deze inventaris is tegenwoordig ook raadpleegbaar op internet via <http://www.zeeuwsarchief.nl/> of <http://www.archieven.nl>. Het gaat om toegangsnummer 11 in het archiefoverzicht van het Zeeuws Archief in Middelburg.

Voor de bestudering van civiele processen bij de Staatse Raad van Vlaanderen zijn de belangrijkste reeksen (in volgorde van procedure):

- 1 *Rekest*.¹ Door middel van een rekest verzocht een suppliant de Raad van Vlaanderen om een deurwaarder via mandement te machtigen om de tegenpartij te dagvaarden. De griffier tekende in de marge van het rekest aan welke beschikking de Raad had getroffen op het verzoek. Rekesten werden niet alleen ingediend om de tegenpartij te dagvaarden, maar konden ook verzoeken betreffen hangende processen, bijvoorbeeld het verzoek om na de conclusie in rechte alsnog nieuwe bewijsstukken in te brengen.
- 2 *Mandementen van dagvaarding*.² Een mandement was het bevelschrift van de rechtbank waarmee een deurwaarder de wederpartij dagvaardde.
- 3 *Procesdossiers*.³ De stukken die bij een en hetzelfde proces behoren, bevinden zich in één afzonderlijk dossier. Hierin kunnen dus stukken voorkomen van beide partijen in het proces. Sommige dossiers zijn heel volledig en bevatten ook tussenvonnissen en het eindvonnis. Wanneer een geschil eerder aanhangig was gemaakt, kunnen in een dossier verder ook retroacta zitten of stukken die overgezonden waren door de lagere rechtsinstantie. In deze reeks is geen onderscheid aangebracht tussen leenzaken, civiele of criminele processen.

1 ZA, RAZVI, ARV, inv.nrs. 164-170. Inv.nr. 164 is overigens een register met afschriften van ingekomen regesten. De andere nummers zijn de originele rekestten zelf.

2 ZA, RAZVI, ARV, inv.nrs. 93-95.

3 ZA, RAZVI, ARV, inv.nrs. 41-80. Er zijn ook losse processtukken (inv.nrs. 81-90). Er bestaan twee 18e-eeuwse toegangen op de processtukken: een index over de periode 1652-1676 (inv.nr. 91) en een inventaris over de periode 1670-1729 (inv.nr. 92).

- 4 Rol van civiele zaken.⁴ De rolregisters dienden als agenda voor de rolzitting. Hierin werden de handelingen bijgehouden die tijdens de rolzitting plaatsvonden. De procureur van een partij bracht een zaak aan op een los vel, waarop de griffier het verloop van de handeling noteerde. De kladrol bestond uit de bundeling van deze losse vellen met aantekeningen. Vervolgens werden deze overgeschreven in de (net) rol van civiele zaken. Overigens was er vanaf 1682 tevens een aparte rol voor criminele zaken.⁵
- 5 Vonnisregisters.⁶ De sententieregisters bevatten tussen- en eindvonnissen die door de Raad van Vlaanderen werden uitgesproken. In deze registers werden zowel de civiele als de criminele vonnissen opgetekend.
- 6 Resolutieregisters.⁷ In de resolutieregisters noteerde de griffier de besluiten van de Raad in uiteenlopende zaken, dus niet alleen in processen maar ook in huishoudelijke zaken. Hierin vindt men dus bijvoorbeeld ook besluiten in processen die niet bij vonnis werden beëindigd. Bij de Raad van Vlaanderen werd overigens geen duidelijk onderscheid gemaakt tussen resoluties en notulen.

Wie een rechtszaak volledig wil reconstrueren kan behalve bovengenoemde reeksen nog diverse andere bronnen raadplegen in het archief van de Staatse Raad van Vlaanderen, zoals de volmachten van procureurs, verklaringen van commissarissen betreffende pogingen tot minnelijke schikking, de rekeningen van de ontvanger van de exploiten, de rekeningen van de ontvanger van de rapportgelden, etcetera.⁸

De Staatse Raad van Vlaanderen te Middelburg was zoals gezegd niet soeverein, hetgeen impliceerde dat men in hoger beroep kon gaan tegen zijn vonnissen. Wie een zaak die eerst diende voor de Staatse Raad van Vlaanderen, maar waarvan het vonnis in hoger beroep werd getrokken verder willen volgen, moet zich wenden tot het archief van de Hoge Raad van Holland en Zeeland (dat berust in het Nationaal Archief te 's-Gravenhage) voor processen die dienden vóór 1676.⁹ Daarna moet men de zoektocht vervolgen in het archief van de Staatse Raad van Brabant te 's-Gravenhage (dat

4 ZA, RAZVI, ARV, inv.nrs. 2-29. Behalve inv.nrs. 2 en 20 bevatten alle delen voorin een alfabetische index op namen van de partijen. Er is ook een kladrol van civiele zaken (inv.nrs. 30-40).

5 Ook wel fiscaal-rol genaamd. Helaas is het net-exemplaar verloren gegaan, maar de kladrol bestaat nog: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr.1. Op grond van dit register is niet uit te sluiten dat er eerder al een rol voor criminele zaken bestond.

6 ZA, RAZVI, ARV, inv.nrs. 103-105. De laatste twee bevatten een alfabetische lijst met namen van de partijen. Er zijn ook minuten van vonnissen (inv.nrs. 106-108) en concepten van vonnissen (inv.nr. 109). Er bestaat tevens een lijst van processen die door de Raad van Vlaanderen door middel van een eindvonnis zijn beëindigd over de periode 1771-1793 (inv.nr. 112).

7 ZA, RAZVI, ARV, inv.nrs. 132-142. Er zijn ook minuut-resoluties (inv.nrs. 143-154) en vanaf 1711 ook concepten van resoluties (inv.nrs. 155-157). Het eerste deel van de minuut-resoluties (ook wel notulen genoemd) is helaas verdwenen, maar verder is de reeks nagenoeg compleet. Er bestaat een index op zaken van de notulen van de Raad van Vlaanderen in de periode ca. 1612-1771, zie ZA, Verzameling Handschriften, inv.nr. 128.

8 Een volledig overzicht van de bewaard gebleven archiefbronnen van de Raad van Vlaanderen vindt men in de inventaris, zie Meerkamp van der Embden, *De archieven*.

9 Voor een toelichting op de civiele procedure en het archief van de Hoge Raad van Holland, Zeeland en West-Friesland zie Le Bailly en Verhas, *Procesgids Hoge Raad*.

bewaard wordt in het Brabants Historisch Informatie Centrum te 's-Hertogenbosch), die vanaf 1676 als gedelegeerde rechter namens de Staten-Generaal beroepszaken uit Staats-Vlaanderen behandelde.¹⁰ Een zaak die eerder behandeld was door de Staatse Raad van Vlaanderen kon overigens ook in beroep getrokken worden bij de Staten-Generaal.¹¹

¹⁰ De vonnissen die de Staatse Raad van Brabant opstelde in de beroepszaken uit Staats-Vlaanderen werden overigens in een afzonderlijk register opgetekend, zie Rijksarchief in Noord-Brabant, *Archief van de Raad van Brabant*, inv. nr. 834. Voor een toelichting op de civiele procedure bij de Staatse Raad van Brabant en een eerste toegang op zijn archief zie Broers en Jacobs, *Procesgids Staatse Raad van Brabant*.

¹¹ In het archief van de Staatse Raad van Vlaanderen bevinden zich twee registers met afschriften van mandementen van dagvaarding betekend namens de Staten-Generaal: ZA, RAZVI, ARV, inv.nrs. 114 en 115.

10 EIGENTIJDSE BRONNEN EN LITERATUUR

Alle ordonnanties en regelingen die relevant zijn voor de rechtspraak van de Staatse Raad van Vlaanderen zijn terug te vinden in het *Groot Placaet-boeck*:

Cornelis Cau e.a. (ed.), *Groot Placaet-boeck vervattende de placaten, ordonnantien ende edicten van de Hoogh Mogende Heeren Staten Generael der Verenighde Nederlanden, ende van de Ed. Groot Mog. Heeren Staten van Hollandt ende West-Frieslandt, mitgaders van de Ed. Mog. Heeren Staten van Zeelandt*, 10 dln. ('s-Gravenhage/Amsterdam 1658-1797).

De belangrijkste hiervan zijn de oprichtingsoorkonde van 6 november 1599 (*Groot Placaet-boeck*, dl. II, kol. 2235), de ordonnantie van 10 december 1616 (*Groot Placaet-boeck*, II, kol. 1213-1218) en de instructie van 15 oktober 1661 (*Groot Placaet-boeck*, II, kol. 2701-2760).

L. Zoodsma merkte terecht op dat de Staatse Raad van Vlaanderen de minst bekende en de minst bestudeerde is van de rechtscolleges in de Republiek der Verenigde Nederlanden. Behalve de inleiding van de inventaris van A. Meerkamp van Embden (zie het vorige hoofdstuk) bestaat de literatuur over de Raad van Vlaanderen alleen uit enkele korte artikelen:

J.Th. de Smidt, 'Het gemoet van een rechter', in: Th.E.A. Bosman e.a. (ed.), *Brabandts recht dat is ... Opstellen aangeboden aan prof.mr. J.P.A. Coopmans ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar Nederlandse rechtsgeschiedenis aan de Katholieke Universiteit Brabant (Assen/Maastricht 1990)* 271-274.

L. Zoodsma, 'De Raad en het Leenhof van Vlaanderen te Middelburg (1599-1795). Een eerste verkenning', in: B.C.M. Jacobs en P.L. Nève (ed.), *Hoven en banken in Noord en Zuid. Derde Colloquium Raad van Brabant, Tilburg, 30 en 31 januari 1994* [Brabantse Rechtshistorische Reeks 7] (Assen 1994) 27-37.

L. Zoodsma, 'De vliegende boer voor de Raad van Vlaanderen. De berechting van Pieter Jonckheer, bijgenaamd de Vliegende Boer, voor hoogverraad door de Staatse Raad van Vlaanderen te Middelburg', in: A.R. Bouwens e.a. (ed.), *Geleefde tijd. Liber amicorum G.A.C. van Vooren* [Bijdragen tot de Geschiedenis van West-Zeeuws-Vlaanderen 23] (Aardenburg 1995) 51-60.

11 VERANTWOORDING ILLUSTRATIES

- 1 Zeeuws Archief (ZA), Collectie Zelandia Illustrata, I, inv.nr. 665.
- 2 ZA, Collectie Zelandia Illustrata, II, inv.nr. 497.
- 3 ZA, Collectie Zelandia Illustrata, Documentatie Kunst, inv.nr. 233.
- 4 ZA, Collectie Zelandia Illustrata, I, inv.nr. 660.
- 5 ZA, Collectie Zelandia Illustrata, IV, inv.nr. 508.
- 6 ZA, Families Van de Kreke, Sinclair en Van Valkenburg, inv.nr. 24.
- 7 Voorbeeld uit ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 95.
- 8 Rolregister: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 29, p. 120: 15.01.1784.
- 9 Minuut-resoluties: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 154: 19.01.1784.
- 10 Ingekomen rekestten: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 170, rekest nr. 44.
- 11 Minuut-resoluties: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 154: 21.07.1788.
- 12 Register van vonnissen: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 105, f° 159r-v.
- 13 ZA, Archief van de Familie Schorer, inv.nr. 922, nr. 11.
- 14 Rolregister: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 26, f° 201r-v.
- 15 Minuut resoluties: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 148: 16.12.1738.
- 16 Register van vonnissen: ZA, RAZVI, ARV, inv.nr. 105, f° 69v-70r.

12 GLOSSARIUM

acquiescement/acquiesceren	berusting/berusten
adjudicatie	toewijzing
ad litis	letterlijk: tot het geding
ad primam	binnen/bij de eerstvolgende zitting
advijs	beraad
advocaat	raadsman en pleiter die zijn cliënten juridisch adviseert en pleidooi houdt (zie ook procureur*)
ampliatie	uitbreiding, aanvulling van een inventaris*
annullatie/annulleren	vernietiging/vernietigen
anticipatie/anticiperen	oproep om te verschijnen voor de Raad op een vroegere rechtsdag dan aanvankelijk was voorzien
apostille	kanttekening die de beschikking op het rekest* weergeeft
appel	vorm van hoger beroep waarbij de tenuitvoerlegging van het eerdere vonnis wordt opgeschort
appellant	degene die appel* instelt of heeft ingesteld
appointment	rechterlijke uitspraak
appointment dispositief	rechterlijke beslissing omtrent de verdere instructie van een proces
approbatie	goedkeuring
arbitraal vonnis	uitspraak van een scheidsgerecht
arbitrage	beslechting van een geschil door een scheidsgerecht
arresteren	bij besluit vaststellen, definitief vaststellen
artikel	punt of onderdeel van een schriftuur* dat in het proces is ingediend
audiëntie	zitting
bezitsvordering	rechtsvordering tot handhaving van rechtmatig bezit
cautie	borgstelling, borgtocht
citatie/citeren	dagvaarding
clause	afzonderlijke bepaling
van reliëf	middel om zich te beschermen tegen een procedureel verzuim
van edicte	middel om onbekenden te dagen
committimus	opdracht aan een gerechtelijke instantie om van een zaak kennis te nemen

comparitie/compareren	verschijning/verschijnen in rechte
comparuit	attest dat de gedaagde vrijstelt van rechtsvervolgning wanneer de aanlegger van het proces niet in rechte is verschenen
compensatie	compensatie van kosten, dat wil zeggen dat elk van beide partijen in het proces haar eigen proceskosten betaalt
complainte	klacht tegen bezitsstoornis, benaming van specifieke bezitsvordering
conclusie	bevat de eisen van een partij
conclusie van eis	vordering van de aanlegger van het geding
conclusie in rechte	akte waarin partijen verklaren niets meer aan het proces toe te willen voegen
condemnatie/condemneren	veroordeling/veroordelen
consent/consenteren	goedkeuring/goedkeuren
consigneren	in bewaring geven
contradictie	tegenspraak
contrarie conclusie	antwoord waarin de gedaagde/geïnthimeerde* vordert dat de principale eis wordt afgewezen
cum expensis	letterlijk: met de kosten, ofwel dat veroordeling van de tegenpartij werd gevraagd om de kosten van het proces te dragen
dag van beraad	termijn die aan een partij wordt toegekend om zijn volgende proceshandeling voor te bereiden
decerneren	verordenen
decreteren	afroepen
defaillant	partij die op de gestelde rechte dag niet in rechte verschijnt
default	verstek, gebrek, niet verschijnen op de gestelde rechte dag
deliberatie	de beraadslagingen van de raadsheren over de uitspraak in het proces
desert	nietig
desistement/desisteren	afzien van
devoir	plicht
dictum	verordenend gedeelte van een gerechtelijke uitspraak
dispositief	(1) het eigenlijke verzoek van een suppliant*; (2) beschikking van de rechter op de litiscontestatie*
dupliek/dupliceren	tweede maal dat de gedaagde/geïnthimeerde* het woord krijgt, conclusie van dupliek
enquete	bewijsprocedure
enthameren	aanvangen, beginnen van een procedure
examinatie/examineren	onderzoek/onderzoeken

exceptie	middel van verweer voor het gerecht
declatoire	betwisting van de bevoegdheid van de rechter
dilatoire	bezwaren die de procedure verdagen
peremptoire	argument dat de toewijzing van de eis belet
prejudiciële	schorten de hoofdzaak op
executie	tenuitvoerlegging
exhibitie/exhiberen	tonen, voorleggen
expireren	verstrijken (van een termijn)
exploit	mededeling door een deurwaarder, uitbrengen van de dagvaarding (aan de gedaagde of aan getuigen)
feudaal	leenrechtelijk
fournieren	overleggen van de proceszak, met alle stukken die van belang zijn voor het proces (met een inventaris*), wanneer de zaak voldongen is en vonnis is gevraagd
gedaagde	verweerder in eerste aanleg
geïnthimeerde	verweerder in hoger beroep
gerekwireerde	partij aan wie een verzoek is gedaan
hinc inde	letterlijk: van de ene en de andere partij
homologatie	goedkeuring of bekrachtiging
illico	letterlijk: terstond
impetrant	verkrijger van een mandement*
in communi forma	letterlijk: in gewone vorm, ofwel zonder bijzondere bepalingen
intendit	schriftelijk stuk waarin eiser bepleit de eiser dat de gedaagde in het proces zijn recht op verweer heeft verloren en dat hij veroordeeld moet worden tot het gevorderde
interinément	bekrachtiging, goedkeuring
interjectie/interjecteren	aankondiging/aankondigen dat men in hoger beroep zal gaan (t.o.v. de rechter <i>a quo</i>)
interlocutoir vonnis	tussenvonnis, uitgesproken in de loop van het geding
inthimatie/inthimeren	daging/dagen van rechter <i>a quo</i> om zijn vonnis in hoger beroep te komen verdedigen
inventaris	lijst van processtukken die zich in de proceszak bevinden
litiscontestatie	moment waarop eis en antwoord bekend zijn en het rechtsgeding feitelijk een aanvang neemt
litispendent	hangende, aanhangig zijnde
maintenue	handhaving van rechtmatig bezit, benaming van specifieke bezitsvordering
mandement	bevelschrift om te dagvaarden
memoriën	schrifturen* waarin stellingen met argumenten worden gestaafd

minuut	eerste ontwerp of klad van een akte, origineel van een brief of akte
minuteren	het opstellen van een minuut*
muniment	bewijsstuk
namptissement	tot zekerheid storten van de gevorderde som
nullité	letterlijk: nietigheid
obreptie	gebaseerd op onwaarheden
obsteren	nadelig zijn, benadelen
octrooi	machtiging
opposant	degene die is gedaagd of oppositie voert
paijen	termijnen
partage	verdeling; erfdeel, het iemand toegewezen deel
persisteren	volharden, blijven bij
personam standi in judicio	letterlijk: persoon staande ter rechtszitting
positie	stelling, bewering
possessie	bezit
possessoire zaken	bezitsvorderingen
post meridiem	letterlijk: na het middaguur
praeliminair verzoeken	voorafgaande verzoeken
preferentie	voorrang
prefereren	voorrang verlenen
presentatie	aanbod, voorstel; in het bijzonder aanbrengen van een rechtszaak op de rol
procuratie	volmacht, mandaat waarmee een procureur of advocaat* namens zijn cliënt in rechte optreedt
procureur	pleitbezorger, degene die een partij in recht vertegenwoordigt, die zorg draagt voor de vereiste proceshandelingen en processtukken (zie ook advocaat*)
procureur acceptant stellen	procedure waarbij een procureur officieel tot vertegenwoordiger van een partij wordt gemandateerd
productie/producere	het leveren van bewijs
prolongatie	termijn van uitstel
provisioneel	voorlopig
purge/purgeren	zuivering/zuiveren, bijvoorbeeld van een default*
questieus	betrekking hebbend op een geschil
rapport	(1) deurwaardersrelaas (zie relaas*); (2) verslag van de raadsheer (rapporteur*) die de beraadslaging (deliberatie*) voorbereidde
rapporteur	raadsheer die het proces bestudeert en daarvan in de deliberatie* verslag uitbrengt
rau actie	proces in eerste aanleg
reauditie	verhoor voor het voltallige college bij beroep tegen een appointement*
reductie	hoger beroep tegen een arbitraal vonnis*

reformatie	hoger beroep waarbij de ten uitvoerlegging van het eerdere vonnis niet wordt opgeschort
refusie	vergoeding, terugbetaling (meestal van kosten)
rekest	verzoekschrift
rekest civiel	verzoekschrift dat ingediend wordt hangende geding
rekwirant	de partij die het verzoek (rekest civiel*) indient
releveren	hoger beroep instellen, verheffen
reliëf	onthefing
renvooi	verwijzing van een proces naar een andere rechter
replek/repliceren	tweede maal dat de aanlegger van het geding het woord krijgt
reprochen	bezwaren tegen de door de wederpartij geleverde bewijzen (zie ook salvatiën*)
resolutie	besluit
resumtie	herziening; goedkeuring
retardement	vertraging
retroacta	tot een dossier gebrachte originele bescheiden of afschriften van bescheiden, die dateren van vóór de aanvang van het proces
rol	lijst van de zaken die op de zitting behandeld worden; zitting
salvatiën	weerlegging van bezwaren (reprochen*) tegen de ingediende bewijzen
salvo	letterlijk: behoudens
schrijftuur	stuk waarin een partij de feiten die zij behandelt in een proces artikelsgewijs opneemt; elk artikel* mag slechts één feit bevatten
secreet/secretie	geheim/geheimhouding
sententie	vonnis, uitspraak
submittie	overeenkomst om een geschil door arbitrage te laten beslechten
subreptie	berustend op het verdraaien van de waarheid
superintendent	letterlijk: oppertoeziener
suppliant	iemand die met een rekest* recht verzoekt
taxatie/taxeren	kosten begroten, raming van de proceskosten
triumfant	winnaar van een proces in hoger beroep
ut supra	letterlijk: zoals hierboven (zie ook actum ut supra*)
verificatie/verifiëren	bewijzen, de echtheid of juistheid vaststellen
vidimus	gelegaliseerd afschrift van een oorkonde of origineel document
vue de lieu	gerechtelijke plaatsopneming

13 VAAK VOORKOMENDE AFKORTINGEN IN DE ORIGINELE STUKKEN

burgem[eeste]rs
cau[sa]
cons[enteer]t
c[ontra]
doorl[uchtige]
D[oet] R[echt]
ged[aagd]e
gedistrib[ueerd]
geïnth[imeerd]e
gem[elden]
get[EEKEND]
imp[etran]t
jan[uario]
l[est]leden
mand[emen]t
meergen[oemde]
m[eeste]r
penn[ingen]
p[ost] m[eridiem]
pres[ent]
pr[o]c[en]te
proc[urati]e
proc[ureu]r
q[ualitate] q[ua]
qual[itei]t
rapp[or]t
r[au] a[ctie]
req[ues]te
s[olvent]
Uwed[edele] Mog[ende]
voorn[oemd]
voors[eid]
v[oo]rz[itter]

Van 1599 tot 1795 was de Staatse Raad van Vlaanderen het gerechtshof voor het huidige Zeeuws-Vlaanderen. Het gebied bestond uit het Vrije van Sluis en de Vier Ambachten (Hulst, Axel, Asseneder en Boekhoute). De rest van Zeeland viel onder de rechtsmacht van het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland. Deze procesgids beschrijft in hoofdlijnen hoe men voor de Staatse Raad van Vlaanderen procedeerde in civiele zaken, zowel in eerste instantie als in appel.

Na een beschrijving van samenstelling, organisatie en bevoegdheden van de Raad volgt een korte uitleg over de verschillende procedures. Deze wordt toegepast op de reconstructie van twee processen: 1. Philippus Christoffel van Hierschot, namens de erfgenamen van mr. Jacob van Cats, versus mr. Willem Canisius, rentmeester van de domeinen van de Zeeuwse graaflijkheid, over tienden in Hoofdplaat bij Breskens; 2. Jeanne Huget versus twee schepenen van Sas van Gent, curatoren van de boedel van haar echtgenoot Paulus Croiset, en Abraham Oosterman, over een verhuypothekerd huis.

Mevrouw dr. M.-C. Le Bailly is historica en gepromoveerd op de geschiedenis van het Hof van Holland, Zeeland en West-Friesland. De serie PROCESGIDSEN is een initiatief van de Stichting tot uitgaaf der bronnen van het Oud-Vaderlands Recht. Deze stichting beoogt de belangstelling voor de rechtsgeschiedenis en het gebruik van rechtshistorische bronnen te stimuleren.

